

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

Клівіденко Людмила Миколаївна

УДК 331.34 (477)

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ**

08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит

Дисертація

на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Науковий керівник
Юрій Сергій Ілліч,
доктор економічних наук,
професор

Тернопіль – 2006

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Теоретичні основи соціального захисту населення та його фінансового забезпечення.....	10
1.1. Концептуалізація соціального захисту населення України	10
1.2. Регулювання соціального захисту населення в контексті соціальної політики держави	33
1.3. Джерела і методи фінансового забезпечення соціального захисту населення....	45
Висновки до розділу 1	57
Розділ 2. Практика фінансового забезпечення соціального захисту населення	60
2.1. Бюджетне фінансування соціального забезпечення.....	60
2.2. Державне соціальне страхування у системі соціального захисту населення	77
2.3. Прагматика та проблематика недержавного пенсійного забезпечення та добровільного медичного страхування в Україні	116
Висновки до розділу 2.....	129
Розділ 3. Напрями удосконалення фінансового забезпечення соціального захисту населення України	132
3.1. Математичне забезпечення комплексної фінансової оцінки показників соціального захисту населення	132
3.2. Перспективи розвитку фінансового забезпечення соціального захисту населення	144
Висновки до розділу 3.....	166
Висновки	169
Список використаних джерел.....	176
Додатки.....	191

ВСТУП

Трансформаційні процеси в Україні пов'язані з багатограними та корінними економічними перетвореннями, які суттєво впливають на соціальні відносини у суспільстві. Багатогранні та докорінні економічні перетворення вплинули на соціальні відносини в Україні. Реформування цих відносин в Україні не завжди відбувалося у тому ж самому напрямку й з тією ж швидкістю, що й економічні реформи, що призвело до значної соціальної диференціації населення, падіння рівня його життя, зниження соціальної захищеності громадян та їхньої невпевненості в майбутньому.

Тому, одним із актуальних питань сьогодення є удосконалення системи соціального захисту населення, яке повинно базуватись на покращенні фінансування конкретних заходів, передбачених відповідними державними програмами, які, в свою чергу, мають сприяти розвитку економіки та піднесенню рівня життя населення, його соціального захисту.

В умовах економічних перетворень корінним чином змінені механізми фінансування соціального захисту населення, роль і функції держави, підприємств та інших суб'єктів. Сучасна соціальна політика держави насамперед передбачає створення належних умов для збільшення доходів населення як вихідних джерел забезпечення достатнього рівня життя та соціального захисту громадян. З цією метою вона інтегрується у систему стратегії економічних реформ та реалізується узгоджено із заходами грошово-кредитної, фіскальної, економічної політики, заходами стимулювання економічного зростання.

У розвинених країнах світу вкладення у соціальний захист ототожнюються з інвестиціями в людський капітал – один з визначальних факторів забезпечення національної конкурентоспроможності. Слід зауважити, що за останні роки в Україні спостерігається значне посилення уваги до вирішення соціальних проблем з боку Президента, Верховної Ради України та уряду, в окремих напрямках вже досягнуто позитивних зрушень. Проблематика державних фінансів привертає увагу багатьох представників фінансової науки. Серед визначних вітчизняних вчених слід виділити внесок В.Л. Андрущенко, О.Д. Василика, М.І. Карліна, В.М. Федосова та

інших. Великий вклад у вирішення теоретико-методичних питань соціального захисту населення та його фінансового забезпечення вносять науковці, серед яких можна виокремити праці Д.П. Богині, Н.П. Борецької, С.А. Вегери, І.Ф. Гнибіденко, В.Г. Єременко, Е.М. Лібанової, В.О. Мандибури, Б.О. Надточія, О.Ф. Новікової, В.Й. Плиси, І.Я. Саханя, М.П. Шавариної, Ю.О. Шклярського, С.І. Юрія.

Незважаючи на великий інтерес з боку суспільства, вітчизняної науки і практики, питанням соціального захисту населення приділяється недостатня увага. Станом на сьогоднішній день, як з об'єктивних, так і з суб'єктивних причин залишаються невирішеними ряд проблем, що негативно відбивається на рівні соціально-економічного розвитку країни та добробуті її громадян. На рівні держави не відпрацьовано комплексний підхід щодо поліпшення фінансування системи соціального захисту, внаслідок чого розробка фінансової політики у соціальній сфері здійснюється без належного обґрунтування, достатньої організаційно-правової та фінансової бази. Крім того, практично відсутня адекватна методологічна і статистична бази для подібних досліджень. Суттєвим недоліком є відсутність соціальної стратегії держави, зволікання з прийняттям Соціального кодексу України. Вагомість та актуальність зазначеної проблеми, а також науково-теоретична і практична цінність її вирішення зумовили вибір теми даної дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами, планами. Дисертаційна робота пов'язана з основними напрямками теоретичних принципів та результатів досліджень науково-дослідної роботи, виконаної на кафедрі фінансів Тернопільського державного економічного університету на тему „Удосконалення фінансових відносин в умовах становлення економіки ринкового типу” (номер державної реєстрації 0101U002355 та на кафедрі фінансів Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету на тему „Фінансове забезпечення системи соціального захисту населення України” (номер державної реєстрації 0104U003506). У межах названих робіт автором досліджено теоретичні основи поняття „соціальний захист” та аргументовано низку пропозицій щодо вдосконалення фінансового забезпечення системи соціального захисту населення.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є комплексна

оцінка теоретичних, методологічних, практичних аспектів фінансового забезпечення соціального захисту населення України та розроблення напрямків його удосконалення в умовах трансформування економіки.

Відповідно до мети у роботі були поставлені такі завдання:

- дати критичну оцінку наукових підходів обґрунтування теоретико-методологічних засад визначення категорії „соціальний захист населення”, розкрити її складові та подати власне трактування цього терміна;
- розмежувати зміст понять „соціальний захист”, „соціальне забезпечення” та „соціальне страхування”;
- сформулювати підходи до трактування фінансового забезпечення соціального захисту населення;
- розкрити взаємозв’язок джерел, форм і методів фінансування соціального захисту населення;
- визначити основні методичні підходи щодо застосування соціально-економічних індикаторів рівня життя населення;
- розробити алгоритм оцінки основних критеріїв рівня соціального захисту з урахуванням впливу зміни факторів у процесі становлення макроекономічних причинно-наслідкових зв’язків;
- проаналізувати вплив економічних факторів на показники рівня життя населення та соціальної захищеності громадян;
- визначити комплексні прогностичні оцінки динаміки показників системи соціального захисту населення;
- обґрунтувати перспективи розвитку фінансового забезпечення соціального захисту населення в умовах трансформації економіки України.

Об'єктом дослідження є система соціального захисту населення в умовах трансформаційних перетворень у суспільстві та її фінансове забезпечення.

Предметом дослідження є грошові відносини, пов’язані з формуванням і використанням фінансових ресурсів, які спрямовуються на соціальний захист населення країни.

Методи дослідження. Основу дисертаційної роботи формують

загальнонаукові прийоми і методи дослідження: 1) системної оцінки та наукової дедукції при з'ясуванні теоретичних аспектів фінансового забезпечення соціального захисту населення України; 2) для об'єктивного відображення прагматики та проблематики фінансового забезпечення соціального захисту населення використано загальнонаукові методи, серед яких особливе місце займають застосування економіко-статистичних методів дослідження, групування, порівняння, зокрема кореляційний аналіз, прийоми середніх та відносних величин, зіставлення паралельних рядів, графічний прийом; методи системного та програмно-цільового аналізу, прийоми макроекономічного моделювання, спеціальні прийоми. Застосування названих методів забезпечило надійність і вірогідність отриманих результатів.

Методологічну базу становлять теоретичні та узагальнюючі висновки вітчизняних і зарубіжних економістів, що містяться у монографіях, спеціальній економічній та періодичній літературі, матеріалах наукових і науково-практичних конференцій. Інформаційною базою дослідження були Конституція України, закони України, постанови Верховної Ради України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативні акти Міністерства праці та соціальної політики України, інші нормативні документи органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування, дані Держкомстату України, а також головних управлінь праці та соціального захисту населення і головних фінансових управлінь Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей.

Наукова новизна одержаних результатів. Найістотніші результати дослідження, що містять наукову новизну, полягають у наступному, *вперше*:

– сформульовані концептуальні підходи до трактування фінансового забезпечення соціального захисту населення як комплексного поняття. З одного боку – це об'єктивне економічне явище, яке відображає сукупність заходів, пов'язаних з обслуговуванням частини перерозподільчих відносин з метою формування і використання бюджетних, страхових, благодійних та інших фондів грошових коштів, призначених для соціального захисту населення. З іншого боку – це матеріальне вираження даного явища, зокрема за змістом як сукупність цільових грошових фондів, призначених для задоволення суспільних потреб соціального

захисту населення, за формою – сукупність фінансових планів окремих ланок соціального захисту населення, де відображено рух фінансових ресурсів, за організаційним забезпеченням – як діяльність конкретних суб'єктів, що вирішують фінансові питання соціального захисту населення і як метод фінансового механізму;

– розроблено комплекс економіко-математичних моделей для багатofакторного аналізу встановлення міри впливу економічних факторів на показники рівня життя населення і соціального захисту, а саме на середній рівень заробітної плати, розмір пенсій та державні витрати на соціальний захист і соціальне забезпечення; на основі розробленої моделі визначено комплексні прогностичні оцінки динаміки показників системи соціального захисту населення; запропоновано оптимальне співвідношення джерел додаткового фінансування соціальних виплат за рахунок корегування прибутку підприємств.

удосконалено:

– концептуальні підходи до тлумачення понять „соціальний захист”, „соціальне забезпечення”, „соціальне страхування”. Визначено, що „соціальне забезпечення” та „соціальне страхування” – поняття вужчого змісту, ніж соціальний захист, оскільки вони є складовими системи соціального захисту населення. Система соціального захисту, крім використання різноманітних механізмів забезпечення прийняттого для даного суспільства рівня життя, включає ще і комплекс заходів щодо виявлення причин соціальних ризиків, вимірювання їх та порівняння із соціальними нормативами;

– методологічний підхід стосовно визначення рівня прожиткового мінімуму для різних категорій населення, які потребують соціального захисту, та запропоновано алгоритм розрахунку цього показника, що дасть можливість знайти компроміс між специфічними потребами окремих груп населення, які потребують соціального захисту, та можливостями держави;

набуло подальшого розвитку:

– підходи до взаємозв'язку джерел, форм і методів фінансування соціального захисту населення в сучасних умовах, а також комплексний підхід до оцінки системи соціального захисту на основі економічних індикаторів рівня життя

населення, що дасть змогу виявити основні напрямки її подальшого розвитку та удосконалення в умовах трансформації ринкової економіки, визначити джерела збільшення соціальних виплат і забезпечення відповідних гарантій.

Практичне значення одержаних результатів. Запропоновані в дисертації підходи, методи та отримані результати мають практичне значення і можуть бути використані органами державної влади, місцевого самоврядування при складанні відповідних соціальних програм і при внесенні змін у законодавчі та нормативні акти стосовно соціального захисту населення і виражені у таких положеннях: 1) рекомендації щодо оптимізації формування соціальних фондів; 2) обґрунтування впливу економічних факторів на показники рівня життя населення і соціальний захист; 3) пропозиції щодо впровадження адресних соціальних допомог шляхом формування банків даних отримувачів адресної допомоги; оснащенні регіональних установ соціального захисту необхідною обчислювальною технікою; підготовці методичних рекомендацій щодо організації роботи з надання адресної соціальної допомоги. Найважливіші результати дисертаційного дослідження використані у практичній роботі Головного управління праці та соціального захисту населення Вінницької обласної державної адміністрації (довідка № 02.830 від 20.03.2006), Головного управління праці та соціального захисту населення Тернопільської обласної державної адміністрації (довідка № 530 від 27.03.2006), Управління праці та соціального захисту населення Барської районної державної адміністрації Вінницької області (акт від 26 квітня 2004 р.). Окремі положення, висновки дисертаційного дослідження використовуються у навчальному процесі при викладанні курсів „Фінанси”, „Бюджетна система України”, „Страхування”, „Цільові фонди” та при розробці тематики курсових і дипломних робіт для студентів спеціальності „Фінанси” спеціалізацій „Державні фінанси” та „Казначейська справа” на кафедрі фінансів Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ (довідка № 23/01-268 від 20.03.2006).

Особистий внесок автора. Наукові результати та висновки, які виносяться на захист, одержані автором самостійно. Дисертаційна робота є одноосібно написаною науковою працею, де розкрито теоретичні та практичні основи соціального захисту населення, обґрунтовано напрямки удосконалення фінансового забезпечення

соціального захисту населення в умовах ринкових перетворень. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, наведено у списку публікацій. У дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження доповідались та обговорювались на наукових конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції „Актуальні проблеми державного управління та місцевого самоврядування” (10-11 жовтня 2002 р. м. Запоріжжя); III Всеукраїнській науково-практичній конференції „Ідеї В.І. Вернадського і сучасна гуманітарно-економічна освіта в контексті розвитку людства” (24-26 квітня 2003 р. м. Кременчук); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції „Фінансово-економічні проблеми розвитку регіонів України” (4 листопада 2003 р. м. Дніпропетровськ); II Всеукраїнській науково-практичній конференції „Фінансово-кредитна система України: проблеми та шляхи їх вирішення” (22 березня 2004 р. м. Дніпропетровськ); II Міжнародній науково-практичній конференції „Научный потенциал мира – 2005” (19-30 вересня 2005 р. м. Дніпропетровськ); Міжнародній науково-практичній конференції „Сучасні проблеми інноваційного розвитку держави” (26-27 жовтня 2005 р. м. Дніпропетровськ).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 12 наукових працях, у тому числі – одній у співавторстві. Загальний обсяг публікацій становить 14,1 друк. арк. (особисто автору належить 14,0 друк. арк.). З 12 вказаних робіт 8 статей у наукових фахових виданнях (13,6 друк. арк.), 4 – тези у збірниках наукових праць за матеріалами конференцій (0,5 друк. арк.).

Структура і обсяг дисертації. Відповідно до мети, завдань та логіки дослідження визначено структуру роботи, яка складається із вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації – 191 сторінка комп'ютерного тексту, у т. ч. 24 таблиці – на 27 стор., 18 рисунків – на 18 стор., 14 додатків – на 15 стор., список використаних джерел зі 182 найменувань викладено на 15 стор.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ТА ЙОГО ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1.1. Концептуалізація соціального захисту населення України

З переходом України на новий рівень розвитку ринкової економіки головною проблемою є побудова нової соціальної системи, яка має бути невід'ємною частиною загальнодержавної політики. Це зумовлюється тим, що в ринкових умовах кожна працездатна особа має самостійно забезпечувати свій добробут та добробут своєї родини.

Для створення та успішного функціонування системи матеріального забезпечення необхідні такі макроекономічні умови, які б охоплювали усіх громадян суспільства. Створення необхідних передумов є важливим елементом державного регулювання економіки. Слід зазначити, що головною метою соціальної політики в умовах соціально орієнтованої економіки є: зняття обмежень вільної економічної діяльності; надання кожному трудовому колективу та працівнику можливості отримувати доходи відповідно до реального внеску в збільшення суспільного багатства; надання кожному членові суспільства можливості вільно розвиватися, реалізовувати свої здібності, одержувати доходи, поліпшувати свій добробут; забезпечення функціонування суспільства без потрясінь, досягнення у суспільстві злагоди, стабільності, соціальної цінності, самодостатнього рівня життя людей [149, с. 64].

Соціальну політику сучасної держави ми можемо визначити як сукупність соціально-економічних заходів держави, підприємств, організацій, місцевих органів влади, спрямованих на захист населення від безробіття, підвищення цін, знецінення трудових заощаджень і т.п.

Об'єктом соціальної політики є соціальні відносини, що регулюються завдяки особам, які становлять основу суспільства, а суб'єктом є держава, політичні партії, громадські організації.

Метою і завданням соціальної політики є поліпшення життя людей шляхом

піднесення життєвого та суспільного рівня, ствердження соціальної справедливості й забезпечення найбільшої реалізації можливостей особи бути здоровим, освіченим, соціально-активним громадянином.

На державному рівні стратегічними цілями соціальної політики є:

- гарантування конституційних прав громадян на працю, освіту, охорону здоров'я, житло, соціальний захист;
- забезпечення повної зайнятості населення, піднесення конкурентоспроможності та якості робочої сили;
- переорієнтація соціальної політики на сім'ю, забезпечення прав і соціальних гарантій, що надаються сім'ї;
- досягнення відчутного поліпшення матеріального добробуту й умов життя людей;
- забезпечення соціальної підтримки найуразливіших верств населення;
- вплив на демографічну ситуацію у напрямку зростання народжуваності та зниження смертності населення, особливо дитячої, підвищення тривалості життя;
- значне поліпшення соціальної інфраструктури [150].

Соціальна політика будь-якої держави передбачає визначення напрямків розвитку в усіх сферах соціально-політичного життя, що обумовлюють процес розвитку соціального буття і соціальної безпеки людини.

Основними напрямками соціальної політики в Україні, на наш погляд, мають бути такі:

- піднесення добробуту за рахунок особистого трудового вкладу, підприємництва та трудової активності;
- надання відповідної допомоги щодо безробіття, збереження робочих місць, забезпечення фахової перепідготовки осіб, що втратили роботу;
- створення адресної допомоги в грошовій та натуральній формах;
- проведення глибокої пенсійної реформи;
- сприяння всебічному державному захисту інтелектуального потенціалу суспільства;

- запобігання комерціалізації, забезпечення стабільного фінансування і державної підтримки розвитку духовної сфери, освіти, науки та культури;
- широка підтримка сімей, материнства та дитинства;
- проведення активної екологічної політики.

Соціальна політика держави спрямовується на зростання добробуту нації на основі прискореного розвитку соціальної сфери, активного впливу соціальних факторів на підвищення ефективності національного виробництва. Вона є важливим аспектом регулювання національної економіки і відіграє подвійну роль: по-перше, економічне зростання створює сприятливі умови для поліпшення життя людей, а по-друге, соціальна політика стає фактором економічного зростання і регулювання економіки.

Весь комплекс соціальних заходів відбувається під контролем держави, в її соціальній політиці, спрямованій на захист населення від безробіття, інфляції, знецінення особистих заощаджень, утримання непрацездатних і не забезпечених громадян (це відбувається шляхом перерозподілу доходів), на підвищення рівня добробуту всіх громадян країни через зростання ефективності ринкової економіки.

Якщо проводиться активна соціальна політика, то це зумовлює перетворення ринкової системи на соціальне ринкове господарство, що ґрунтується на ринкових економічних принципах і соціальному захисті населення [24].

У своїх працях С. Мочерний розкрив зміст економічних законів і категорій, які відображають сутність, становлення і розвиток соціально-економічних систем упродовж майже п'яти століть, а також перспективи їх еволюції у розвинених країнах наприкінці другого – на початку третього тисячоліття. Автор показує позитивний досвід розвитку соціально-економічних систем заходу для формування соціального ринкового господарства в Україні. Він визначає основні принципи проведення соціальної політики, а також виокремлює соціальне страхування, як важливий елемент у системі соціального захисту населення, що складається з пенсійного, медичного страхування, страхування від нещасного випадку на виробництві та від безробіття. Наступним елементом соціального захисту населення автор називає правове регулювання праці найманих працівників. Також важливим

елементом програми соціального захисту, на думку вченого, є регулювання заробітної плати залежно від сфери діяльності та професій, форм власності. Він виокремлює декілька ланок соціального захисту населення, які вважає важливими, серед них такі: виконання програм перекваліфікації та працевлаштування, у яких беруть участь держава і підприємства; захист прав споживачів; індексація грошових доходів відповідно до рівня цін [97].

У наукових дослідженнях А. Ягодка висвітлює такі питання, як мета, принципи та завдання соціальної політики держави, напрямки її здійснення; соціальний захист, як складова соціальної політики, соціальне страхування громадян і їх пенсійне забезпечення, соціальне забезпечення, соціальна допомога та багато інших [178]. Ми поділяємо позицію цього вченого, який пропонує розглянути соціальний захист як систему законодавчих, економічних і соціальних, а також соціально-психологічних гарантій, що надає:

- працездатним рівні умови для поліпшення свого добробуту за рахунок особистого трудового внеску;
- непрацездатним і соціально-вразливим категоріям населення, насамперед – дітям, молоді, що навчається; інвалідам; пенсіонерам, молодим, неповнолітнім та багатодітним сім'ям переваги в користуванні суспільними фондами споживання, у прямій матеріальній підтримці, в заниженні податків.

Автор виокремлює п'ять принципів соціальної політики в умовах формування ринкових відносин, серед них: громадяни країни повинні мати рівні можливості в задоволенні своїх потреб у товарах чи послугах незалежно від свого соціального стану чи службового становища; держава може направляти цільову допомогу громадянам, у яких низькі доходи; кожен член суспільства має страхуватися і платити страхові внески; державні структури мусять спрямовувати свої зусилля на подолання безробіття; держава повинна створювати умови для залучення громадян до участі в суспільному житті. Він вважає, що в Україні тільки започатковується система соціального захисту, яка спроможна відповідати умовам перехідного етапу до ринкової економіки.

Розглядаючи проблеми держави і соціального захисту населення у державі,

необхідно насамперед визначитися з поняттям соціального захисту.

Найбільш розповсюдженими є такі визначення соціального захисту:

Соціальний захист – це:

- основна форма соціальної політики;
- система державного гарантування прав громадян України на матеріальне забезпечення їх у разі повної, часткової чи тимчасової втрати працездатності, втрат годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, також старості та в інших випадках, передбачених законодавством України;
- комплекс законодавчо закріплених гарантій, що протидіють дестабілізуючим життєвим факторам (інфляція, спад виробництва, економічна криза, безробіття тощо).

Разом з тим, в економічній літературі відсутній єдиний підхід до визначення соціального захисту та соціального забезпечення, що свідчить про невизначеність суспільства в цілому з цього питання. Науковці по-різному дають визначення змісту „соціального захисту” та „соціального забезпечення”.

На думку С. Сіденко “соціальний захист можна визначити як сукупність законодавчо закріплених економічних, правових і соціальних гарантій, які надає суспільство кожному своєму члену в разі безробіття, втрати або різкого скорочення доходів, хвороби, народження дитини, виробничої травми, інвалідності, старості тощо” [157, с. 27]. З цього визначення не зовсім зрозуміло, з якою метою суспільство законодавчо закріплює соціальні гарантії кожному своєму члену. А основною метою соціального захисту населення є порятунок значної частини людей від злидарського існування в умовах, коли середній дохід на душу населення домогосподарства стає нижчим від рівня задоволення елементарних фізіологічних потреб, тобто забезпечення прийняттого для даного суспільства рівня життя.

Науковець Н. Абакумова визначає соціальний захист як “комплекс правових, економічних та соціальних гарантій, що забезпечують кожному працюючому право на безпечну працю, збереження здоров’я у процесі праці, економічний захист і підтримку працівників та їх сімей у випадку тимчасової втрати працездатності на виробництві, медичну, соціальну і професійну реабілітацію” [1, с. 3]. Таке

формулювання, як бачимо, не визначає суб'єктів системи соціального захисту, тобто незрозуміло, хто встановлює соціальні гарантії. Відсутні тут також і механізми забезпечення соціального захисту населення.

Разом з тим Ю. Шклярський визначає соціальний захист населення як „сукупність усіх форм, які застосовує суспільство для забезпечення захисту від ризиків захворювань, старості, для гарантування у випадку зменшення або втрати доходу” [174, с. 33]. Найбільш конкретніше формулюється сутність цього терміна Н. Борецькою: “Соціальний захист – це система соціальних та економічних прав та гарантій, що закріплюються державою та реалізуються її соціальною політикою на основі механізмів забезпечення життєвого рівня, достатнього для відтворення і розвитку особистості на всіх етапах життєдіяльності людини” [10, с. 39].

Розуміння цього терміна О. Скомароховою таке: “Соціальний захист – важлива компонента соціальної політики держави, націлена на нейтралізацію негативних наслідків ринкової організації виробництва” [158, с. 21]. У даному випадку не проводиться деталізація цих негативних наслідків та не розшифровуються механізми їх нейтралізації.

На думку лауреата Нобелівської премії Гунара Мюрдаля, під поняттям „соціальний захист населення” розуміється система законодавчих, економічних, соціальних та соціально-психологічних гарантій, рівні умови для підвищення свого добробуту за рахунок необхідного трудового внеску, економічної самостійності і підприємництва – для працездатного населення та створення певного рівня життєзабезпечення – для непрацездатних громадян [98]. Але ним чітко не називається суб'єкт системи соціального захисту.

Найбільш стислим і містким визначенням, яке розкриває суть соціального захисту, на нашу думку, є наступне визначення.

Соціальний захист – це державна підтримка верств населення, які можуть зазнавати негативного впливу ринкових процесів з метою забезпечення відповідного життєвого рівня, тобто заходи, що включають надання правової, фінансової, матеріальної допомоги окремим громадянам (найбільш вразливим верствам населення), а також створення соціальних гарантій для економічно активної частини

населення. На відміну від існуючих трактувань соціального захисту дане визначення цієї категорії підкреслює фінансовий аспект проблеми як одну з найважливіших умов забезпечення функціонування системи соціального захисту.

Огляд наукових робіт [12, 27, 33, 44, 53, 76] дає підставу стверджувати, що відбувається полеміка щодо розмежування понять “соціальний захист” та “соціальне забезпечення”. Чимало авторів стверджують, що поняття “соціальне забезпечення” має ширший зміст, ніж поняття “соціальний захист”, інші, навпаки, вважають соціальне забезпечення складовою частиною соціального захисту населення. Так, наприклад, Н. Борецька [10, с. 8] вважає, що в умовах економічної кризи соціальний захист є особливою формою соціального забезпечення, коли при обмежених ресурсах держави здійснюється максимально можливе задоволення потреб. В міру подолання економічної трансформаційної кризи веде до зближення соціального захисту з розвинутими формами соціального забезпечення.

Міжнародна Організація Праці (МОП) для постійного використання прийняла саме термін “соціальне забезпечення”, оцінюючи його як “простий і доступний для розуміння всіма людьми”. За кодифікацією МОП, сучасне розуміння терміна "соціальне забезпечення" як системи права включає такі поняття: соціальне страхування, соціальна допомога, державна допомога, що фінансується за рахунок податків; провідентційні (ощадні) фонди тощо. А з'явився цей термін вперше у законодавстві Сполучених Штатів Америки в Законі про соціальне забезпечення 1935 р., хоча цей закон запроваджував програми, що стосувались страхування на випадок старості, смерті, інвалідності та безробіття.

У Концепції соціального забезпечення населення України (грудень 1993 р.) зазначається, що "система конкретних форм соціального забезпечення населення включає: матеріальне забезпечення шляхом соціального страхування у разі безробіття, тимчасової або постійної непрацездатності та соціальну допомогу непрацездатним і малозабезпеченим громадянам".

Конституція України, прийнята парламентом у червні 1996 р., закріпила право громадян на соціальне забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а

також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення [75].

Разом з тим, автор дотримується думки, що соціальне забезпечення – це поняття вужчого змісту, ніж соціальний захист, це складова системи соціального захисту населення. Система соціального захисту, крім використання різноманітних механізмів забезпечення прийняттого для даного суспільства рівня життя, включає ще й комплекс заходів щодо виявлення причин соціальних ризиків, вимірювання їх та порівняння із соціальними нормативами.

Отже, порівняння наведених визначень дає підставу стверджувати, що відсутність єдиної думки стосовно визначення терміна соціального захисту та чіткого визначення щодо суб'єкта та об'єкта соціального захисту.

Суб'єкти соціального захисту – це держава, профспілки, спілки і асоціації підприємств, окремі громади та об'єднання споживачів, а також певні особи, які іменуються правозахисниками.

Об'єктом соціального захисту є рівень матеріального забезпечення населення. Соціальний захист передбачає забезпечення безпеки життя людей, реалізацію інтересів споживачів, зміцнення здоров'я нації, створення умов для духовного розвитку. Це відображено у програмі пенсійного забезпечення, стосується людей похилого віку і спрямована на формування їх грошових доходів. Держава в обов'язковому порядку формує спеціальний фонд. Виплата пенсій здійснюється з коштів Пенсійного фонду, що утворюється за рахунок обов'язкових відрахувань підприємств та працівників, з яких протягом трудового періоду стягується прибутковий податок у вигляді відсотка від отриманого доходу. Спеціальні відрахування робітників та роботодавців не накопичуються на особових рахунках, а використовуються на виплату пенсій тим, хто увійшов до числа пенсіонерів. Також діє система знижок для пенсіонерів в оплаті деяких товарів, послуг, медикаментів.

Ще одним прикладом може бути програма соціального страхування на випадок хвороби, яка дає змогу відшкодувати доходи в разі хвороби (навіть до 100%). Ті, хто більше хворіє, відповідно більше користуються коштами фонду [96].

По-друге, це окремі прошарки та групи населення. Мова йде про соціальний захист ветеранів війни та праці, інтелігенції, військовослужбовців, робітників. У цієї категорії об'єктів соціального захисту пільги мають члени сімей загиблих (померлих) військовослужбовців у зв'язку з виконанням обов'язків військової служби (службового обов'язку), вони отримують пенсії; за сім'ями загиблих зберігаються види пільг, якими користувався померлий інвалід чи учасник війни; ветерани війни й сім'ї загиблих (померлих) учасників війни звільняються від сплати за оформлення документів, юридичних консультацій, а також від судових витрат, пов'язаних з розглядом питань про соціальний захист [143].

По-третє, це соціально-вразливі групи населення. Тут маються на увазі багатодітні сім'ї, інваліди, непрацюючі пенсіонери, безробітні, а також жінки.

До найуразливіших верств населення належать: особи непрацездатного віку (серед яких багато дітей), діти, що знаходяться в спеціалізованих навчальних закладах; інваліди з дитинства; особи, які досягли непрацездатного віку (пенсіонери, а також особи, які з різних причин не мають права на пенсійне забезпечення); тимчасово непрацездатні внаслідок захворювання, вагітності, пологів, по догляду за дитиною та хворими. Значною мірою рівень життя цієї категорії громадян нашої країни залежить від держави [118, 119, 127].

Економічне становище непрацездатного населення в умовах становлення ринкових відносин, що супроводжуються спадом виробництва, зростанням цін, інфляційними процесами, значно погіршується. Тому їх соціальний захист – одне з першочергових завдань соціальної політики. Прикладом тут може бути програма соціального страхування на випадок безробіття. У ній застосовуються такі методи підтримки, як виплата допомог у випадку безробіття, оплата за навчання та перекваліфікацію, допомога в працевлаштуванні. Сім'ям з дітьми держава гарантує матеріальну підтримку, що здійснюється з урахуванням складу сім'ї, її доходів, віку, стану здоров'я дітей тощо [40, с. 26].

Цільова грошова допомога громадянам з мінімальними доходами надається у вигляді виплат на прожиття; оплату житла та комунальних послуг, електроенергії, придбання і доставку палива.

Ветерани війни одержують оплачені за рахунок бюджету та інших джерел пільги, серед них: пільги щодо оплати житла і комунальних послуг; пільги на безкоштовний проїзд у громадському транспорті; позачергове обслуговування; пільги на першочергове влаштування до закладів соціального захисту населення.

Соціальна підтримка інвалідів полягає у бронюванні для них робочих місць на підприємствах; встановлення індивідуальних податкових пільг для підприємств, де масово використовується праця інвалідів; надання можливості придбати за зниженими цінами транспортних засобів.

Під соціальною допомогою розуміють надання соціальних благ та послуг соціально уразливим групам населення на основі визначення їх потреб. Державна соціальна допомога здійснюється двома шляхами: програми допомоги в грошовій формі та допомоги в натуральній формі (у формі шкільних сніданків та обідів, продовольчих талонів, продовольчих товарів людям похилого віку, медичного обслуговування, житлових допомог, позичок студентам тощо).

Важливе місце в системі заходів із соціального захисту займає працевлаштування осіб, які тимчасово втратили працездатність, та пов'язане з ним виробниче навчання і перекваліфікація. Інваліди війни і праці, а також престарілі, що потребують догляду та не мають родичів, за їх бажанням поміщуються в інтернати та будинки інвалідів на повне державне забезпечення; для інвалідів-дітей організовано спеціальні дитячі будинки. До інших видів соціального захисту належать: надання путівок на санаторно-курортне лікування, протезування, забезпечення колясками та автомобілями для інвалідів, допомоги з вагітності та пологів, за народження дитини, багатодітним і самотніми матерям і малозабезпеченим сім'ям, у яких є діти.

Потрібно пам'ятати, що в будь-якому суспільстві є мільйони людей, які через об'єктивні причини не можуть на рівних конкурувати з іншими. Держава не може допустити, щоб доходи якоїсь частини населення знизились нижче від відповідної межі, щоб бажачі працювати громадяни втратили шанси коли-небудь знайти роботу, щоб люди на старості років або у випадку хвороби залишилися без засобів до існування. Вона дає членам суспільства визначені гарантії у сфері доходів,

зайнятості, медичного обслуговування, освіти. Взагалі співставлення суспільства до інвалідів і людей похилого віку – це показник гуманності.

Прийнятими в Україні нормативними та законодавчими актами передбачено, що елементами системи соціального захисту на сучасному етапі є наступні:

1. Встановлення допустимих параметрів життя (розмір прожиткового фізіологічного і соціального мінімуму, мінімальної пенсії, соціальної допомоги);
2. Захист населення від зростання цін і товарного дефіциту для гарантованого забезпечення прожиткового мінімуму громадянам;
3. Вирішення проблем безробіття і забезпечення ефективної зайнятості, перепідготовки кадрів;
4. Пенсійне забезпечення (людей похилого віку, інвалідів, сімей, що втратили годувальника);
5. Утримання дитячих будинків, інтернатів, будинків для людей похилого віку тощо;
6. Соціальні трансфери (допомога з безробіття) одноразові чи щомісячні виплати на дітей, з материнства, з хвороби та інших причин, житлові субсидії тощо);
7. Соціальне обслуговування (надання соціальних послуг окремим категоріям громадян та ін.);
8. Надання необхідної медичної допомоги тощо.

Найважливішим елементом механізму соціального захисту є економічний елемент. Він включає:

- розробку соціально-економічних програм;
- виплату матеріальної допомоги;
- надання соціальної допомоги, пільг;
- індексація грошових доходів громадян;
- надання населенню пільгових кредитів та ін.

У дохідній частині Державного бюджету зосереджується та частина вартості ВВП, яка в процесі розподілу й перерозподілу доходів та нагромаджень може бути спрямована на розвиток економіки держави, соціальний захист населення, соціально-культурні заходи, потреби оборони та управління.

Державний бюджет країни, який формується на соціально орієнтованих засадах – це основний важіль підтримання стабільної ситуації в країні та розвитку економіки. Визнання України країною з ринковою економікою вимагає ефективного впливу на суспільство за допомогою соціально орієнтованої політики. Бюджет активно впливає на формування та удосконалення соціально-економічної інфраструктури, яка, у свою чергу, сприяє розвитку виробництва [38].

На сучасному етапі розбудови ринкової економіки суттєво змінюються підходи до досягнення добробуту населення.

Основними факторами соціального розвитку та підвищення суспільного добробуту є ефективність виробництва та підприємницької діяльності; економія ресурсів і підвищення якості продукції; збільшення добробуту населення.

Суспільний добробут можна оцінити за допомогою певних фінансових показників, що є кількісними характеристиками економічних явищ. Найважливіший серед них – валовий внутрішній продукт в абсолютному значенні та в розрахунку на душу населення, саме останній є фінансовою оцінкою суспільного добробуту.

Абсолютне значення ВВП характеризує параметри розвитку економіки країн світу, проте, розрахований на душу населення, він дає ще й узагальнене уявлення про рівень добробуту населення і відображає адекватно тільки певний рівень життя населення. Але цей вимірник у плановому виразі сьогодні найзручніший і найпростіший метод проведення порівняльної характеристики добробуту населення країн світу, а також аналізу його динаміки в одній країні [9, с. 79].

Обсяг коштів, які спрямовуються на соціальний захист населення, залежить від дохідної частини бюджету держави, яка у свою чергу, визначається обсягом валового внутрішнього продукту та науково-обґрунтованим оптимальним обсягом фонду споживання. Здійснюючи соціальні виплати, держава дотримується визначених параметрів і тому за умов економічної нестабільності у неповній мірі забезпечує соціальний захист населення. Збільшення видатків на соціальні потреби населення можливе тільки за умови зростання ВВП [76].

Не менш важливим, з нашої точки зору, елементом соціального захисту населення є соціальний елемент. Він представлений активізацією діяльності

соціальних організацій, фонди яких формуються за рахунок добровільних внесків фізичних та юридичних осіб та держави (групи порятунку, благодійні фонди, комітет із захисту прав споживачів тощо).

Допоміжними є такі елементи, як політичний і правовий. Політичний створює умови для формування єдиного економічного і валютного простору; погодження соціально-економічної політики між регіонами й країнами; підвищення загальної соціально-економічної стабільності. Правовий ефект передбачає законодавче забезпечення правової захищеності громадян і правове виховання; забезпечення дотримання законодавства та інше.

Соціальна захищеність громадян поєднує два взаємопов'язані поняття: з одного боку – надання всім громадянам рівних можливостей у тому, щоб вони своєю працею забезпечували собі достатнє життя; з іншого боку – державну підтримку непрацездатних та соціально незахищених громадян [3]. Хоча це визначення наведено у “Великому економічному словнику”, але, на нашу думку, воно більш відповідає терміну “соціальний захист”.

Ми вважаємо, що визначення соціальної захищеності набуває найбільш вдалого формулювання, а саме:

Соціальний захист – це конституційно і законодавчо забезпечений комплекс прав і свобод людини. Соціальне забезпечення визначається як система державних та суспільних заходів з матеріального забезпечення громадян на випадок старості, інвалідності, хвороби, в разі втрати годувальника та в інших установлених законодавством випадках [9, с. 79]. Поряд з цим соціальне забезпечення – це передбачена законодавством система матеріального забезпечення та обслуговування громадян у разі повної або часткової втрати працездатності, старості, а також членів сімей, які втратили годувальника. Отже, з наведених визначень видно, що соціальний захист є значно ширшою категорією, ніж соціальне забезпечення.

Особливістю соціального захисту є необхідність його адресної спрямованості, тобто соціальна допомога повинна надаватися тим громадянам і в таких обсягах, яких вони потребують.

Важливими видами соціального забезпечення є пенсії, допомоги, пільги,

утримання непрацездатних у будинках для престарілих та інвалідів.

Пенсії в Україні одержують 14,5 млн. громадян, з них 2 млн. інвалідів, 650 тис. громадян, які постраждали від Чорнобильської катастрофи, 400 тис. самотніх престарілих громадян, 110 тис. дітей-інвалідів і 51 тис. підопічних у будинках-інтернатах. Але повний обсяг видів соціального забезпечення, контингент забезпечених, рівень забезпечення залежать від економічного потенціалу держави, участі громадян у фінансуванні соціального забезпечення й розвитку законодавства про соціальний захист.

Метою соціального забезпечення є забезпечення рівня життя непрацездатних громадян не нижче від прожиткового мінімуму, встановленого державою. З економічної точки зору, соціальне забезпечення – це організаційні заходи держави зі створення соціальних фондів і використання їх за цільовим призначенням.

Соціальне забезпечення здійснюється за рахунок спеціальних фондів або Державного бюджету. У нашій державі продовжується реформування соціального забезпечення і створюється нова система соціального захисту населення у ринкових умовах [76].

Формування економічної системи нового зразка пов'язане з реформуванням діючої соціальної політики. В умовах ринкових перетворень в Україні вже здійснено чимало заходів, серед них: ліквідація адміністративно-командної та розподільчої системи управління; лібералізація економічної і зовнішньоекономічної діяльності; демократизація трудових відносин. Сформувалися такі структури, як недержавний сектор економіки, фінансові і банківські структури, валютний і фондовий ринки. Разом з тим через розрив економічних зв'язків та інших обставин політично-економічного характеру значно скоротились обсяги виробництва продукції основними галузями національної економіки, зросло безробіття, відбулось руйнування соціальної інфраструктури, виникли нестачі енергоносіїв. Як наслідок – зросла заборгованість по виплаті заробітної плати, пенсій, стипендій та інших соціальних виплат; знизився рівень трудових і соціальних прав та забезпечення гарантій громадян.

Для поліпшення матеріального становища та умов життя населення в Україні

вживаються такі заходи: проводиться активна політика зайнятості; реформується система пенсійного забезпечення та соціального страхування, соціальної допомоги, адресної допомоги малозабезпеченим громадянам, соціального захисту чорнобильців [150].

При розгляді питання щодо суті соціального захисту необхідно брати до уваги такі поняття, як „соціальні гарантії” та „соціальні ризики”, тому що соціальний захист є складовою соціальних гарантій населенню, які повинні забезпечуватися державою за ринкових умов, відповідно до засад соціальної політики.

У сучасній науковій літературі поняття „соціальний ризик” розглядається як небезпека, що обумовлює соціальні деформації і диспропорції у функціонуванні та розвитку людини і суспільства. На думку, В. Роїка під соціальним ризиком розуміється ймовірність матеріальної незабезпеченості трудящих внаслідок втрати можливості брати участь в економічному процесі [151, с. 40]. На думку В. Лепа, до соціальних ризиків належать події, коли може відбутися руйнування (розбалансування) умов для стабільного відтворення соціального потенціалу членів суспільства [80, с. 18]. Проте, як відомо, для відтворення соціального потенціалу необхідна сукупність факторів, яка включає і здоров'я, і забезпеченість роботою, і наявність культурного середовища, і, нарешті, можливість самовираження. З нашої точки зору, соціальними ризиками можна назвати події у житті людини, які призводять до повної чи часткової втрати джерел для існування. Такими подіями можуть бути хвороба, інвалідність, старість, безробіття, втрата годувальника, професійне захворювання чи трудове каліцтво, вагітність і пологи, материнство та виховування дітей.

В українському законодавстві, наприклад, під державними соціальними гарантіями розуміються „встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму” [140].

Кожна людина має соціальні права, закріплені конституцією країни, які

визначають умови її життєдіяльності. До основних з них належать право на працю та вільний вибір місця роботи; право на захист від безробіття; право на соціальне страхування; на захист материнства та дитинства; право на захист престарілих та інвалідів; на життєвий рівень, необхідний для підтримки здоров'я і добробуту людини та її сім'ї. Згідно зі статтею 25 Декларації прав людини [46] держава повинна гарантувати соціальні права населення. Мінімум соціальних і матеріальних благ гарантується державою через такі механізми:

- встановлення фінансового забезпечення на державному рівні мінімальних соціальних гарантій (мінімальної заробітної плати, пенсій за віком, стипендій тощо);
- здійснення у зв'язку з ціною лібералізацією превентивних соціальних заходів, адресного вибіркового надання соціальної допомоги та компенсаційних виплат;
- захист купівельної спроможності малозабезпечених громадян через щомісячний перегляд середньодушового сукупного доходу, що дає право на допомогу, та цільової грошової допомоги відповідно до зміни індексу цін.

Виокремлюють такі три основні напрямки встановлення соціальних гарантій у системі соціального захисту:

1) держава гарантує нормальний рівень добробуту кожному працюючому громадянину. Це відбувається через встановлення мінімального рівня заробітної плати, через невтручання у підприємницьку діяльність;

2) держава гарантує задоволення пріоритетних потреб населення в суспільних послугах (наприклад, здобуття загальної освіти, організація охорони здоров'я). Цей напрямок реалізується шляхом надання безплатних послуг за рахунок бюджету в мінімально достатніх розмірах;

3) держава гарантує вирівнювання рівнів життя окремих груп населення, недостатня забезпеченість яких пов'язана переважно з причинами, що не залежать від їхніх трудових зусиль. Форми задоволення потреб цих груп населення можуть бути такими: пенсії, допомоги, стипендії, грошові виплати, пільги з податків, платежів і послуг.

Отже, соціально-економічні гарантії, по суті, є методами забезпечення з боку

держави задоволення різноманітних потреб громадян на рівні соціально визнаних норм. “Соціальні норми і нормативи – це показники необхідного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг та забезпечення освітніми, медичними, житлово-комунальними, соціально-культурними послугами”.

Обсяг і рівні державних соціальних гарантій є мірилом цивілізованості держави. Зрозуміло, що цей рівень завжди обмежений розмірами створеного валового внутрішнього продукту. Держава може лише здійснювати перерозподіл наявних ресурсів між окремими верствами населення, який не завжди безпечний для суспільства в цілому. З підвищенням податкового тиску на багаті верстви населення при одночасній виплаті значних допомог біднішим верствам в суспільстві зменшуються стимули до підвищення продуктивності праці та кваліфікації, нагромадження інвестиційних ресурсів, виникає об’єктивний стимул для підвищення рівня „тінізації” економіки. Аналогічно у випадку застосування державою емісійних джерел покриття зобов’язань щодо соціального захисту виникає знецінення грошей та відповідно доходів громадян.

З метою визначення оптимального рівня державних соціальних гарантій державою законодавчо закріплюються державні соціальні стандарти – “встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи” [123]. Наприклад, в Україні на сьогоднішній день базовим державним соціальним стандартом є прожитковий мінімум.

Залежно від характеру задоволення соціальних потреб населення соціальні нормативи поділяються на:

- нормативи споживання – розміри споживання у натуральному виразі за певний проміжок часу (за рік, за місяць, за день) продуктів харчування, непродовольчих товарів поточного споживання та деяких видів послуг;
- нормативи забезпечення – визначена кількість наявних в особистому споживанні предметів довготермінового користування, а також забезпечення певної території мережею закладів охорони здоров'я, освіти, підприємств, установ, організацій соціально-культурного, побутового, транспортного обслуговування та житлово-комунальних послуг;

– нормативи доходу – розмір особистого доходу громадянина або сім'ї, який гарантує їм достатній рівень задоволення потреб, що обраховується на основі визначення вартісної величини набору нормативів споживання та забезпечення.

Підсумовуючи вищесказане, можна зробити узагальнюючий висновок, що соціально-економічні гарантії – це метод задоволення різноманітних потреб громадян, на рівні соціально визначених норм з боку держави, а також об'єктивна необхідність для будь-якої правової держави, зміст її інвестування. Тому обсяг гарантій показує рівень її цивілізації.

Таким чином, автор, вивчивши різні формулювання сутності термінів “соціальний захист”, “соціальні ризики” та “соціальні гарантії”, поділяючи при цьому думки багатьох дослідників соціального захисту населення в цілому і розходячись в деталях щодо його сутності, під соціальним захистом населення розуміє систему заходів, спрямованих на попередження соціальних ризиків, пом'якшення та ліквідацію їх наслідків, компенсацію соціальної нерівності громадян, на забезпечення достатнього життєвого рівня кожної людини шляхом законодавчого закріплення державою соціальних гарантій.

На основі уточнення сутності вищенаведених категорій та аналізу існуючих форм соціального захисту проведемо їх систематизацію і класифікацію за певними ознаками (рис. 1.1). Залежно від способу компенсації соціального ризику є страховий і нестраховий соціальний захист. До страхових форм соціального захисту належить соціальне страхування (обов'язкове і не обов'язкове), а до нестрахових – соціальні допомоги.

Багато науковців виокремлюють ще одну форму соціального захисту населення – соціальну підтримку і розуміють під нею надання матеріальної допомоги громадянам, які мають середній на душу населення сукупний дохід вищий від прожиткового мінімуму, але потребують підтримки через їх особисті особливості. До таких громадян можна віднести тих, що мають особливі заслуги перед суспільством чи державою.

Науковець В. Капильцова [53, с. 20] розмежовує елементи соціальної допомоги і соціальної підтримки наступним чином: соціальна допомога припускає

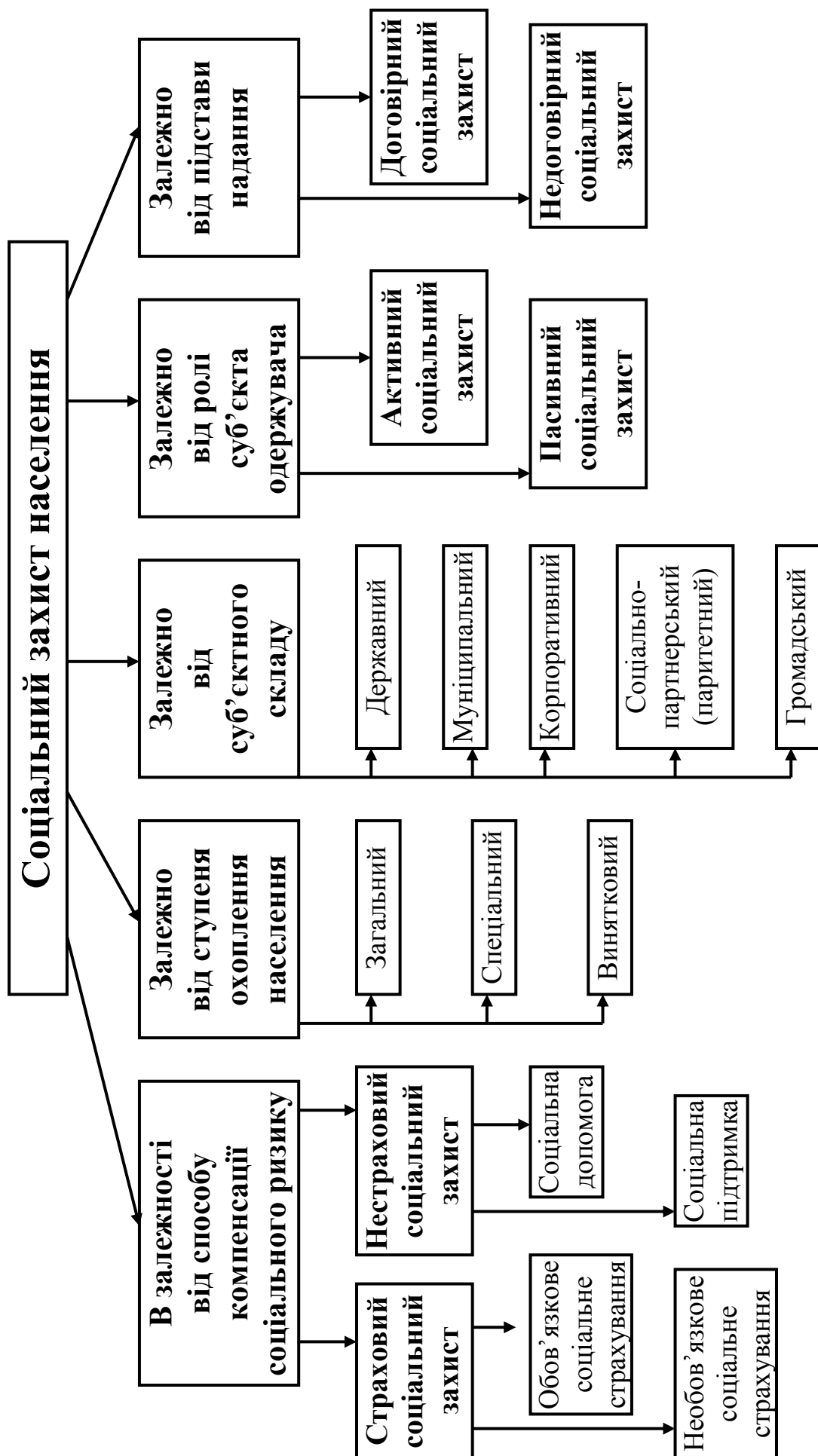

Рис. 1.1 Класифікація видів соціального захисту населення

повне чи часткове відшкодування державою мінімальних витрат існування людини на рівні загальноновстановлених стандартів (матеріальна допомога малозабезпеченим, дотації на фінансування соціальної сфери), а соціальна підтримка – це витрата коштів на мобілізацію здібностей громадян.

На думку С. Юрія важливим елементом соціального захисту є соціальне забезпечення, під яким дослідник розуміє надання певним категоріям громадян соціальних виплат за рахунок коштів бюджетів. Конкретизуючи надалі функціональні складові системи соціального захисту, автори зазначають, що до її складу, окрім соціального забезпечення, входять соціальна допомога та соціальне страхування. Останній елемент дослідники цілком обґрунтовано вважають найважливішим у системі соціального захисту, наголошуючи на тому, що необхідність соціального страхування зумовлена, по-перше, „наявністю громадян, котрі не беруть участі у суспільно-корисній праці, а тому не можуть утримувати себе за рахунок заробітної плати; по-друге, наявністю громадян, котрі є дієздатними, але не мають можливості її реалізувати” [177, с. 15].

Роль найважливішого елемента системи соціального захисту, за твердженням С. Мочерного, завжди відводиться соціальному страхуванню. Соціальне страхування у системі соціального захисту переважає і за обсягом фінансових коштів, і за масовістю охоплення, і за розмаїтістю та якістю послуг. В економічно розвинутих країнах на частку соціального страхування припадає, як правило, 60-70% від усіх затрат, спрямованих на цілі соціального захисту, які, в свою чергу, становлять приблизно 25-30% від ВВП [97].

В Україні соціальне страхування є окремою самостійною економічною категорією, окремою ланкою фінансової системи. Соціальне страхування базується на принципі колективної солідарності та створенні суспільних страхових фондів за рахунок збору обов'язкових страхових внесків з доходів працюючого населення і підприємств.

Зазначимо, що соціальне страхування відрізняється від соціальної допомоги перш за все способом фінансового забезпечення: соціальне страхування є фінансовою категорією, яка виражає економічні відносини, що виникають у процесі

розподілу та перерозподілу валового внутрішнього продукту шляхом формування фондів грошових коштів і їх використання для забезпечення громадян у старості, на випадок постійної чи тимчасової втрати працездатності, безробіття, підтримки материнства, а також з охорони здоров'я, а соціальна допомога побудована на фінансуванні за рахунок податків та інших надходжень до Державного бюджету. Однак ці кошти направляються не фізичними особами, а підприємствам і організаціям як компенсація недоотриманих доходів [177, с. 16-17].

По-друге, якщо управління системою соціальних допомог здійснюють відповідні державні органи, то в управлінні системою соціального страхування беруть участь як страхувальники, так і представники застрахованих.

Третьою відмінністю соціального страхування від соціальної допомоги є те, що забезпечення із соціального страхування надається при настанні страхового випадку і не залежить від рівня доходів застрахованої особи, а соціальну допомогу отримують громадяни, які мають дохід нижчий від прожиткового мінімуму, або інші визначені у законодавстві підстави.

Центральним суб'єктом системи соціального страхування є застрахована особа. Особа, яка зобов'язана сплачувати страхові внески, називається страхувальником, а збирає страхові внески, акумулює їх і надає страхове забезпечення страховик. Страховиком завжди є позабюджетні соціальні фонди. Об'єкти державного соціального страхування – соціальні ризики, наявні у суспільстві.

У законодавчому порядку система соціального страхування вперше в світі була запроваджена в Німеччині в 1883-1889 рр. канцлером Отто фон Бісмарком. Система Бісмарка запроваджувала обов'язковий характер соціального страхування і складалась з трьох законів: про страхування на випадок хвороби, про страхування від нещасних випадків на виробництві, про страхування на випадок старості та інвалідності.

С. Юрій, на нашу думку, цілком справедливо стверджує, що соціальне страхування є необхідним елементом ринкової економіки, система якого повинна базуватися на таких загальних принципах:

- солідарності (перерозподіл коштів між працездатними і непрацездатними, здоровими і хворими, працюючими і безробітними);
- обов'язковості (охоплення соціальним страхуванням усіх працюючих за наймом, участь застрахованих осіб у формуванні відповідних фондів);
- рівноправності всіх застрахованих осіб (стосовно зобов'язань на фінансування витрат, прав і гарантій);
- державних гарантій щодо виплат із соціального страхування;
- контролі за формуванням і використанням фондів соціального страхування [175, с. 257].

Є відмінність між тією чи іншою системою соціального страхування, водночас дослідники виокремлюють такі основні елементи соціального страхування [101, с. 24]:

- соціальне страхування, що фінансується за рахунок внесків, які солідарно сплачують роботодавці та працівники, при можливій участі держави у формі внесків за певні категорії працівників або дотацій за рахунок загальних податків;
- обов'язкова участь працівників з деякими винятками;
- внески акумулюються у спеціальних фондах, за рахунок яких виплачується пенсія та допомога;
- надлишок коштів у фонді, які не використані для виплати пенсій або допомоги, інвестуються для отримання додаткового доходу;
- особисте право на пенсію чи допомогу гарантується наявним обліком внесків без застосування процедури перевірки доходів або нужденності;
- розмір внеску та виплати часто залежить від того, скільки застрахована особа заробляє або заробляла раніше;
- страхування від трудового каліцтва, як правило, повністю фінансується за рахунок роботодавця при можливій участі держави за рахунок загальних податків.

Найпоширенішими видами соціального страхування є: пенсійне страхування; медичне страхування; соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань (страхування професійних ризиків); соціальне страхування з тимчасової втрати працездатності; страхування на випадок безробіття

тощо.

Науковець О. Василик [21] зазначає, що в умовах ринкової економіки джерелом підвищення добробуту громадян мають стати ефективна праця, трудова активність та підприємницька ініціатива. Автор вважає, що у зв'язку з цим для працездатної частини населення пріоритетне значення має соціальне страхування на випадок втрати роботи, при досягненні пенсійного віку, тимчасовій чи постійній втраті працездатності.

Висловлюючи думку, що соціальне страхування є способом реалізації конституційного права громадян на матеріальне забезпечення у старості, у випадку хвороби, повної або часткової втрати працездатності чи за браком такої від народження, при втраті годувальника, при безробітті, В. Базилевич та А. Базилевич вважають, що система соціального страхування складається з двох видів: перший – пов'язаний із відновленням та збереженням працездатності працівників, другий – має гарантувати матеріальне забезпечення громадянам, що втратили працездатність або не мали її [6, с. 216]. Основними джерелами формування фондів соціального страхування вказуються страхові внески працівників, внески підприємств та організацій і субсидії держави [5, с. 189].

Нестраховою формою соціального захисту є соціальна допомога. Три фундаментальні принципи соціальної допомоги були сформульовані ще в 1889 р. на міжнародному конгресі з державної благодійності, який проходив у Парижі. Їх основний зміст такий:

- соціальна допомога перебуває у веденні місцевих органів влади;
- соціальна допомога надається за територіальною ознакою і держава бере в цьому обмежену фінансову участь;
- соціальна допомога, що призначена для людей, які не мають засобів до існування і не можуть працювати, субсидується державою на відміну від деяких інших видів допомоги.

Вирішення цих питань знайшло своє відображення у прийнятті низки законів про соціальну допомогу, де в основу покладена допомога людям, які не мають доходу з інших джерел або чий дохід недостатній, щоб забезпечити їм мінімальний

стандарт проживання у даному суспільстві.

Отже, аналіз сучасних формувань сутності терміна „соціальний захист” показав, що він трактується вченими приблизно однаково, при цьому мається на увазі система заходів, які компенсують соціальну нерівність громадян, забезпечують однаковий доступ кожної людини до певного мінімуму соціальних благ, захищають кожен окрему особистість від соціальних ризиків, що повсякчасно мають місце в житті людини.

1.2. Регулювання соціального захисту населення у контексті соціальної політики держави

В період ринкової трансформації Україна намагається створити соціально орієнтовану економіку. Суть цього етапу є економічне зростання, збалансованість між суспільною інтеграцією та соціальною мобільністю. А це є можливим лише при втручанні держави у соціальну сферу з метою оптимізації використання фінансових ресурсів в інтересах підвищення рівня добробуту суспільства.

У період перебудови соціально-економічних відносин найбільше потерпають від цих процесів малозабезпечені верстви населення. Тому під час трансформації економіки особливої актуальності набуває загальносуспільна проблема соціального захисту як населення в цілому, так і найбільш вразливих його верств.

Сучасна правова держава відповідно до статті 25 Декларації прав людини повинна гарантувати право на такий рівень життя, який враховує забезпечення людей харчуванням, житлом, медичним обслуговуванням, необхідним для підтримання здоров'я, власного добробуту та добробуту сім'ї, і право на соціальне забезпечення у разі безробіття, хвороби, інвалідності, овдовіння, старості чи інших випадках втрати засобів до існування за незалежних від людини обставин [46].

Щоб забезпечити такий захист, держава насамперед мусить у законодавчому порядку встановити основні соціальні гарантії, механізм їх реалізації та функції надання соціальної підтримки [110, 124, 129, 130, 134].

Ми схилиємось до думки, що вся соціальна політика повинна бути не просто

задекларована, а мати необхідне фінансове і нормативне забезпечення. Якщо немає фінансово-економічного підґрунтя, то не слід нарощувати систему соціальних гарантій, пілґ та допомог. З нашої точки зору, таких допомог може бути менше, але вони повинні бути конкретними, адресними, діючими та надавати людині можливість відновлювати фізичні й моральні здібності до праці та життєдіяльності.

В першу чергу потрібно розробити соціальний бюджет, тому що через відсутність нормативів соціальної забезпеченості всі регіони України сьогодні є дотаційними. Відсутність критеріїв визначення дотаційності, параметрів мінімальних норм бюджетної забезпеченості в розрахунку на одного жителя не дають можливості об'єктивно оцінити стан справ і визначитись із найбільш проблемними сферами та регіонами. Тільки після укладання соціального бюджету можна, принаймні у методологічному плані, говорити про визначення матеріальної та фінансової основи щодо забезпечення конституційних прав і гарантій соціального захисту або гарантій, які базуються на відповідних статтях Конституції України. Без цього ситуація у країні залишатиметься невизначеною. За відсутності бюджету уряд спрямовує і витрачає кошти на ті чи інші соціальні заходи необґрунтовано, інтуїтивно, а потім, у випадку невдачі, намагається пояснити громадянам власні прорахунки складністю ситуації чи іншими об'єктивними обставинами. Проблеми ж забезпечення соціального захисту населення залишаються невирішеними.

У ринковій соціально-орієнтованій моделі економіки зростає роль соціальної функції держави. Уряд і держава несуть відповідальність за надання громадянам соціального захисту і забезпечення рівного доступу до задоволення основних потреб. При цьому рівень бідності може розглядатися як суттєвий показник дієвості політики соціального захисту.

Вище було визначено, що соціальний захист є комбінацією програми пенсійних заощаджень, програми страхування та програм перерозподілу національного доходу, а соціальний захист – це комплекс законодавчо закріплених норм, які гарантує держава окремим верствам населення, а за певних економічних умов – усім членам суспільства. Форми і методи соціального захисту населення повинні забезпечити задоволення життєво необхідних потреб кожного громадянина

на рівні, не нижчому від прожиткового мінімуму.

Здійснення реформи системи соціального захисту населення в Україні передбачає зосередження уваги на основних методологічних підходах до формування цих систем у різних країнах з метою врахування світового досвіду та особливостей національної економіки і менталітету українського народу.

Ефективна система соціального захисту населення потребує насамперед чіткого визначення соціально-економічних індикаторів рівня життя населення, розробки критеріїв бідності. Зрозуміло, що для повної оцінки життєвого рівня населення використання якогось одного універсального показника є неможливим, для цього потрібна система показників чи характеристик. І набори цих показників, звичайно, відрізняються один від одного залежно від країни, рівня її економічного розвитку.

Як економічна категорія “рівень життя” належить до числа найскладніших системних понять. Дослідженням різних аспектів проблеми життєвого рівня населення займаються провідні вітчизняні вчені та вчені зарубіжних країн, серед яких: Абалкін Л.І., Богиня Д.П., Богуцький О.А., Гнибіденко І.Ф., Карпухін Д.М., Лукінов І.І., Мандибура В.О., Маскон М.Х., Рімашевська Н.М., П.Самуельсон та інші.

Так, В. Мандибура під “рівнем життя” розуміє”... досягнуту на певний проміжок часу в суспільстві ступінь задоволення різноманітних потреб населення (не лише фізичних, а й соціальних, інтелектуальних, духовних, політичних), включаючи реальні економічні джерела та соціально-правові гарантії забезпечення умов життєдіяльності населення” [88, с. 40]. При цьому ним запропонована цілісна система кількісних і якісних показників, що відтворює розгорнуту та всебічну оцінку складної внутрішньої структури “життєвого рівня” населення. Ця система включає такі шість груп показників:

- 1) інтегральні показники, які віддзеркалюють досягнутий рівень реальних доходів та майнової забезпеченості населення (величина національного доходу або валового внутрішнього продукту на душу населення; середній рівень заробітної плати в економіці; обсяги національного багатства на душу населення та питома

вага у ньому особистого майна; обсяги заощаджень та страхових внесків);

2) показники споживання населенням матеріальних благ, культурних і побутових послуг (обсяги і структура споживання продовольчих товарів; рівень забезпеченості одягом і взуттям; обсяги споживання найважливіших предметів культурно-побутового призначення та товарів довготермінового користування; рівень побутового обслуговування; стан забезпечення послугами торгівлі і громадського харчування; рівень транспортного обслуговування і зв'язку; якість житлових умов та комунальних послуг);

3) показники, що характеризують рівень забезпечення працюючих належними умовами, необхідними у виробничому процесі (рівень зайнятості; тривалість робочого часу; інтенсивність і продуктивність праці; стан охорони та безпеки праці; надійність системи соціального страхування працюючих; стан культури виробництва та його технічне оснащення);

4) показники, які характеризують стан задоволення потреб населення у сферах фізичного, духовного і соціального розвитку (умови і рівень медичного обслуговування; рівень освіти; забезпеченість культурно-освітніми та іншими естетичними установами; забезпеченість потреб у сфері фізичної культури і спорту);

5) показники, що визначають якісні характеристики життєвого рівня населення (стан здоров'я та середня тривалість життя; тривалість активного трудового довголіття; величина вільного часу і можливості його раціонального використання);

6) показники, які розкривають рівень існуючих суспільно-правових гарантій, котрі має населення країни, а також надійність забезпечення політичних свобод громадянам у суспільстві.

Економічна наука має певні методики щодо визначення рівня життя та рівня захищеності населення окремих країн [92]. При цьому розраховуються різноманітні індекси розвитку та порівнюються з міжнародними стандартами. При оцінюванні стану соціально-економічного розвитку країни, соціального захисту населення міст, областей (регіонів) аналізуються такі соціально-економічні індикатори рівня життя населення, як економічні, зайнятості, житлових умов, пенсійного забезпечення,

охорони здоров'я та безпеки, демографічні, соціальної напруги, а саме: кількість безробітних; мінімальна заробітна плата; мінімальна пенсія; середня пенсія; прожитковий мінімум; доходи населення; індекс реальних доходів населення; ВВП на душу населення; розміри державної соціальної допомоги найнезахищенішим верствам населення; показники здоров'я і освіти; характеристики екологічного стану та інші.

Вчені-економісти [26, 48, 54, 58, 55, 60, 78] висвітлюють вирішення проблеми побудови та зіставлення цих показників, проблеми виміру соціальної безпеки людей, однак питання методики оцінки граничних показників у більшості випадків залишаються невідпрацьованими. Особливо актуальним є вирішення цієї проблеми сьогодні для України, коли відбувається поступовий перехід до надання адресної соціальної допомоги населенню, адже адресність потребує насамперед точної ідентифікації бідних. Досягти такої ідентифікації можна двома способами: а) за допомогою рівня доходів (чи споживання) домогосподарств; б) за допомогою індикаторів бідності.

Одним з інтегральних показників-рейтингів, який дає змогу порівнювати країни за рівнем життя людей, є запропонований ООН і розроблений за її рекомендаціями індекс людського розвитку (ІЛР). Цей індекс спирається на три показники: рівень освіти, рівень очікуваної тривалості життя при народженні, а також на рівень матеріального добробуту населення. За ІЛР Україна займає 80 місце серед 162-х країн, які обстежувались.

В Україні розроблено національну методику вимірювання рівня людського розвитку, використавши при цьому, завдяки статистичній базі, аж дев'ять інтегральних індексів, до яких належать наступні: демографічна ситуація; ситуація на ринку праці; матеріальний добробут населення з виділенням індексу бідності; умови проживання населення; стан здоров'я населення й охорони здоров'я; освіта; соціальне середовище (показники, які характеризують криміногенну ситуацію); фінансування людського розвитку (параметри фінансування основних галузей, що забезпечують цей розвиток); екологічна ситуація.

На основі вищезазначених показників побудований інтегральний ІЛР по

регіонах України, який дає змогу певною мірою оцінити ефективність соціальної політики і зокрема системи соціального захисту населення.

Необхідність використання соціально-економічних індикаторів рівня життя обумовлюється перш за все на недопущення надмірного зниження рівня життя найменш забезпечених і найуразливіших верств населення. Значна частина населення країн перехідної економіки опинилася за межею бідності та потребує посиленого соціального захисту. Тому на сучасному етапі особливо актуальними є питання дослідження цього явища, визначення його показників.

За останні роки цими питаннями активно займаються українські вчені [81, 82, 83, 87].

Запропоноване лауреатом Нобелівської премії з економіки Теодором Шульцем визначення масштабів бідності країни дає можливість використовувати такі три критерії [182, с. 6]:

- 1) коли половина чи більше індивідуального доходу витрачається на продукти харчування;
- 2) коли середня тривалість життя не перевищує 40 років;
- 3) коли рівень умінь і знань низький.

Стосовно бідності окремих індивідів, то в економічній науці склалися дві концепції рівня бідності. Перша концепція визначає рівень бідності обсягом благ, що забезпечують задоволення мінімальних стандартів існування. Тобто бідність в даному випадку розуміється як абсолютна категорія. Друга концепція розглядає бідність як відносну категорію. Згідно з нею бідними визнаються ті, чий дохід значно нижчий від середнього рівня добробуту, який досягнутий у суспільстві. Чимало вітчизняних фахівців [88, 93, 95, 151, 171, 172] вважають, що в Україні в умовах масштабного скорочення обсягів споживання значною частиною населення при аналізі глибини бідності перевага має надаватися абсолютному методу її оцінки. Саме він дає змогу адекватно показати масштаби зниження реальних доходів малозабезпечених верств населення та оцінити дійсні параметри зростання вартості життя.

Найбільш простим і розповсюдженим у світовій практиці є підхід до

визначення бідності на основі ресурсів. Однак нестача доходів – це тільки одна сторона цього багатопланового явища. Так, Л. Черенько пропонує для дослідження усіх аспектів бідності застосовувати новий показник – показник позбавлення можливостей. Цей показник відображає відсоток людей, що не мають базових можливостей, серед яких основними є:

- можливість вести здоровий спосіб життя;
- якісне медичне обслуговування;
- доступність якісної освіти;
- побутові умови для нормального життя;
- доступ до зайнятості відповідно до набутої освіти і кваліфікації.

Такий підхід до визначення бідності, як справедливо зазначає вчений [172, с. 20], означає, що люди, навіть маючи рівні доходи, можуть мати різні можливості для забезпечення базових потреб життя.

Грошове вираження межі, за якою людина вважається бідною, різне залежно від рівня економічного розвитку тієї чи іншої країни. Так, у міжнародних програмах загальноприйнятим показником межі бідності є дохід у два долари на добу на одну особу. Світовим банком для встановлення межі бідності використовується інша величина – чотири долари; в США людина перебуває за межею бідності, якщо її добовий дохід менший від 14,4 долара.

Визначення межі бідності в Україні вперше офіційно наведено в Стратегії подолання бідності, затвердженій Указом Президента України від 15.08.2001 р. [165, с. 4-11]. Згідно з цим указом межа бідності – це рівень доходу, нижче від якого є неможливим задоволення основних потреб. Використовується вона для визначення масштабів і рівня бідності, тобто питомої ваги сімей, де рівень споживання на одну особу нижчий за визначену межу бідності. Межа бідності визначається на підставі відносного критерію зарахування різних верств населення до категорії бідних, який розраховується за фіксованою часткою середньодушового доходу (витрат) – 75 % медіанного рівня сукупних доходів (витрат) у розрахунку на умовну дорослу особу на підставі даних вибіркового обстеження умов життя домогосподарств, що проводиться Держкомстатом України.

Сьогодні в Україні для визначення межі бідності застосовується показник витрат, а не доходів. Це зумовлено поширеністю незареєстрованої діяльності, внаслідок чого доходи не відображають фактичного рівня життя більшої частини населення.

Крім терміна “межа бідності”, в Стратегії дається визначення й іншим показникам, які дають змогу оцінити рівень життя населення, зокрема таким:

- межа крайньої форми бідності – вартісний поріг доходу (витрат), нижче якого є неможливим задоволення основних потреб людини. Межа крайньої форми бідності визначається за відносним критерієм – 60% медіанного рівня сукупних доходів (витрат) у розрахунку на умовну дорослу особу;

- рівень бідності – питома вага сімей (домогосподарств), у яких рівень споживання (доходів) на одну особу нижчий від визначеної межі бідності;

- межа малозабезпеченості – це величина середнього на душу населення сукупного доходу, який забезпечує непрацездатному громадянину споживання товарів і послуг на мінімальному рівні, встановленому законодавством;

- коефіцієнт диференціації бідності – показник, що визначає ступінь розшарування серед бідного населення стосовно межі бідності. Розраховується як різниця між крайніми доцільними значеннями доходів (витрат) серед бідного населення, співвіднесена з межею бідності;

- глибина бідності – відхилення величини доходів або витрат бідних від визначеної межі бідності;

- прожитковий мінімум – вартісна величина достатня для забезпечення нормального функціонування організму людини, збереження його здоров'я, набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, необхідних для задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості.

У даний час в Україні межа бідності дає загальну оцінку рівня життя населення і не є соціальним стандартом, на підставі якого мають визначатися основні державні соціальні гарантії. Таким державним соціальним стандартом, що застосовується для визначення основних державних соціальних гарантій в Україні є

прожитковий мінімум.

З 1994 до 1999 рр. відповідно до Закону України від 04.10.94 р. "Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР "Про мінімальний споживчий бюджет" в Україні розроблявся і затверджувався соціальний норматив – межа малозабезпеченості. Застосовувалась межа малозабезпеченості для визначення розмірів соціальних гарантій і соціальної допомоги.

Статтею 46 Конституції України закріплено право громадян на соціальний захист: "Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом" [75], що зумовило необхідність розроблення нових підходів до визначення рівня життя населення і прожиткового мінімуму передовсім.

У 1999 р. ухвалено Закон України "Про прожитковий мінімум", де дано визначення прожиткового мінімуму, закладено правові засади для його встановлення, затвердження і врахування під час реалізації державою конституційної гарантії громадян на достатній життєвий рівень [140]. Прожитковий мінімум затверджує Верховна Рада України щороку, починаючи з 2000 р. Законом України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" визначено, що прожитковий мінімум є базовим державним соціальним стандартом, на основі якого визначаються державні соціальні гарантії і стандарти (мінімальна заробітна плата, мінімальна пенсія, розміри соціальної допомоги, допомога сім'ям з дітьми, допомога з безробіття та інші соціальні виплати).

Для розрахунку та практичного запровадження прожиткового мінімуму була створена необхідна нормативно-методична база. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2000 р. № 656 були затверджені набори продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг по основних соціально-демографічних групах населення для визначення величини прожиткового мінімуму. На виконання пункту 2 цієї постанови у травні 2000 р. була затверджена Методика визначення прожиткового мінімуму на особи, які належать до основних соціальних і демографічних груп.

Вчені класифікують три внутрішньо окреслені рівні недоспоживання, кожному з яких відповідає свій індикатор, що кількісно визначає межу переходу одного стану маргінального недоспоживання до іншого [88, с. 40]:

- 1) рівень бідності – індикатором є межа малозабезпеченості;
- 2) рівень злиднів – прожитковий мінімум (межа злиденності);
- 3) рівень фізіологічного виживання – фізіологічний мінімум (межа фізіологічного виживання).

У зарубіжній практиці формування прожиткового мінімуму здійснюється за допомогою кількох методів: нормативного, статистичного, нормативно-статистичного, ресурсного та суб'єктивного. Використання нормативного методу передбачає розрахунок прожиткового мінімуму за фактичною вартістю споживчих товарів і послуг, які входять у споживчий кошик. За статистичним методом прожитковий мінімум встановлюється на рівні доходів, що їх мають 10-20% найменш забезпечених громадян. Нормативно-статистичний метод – це комбінація двох попередніх, ресурсний враховує реальні можливості економіки країни для забезпечення прожиткового мінімуму, а суб'єктивний враховує результати соціологічного опитування населення про необхідний мінімальний дохід.

Згідно з нормативними актами та законами України величина прожиткового мінімуму становила (табл. 1.1):

Таблиця 1.1

Величина прожиткового мінімуму для окремих категорій громадян
за 2000 – 2004 рр., грн.

Категорії громадян	Величина прожиткового мінімуму по роках					
	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Працюючі громадяни	287,6	311,05	365	365	386	453
Непрацюючі громадяни	216,6	248,77	268	268	284	332
Діти до 6 років	240,7	276,48	307	307	324	376
Діти від 6 до 18 років	297,3	345,66	384	384	404	468

Слід зазначити, що при запровадженні в Україні такого соціального стандарту, як прожитковий мінімум, була деформована його сутність, що унеможливило

виконання статті 46 Конституції України. Вивчення зарубіжного досвіду соціального захисту населення показує, що в більшості країн (наприклад, США, Канада, Франція, Великобританія, Росія) прожитковий мінімум – це рівень споживання, достатній для виживання та підтримки нормального стану здоров'я окремої людини або сім'ї. Прожитковий мінімум в Україні є законодавчо визначеним базовим державним соціальним стандартом, на основі якого встановлюються соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я, освіти тощо. У своїх дослідженнях Т. Кір'ян та М. Шаповал [59, 58, 55, 60] дотримуються думки про те, що соціально-культурні потреби не можуть бути складовою частиною прожиткового мінімуму. Отже, допущення помилки при прийнятті законодавчих актів призвело до неможливості за даного рівня розвитку економіки України встановити мінімальну заробітну плату та мінімальну пенсію на рівні прожиткового мінімуму.

Метою встановлення мінімального розміру заробітної плати є забезпечення гарантованого мінімального рівня життя некваліфікованих працівників та їх сімей. Вивчення методичних підходів до встановлення мінімальної заробітної плати в країнах з розвинутою ринковою економікою показало, що в деяких з них (наприклад, Франція, Нідерланди, Люксембург) її розмір затверджується законодавчим шляхом, в інших (наприклад, Греція, Бельгія) – визначається угодами. У Великобританії мінімальна заробітна плата затверджується спеціальними органами – радами із заробітної плати, створеними на тристоронній основі: рада підприємців, галузеві профспілки і представники державних органів або окремих підприємств.

З нашої точки зору, заслуговує на увагу механізм перегляду мінімальної заробітної плати у Франції. У цій країні законом регламентується погодинна мінімальна заробітна плата. Її розмір переглядається щорічно (1 липня) після відповідної угоди з Національною комісією з колективних переговорів. Крім того, вона може підвищуватись у зв'язку з динамікою загальнонаціонального індексу цін на споживчі товари та послуги (не менше 2% зростання у порівнянні з рівнем,

зафіксованим на момент попереднього перегляду). Україні в контексті реалізації Концепції дальшого реформування оплати праці доцільно скористатися досвідом зарубіжних країн щодо встановлення погодинної мінімальної заробітної плати, яка є стимулюючим фактором зростання середньої заробітної плати та підвищення життєвого рівня працюючих.

У різних країнах структура системи соціального захисту різна. Різниця в підходах до побудови систем соціального захисту обумовлена національними особливостями суспільства та менталітетом. Так, для населення США найхарактерніше прагнення до особистої ініціативи і самореалізації, до відповідальності людини за свої успіхи, за своє життя, своє майбутнє, тому держава надає допомогу тим, хто не зміг через об'єктивні причини подбати про себе сам.

Принципово інший підхід відзначається в такій країні, як Швеція: так званий солідарний підхід припускає, що в інтересах суспільства повинна бути виключена сама можливість бідності, тому що це може викликати зростання соціальної напруги, а також вимагатиме великих економічних вкладень. Податкова система в цій країні побудована так, щоб звести до мінімуму соціальне розшарування громадян за доходами.

Системи соціального захисту цих двох країн базуються на діаметрально протилежних принципах, однак в більшості країн вони змішані.

Залежно від критеріїв побудови системи соціального захисту шведським дослідником Еспрінгом-Андерсеном усі промислово розвинені країни розподілені на декілька типів.

Для першого – ліберального – типу характерне те, що соціальний захист відокремлений від вільного ринку і обмежується захистом осіб, які позбавлені певних доходів. Друга – консервативна – модель соціального захисту розглядається як класичний варіант соціального страхування, який враховує трудовий внесок людини. Для третьої моделі характерний зрівняльний підхід, коли допомога населенню надається незалежно від наявності інших доходів.

Залежно від обраної країною соціально-економічної моделі розвитку є різні рівні солідарності в організації систем соціального захисту і різні ступені участі

державних інститутів.

Повна солідарність означає відсутність взаємозв'язку між внеском і виплатою. При цьому право на отримання допомоги визначається з моменту появи соціального ризику. У такій системі єдиним джерелом фінансування є Державний бюджет. Він надає усім громадянам однаковий і, як правило, мінімальний рівень соціального захисту. Протилежністю системи з повною солідарністю є така система соціального захисту, коли кожен громадянин відраховує персоніфіковані внески, від яких безпосередньо залежать виплати при настанні соціальних ризиків. Ще є і змішані системи, де поєднуються принципи солідарності і принципи персоніфікації внесків. Як правило, системи з повною солідарністю – державні, персоніфіковані системи накопичувального характеру переважно приватні, а змішані системи припускають участь як державних, так і приватних інститутів.

Міжнародний досвід існування систем соціального захисту переконливо показує, що найефективнішими є комплексні системи, які включають у себе такі елементи: обов'язкове соціальне страхування, державну соціальну допомогу; накопичувальне пенсійне забезпечення. Саме така комбінована система соціального захисту населення потрібна Україні. Вона дасть змогу поєднати переваги як солідарних, так і персоніфікованих систем.

1.3. Джерела і методи фінансового забезпечення соціального захисту населення

Ефективність системи та рівень соціального захисту населення залежать від якісного фінансового забезпечення.

Вітчизняні вчені у більшості випадків розглядають фінансове забезпечення як метод фінансового механізму, за допомогою якого забезпечується розподіл та перерозподіл виробленого у суспільстві валового продукту. Цей підхід зустрічається у наукових працях О. Кириленко та С. Юрія [56, с. 41-42; 170, с. 23]. Подібну думку підтримує В. Опарін, який вважає, що фінансове забезпечення – це структурна підсистема фінансово-кредитного механізму [107, с. 19]. Ми погоджуємося з

позицією вищезгаданих науковців з приводу того, що фінансове забезпечення – це метод фінансового механізму, за допомогою якого здійснюється процес повноцінного функціонування фінансових відносин.

У фінансовій літературі термін "фінансове забезпечення" зустрічається не дуже часто, і лише в одиноких працях розкривається його зміст. Так, окремі вчені визначають фінансове забезпечення як формування цільових грошових фондів у достатньому розмірі та їх ефективне використання [170, с. 24]. Дещо специфічне визначення сутності фінансового забезпечення пропонує О. Романенко – як покриття затрат за рахунок фінансових ресурсів, акумульованих суб'єктами господарювання і державою [152, с. 18]. В. Опарін обґрунтовує фінансове забезпечення як систему джерел і форм фінансування розвитку економічної і соціальної сфер суспільства [107, с. 19]. Ми вважаємо, що дані визначення доволі влучно відображають суть явища, однак дискусійним є питання прояву фінансового забезпечення порядку утворення коштів.

На основі дослідження аргументів, зроблених у результаті аналізу вищенаведених підходів у визначенні терміна „фінансове забезпечення соціального захисту населення”, можна зробити висновок, що більшість авторів вважає фінансове забезпечення як метод фінансового механізму, який визначає джерела і форми фінансування фондів соціального захисту для забезпечення соціальних потреб населення.

На нашу думку, такий підхід є проблемним і ми не можемо з ним погодитися. По-перше, як впливає із цього визначення фінансове забезпечення охоплює тільки соціальні фонди, тоді як цей захист здійснюється й за рахунок бюджетних, благодійних, комерційних коштів. Крім цього, твердження, що фінансове забезпечення соціального захисту населення визначає тільки джерела і форми утворення соціальних фондів є надто вузьким. Тому ми спробуємо визначити власні концептуальні підходи на розкриття змісту фінансового забезпечення соціального захисту населення як з урахуванням надбань вітчизняної фінансової науки, так і використовуючи наукові принципи та методи дослідження.

Ми вважаємо, що термін „фінансове забезпечення соціального захисту

населення” можна використовувати залежно від мети та змісту дослідження у трьох варіантах.

Так, з одного боку під цим забезпеченням можна розуміти діяльність держави та інших юридичних осіб, яка стосується вирішення фінансових питань. Пов’язаних з наданням соціальних послуг населенню, що відносяться до сфери соціального страхування і соціального забезпечення. Ця діяльність охоплює наступні напрямки:

- пошук джерел, необхідних для покриття соціальних витрат;
- розрахунок обсягів надходжень по кожному джерелу;
- визначення напрямків фінансування витрат із соціального захисту населення;
- розрахунок обсягів витрат по кожному напрямку;
- мобілізація коштів для цілей соціального захисту населення;
- використання коштів на передбачені цілі;
- пошук резервів збільшення надходжень для соціальних цілей;
- організація контролю за формуванням і використанням коштів для соціального захисту населення.

Таким чином, діяльність відповідних суб’єктів, пов’язана з фінансовим забезпеченням соціального захисту населення, охоплює фінансове планування, оперативне управління фінансовими ресурсами, фінансовий контроль у сфері надання населенню послуг соціального характеру, у галузі з соціального страхування та соціального забезпечення.

З другого боку під фінансовим забезпеченням можна розуміти фінансові ресурси, призначені для забезпечення соціального захисту населення. Тоді цей термін означатиме гарантію соціальних виплат за рахунок чітко визначених джерел та їхніх обсягів.

У третьому випадку фінансове забезпечення соціального захисту населення можна трактувати як один з методів фінансового механізму, який забезпечує розподільчі і перерозподільчі процеси з метою утворення та використання фондів грошових коштів, призначених для соціального захисту населення. Ці процеси охоплюють як формування централізованих та децентралізованих грошових фондів,

так і їхнє використання для чітко визначених цілей, пов'язаних із соціальним страхуванням та соціальним забезпеченням громадян.

Такі фонди характеризуються державно-правовим регулюванням, одностороннім рухом грошових коштів при їхньому формуванні і використанні, цільовим характером, масштабністю, динамічністю та іншими ознаками, властивими для фондів грошових коштів.

Величина коштів, що спрямовуються на соціальний захист населення, залежить від фінансових можливостей держави, які визначаються обсягом ВВП та науково-обґрунтованим обсягом фонду споживання. Збільшити видатки на соціальний захист населення можна тільки за умови зростання обсягу ВВП. Тому процес розподілу та перерозподілу вартості ВВП й утворення фондів грошових коштів для забезпечення соціального захисту є доволі складним (рис. 1.2).

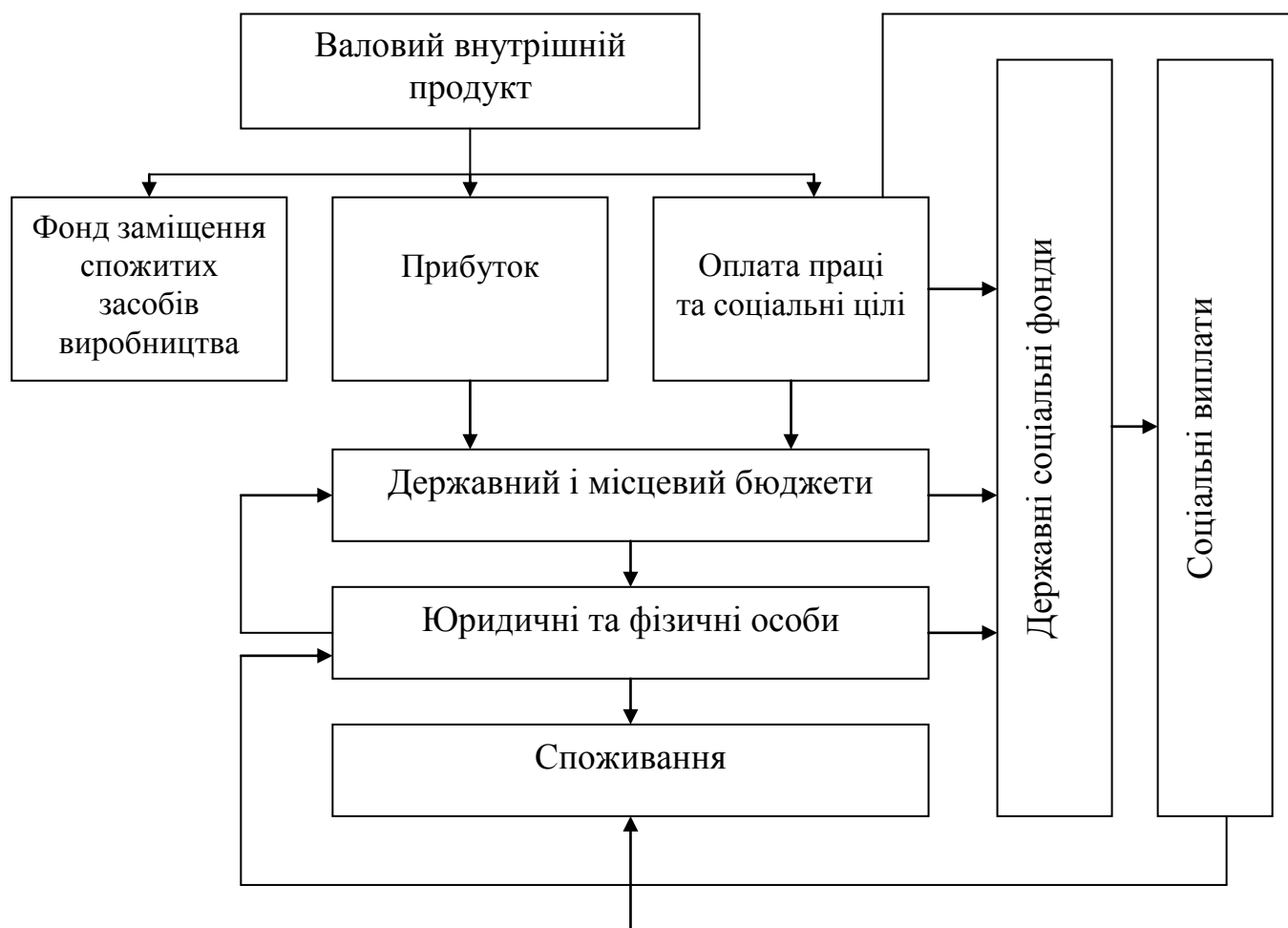

Рис. 1.2 Схема розподілу і перерозподілу ВВП на соціальний захист населення

Так, у процесі розподілу ВВП частина його вартості у вигляді обов'язкових внесків на державне пенсійне та соціальне страхування підприємствами сфери матеріального виробництва перераховується у Пенсійний фонд України, фонди загальнодержавного соціального страхування:

- пенсійне страхування;
- страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами зумовленими народженням та похованням;
- медичне страхування;
- страхування від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання, що спричинили втрату працездатності;
- страхування на випадок безробіття.

На цьому етапі розподілу формується майже половина обсягів державних соціальних фондів.

Зважаючи на безперервність розподільчих процесів, формування і використання коштів, які спрямовуються на соціальний захист населення, здійснюються безперервно, характеризуються масштабністю, охоплюють практично всіх суб'єктів відносин. На рис. 1.2. спостерігаємо зв'язок між виробничими структурами, іншими юридичними і фізичними особами у процесі наповнення коштів, призначених на соціальні цілі у бюджетах та соціальних фондах. Причому одні і ті ж кошти спочатку є доходами централізованих грошових фондів держави, а потім – видатками, після чого повертаються до цих фондів знову як доходи. І чим швидше здійснюється такий кругообіг, тим краще держава може забезпечити фінансування соціальних виплат.

Особливо хочемо акцентувати увагу на взаємозв'язку між бюджетами та соціальними фондами як державними інституціями, котрі забезпечують абсолютну більшість соціальних виплат.

Так, за рахунок бюджетних коштів, з одного боку, здійснюється пряме фінансування державних соціальних фондів на суму перевищення їхньої видаткової частини над доходною. З іншого боку – з бюджету усіх рівнів забезпечується опосередковане поповнення коштів соціальних фондів у процесі бюджетного

фінансування окремих суб'єктів, зокрема при нарахуванні і виплаті заробітної плати у бюджетних установах, адже ці установи як на оплату праці, так і для відрахувань до пенсійного й інших соціальних фондів отримуються з бюджетів.

Спостерігається і зворотний зв'язок між бюджетами і соціальними фондами, коли кошти останні опосередковано повертаються до бюджетів у вигляді податків, обов'язкових і неподаткових платежів за рахунок спеціальних джерел. Це найчастіше відбувається у процесі виплати заробітної плати працівників закладів соціального забезпечення та утримання з них податків.

Різні підходи до перерозподільчих процесів передбачають надходження до соціальних фондів за рахунок коштів тих же соціальних фондів. Наприклад, нарахування на заробітну плату закладів соціального страхування здійснюється за рахунок коштів соціального страхування:

- Державний і місцеві бюджети;
- державні соціальні фонди;
- благодійні фонди;
- кошти суб'єктів господарювання.

Сформована в Україні система розподілу і перерозподілу ВВП передбачає наступні джерела фінансування соціального захисту населення (рис. 1.3).

Наявність сукупності джерел передбачає використання різних форм фінансування соціального захисту населення (див. рис. 1.3), до яких ми пропонуємо відносити:

- бюджетну;
- страхову;
- благодійну;
- комерційну.

Бюджетна форма передбачає покриття частини видатків на соціальний захист населення за рахунок коштів Державного і місцевих бюджетів.

Відповідно до чинного законодавства за рахунок бюджетних коштів фінансуються такі групи видатків:

1. Соціальний захист у випадку непрацездатності;

2. Соціальний захист пенсіонерів;
3. Соціальний захист ветеранів війни та праці;
4. Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді;
5. Соціальний захист безробітних;
6. Допомога у вирішенні житлового питання;
7. Соціальний захист інших категорій населення;
8. Дослідження і розробки у сфері соціального захисту;
9. Інша діяльність у сфері соціального захисту.

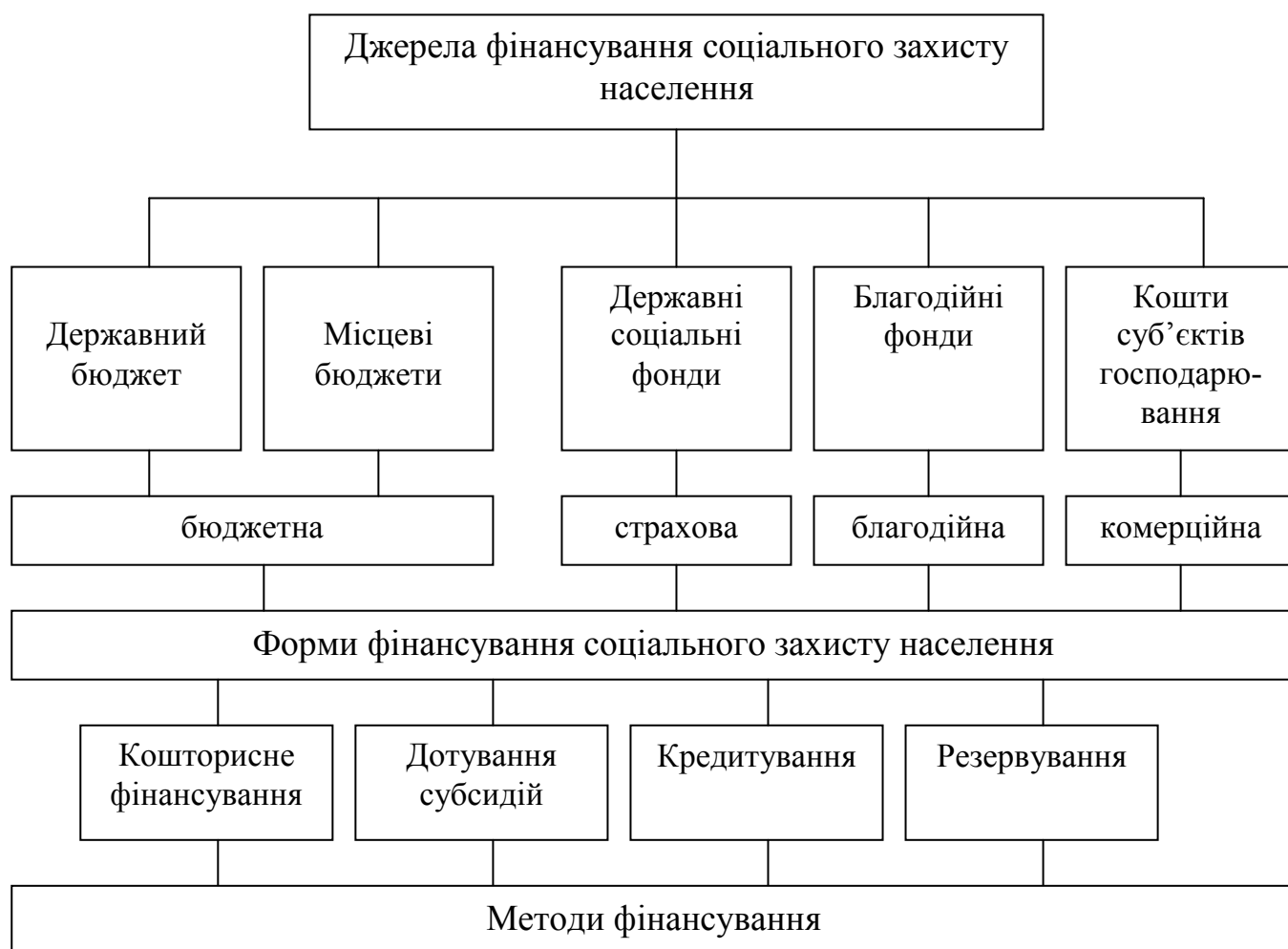

Рис. 1.3 Взаємозв'язок джерел, форм і методів фінансування соціального захисту

Особливістю бюджетної форми фінансування є те, що вона охоплює понад 100 видів соціального захисту населення.

Другою важливою формою фінансування є страхова. Особливістю страхової

форми є те, що державні цільові фонди такого виду формуються страховим методом за рахунок обов'язкових і необов'язкових страхових внесків. Ця форма доповнює бюджетну й охоплює Пенсійний фонд України, Фонд загальнообов'язкового соціального страхування на випадок безробіття, Фонд соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійних захворювань, Фонд соціального страхування з тимчасової втрати працездатності.

Функціонування державних соціальних страхових фондів базується на принципах страхування і охоплює усіх юридичних та фізичних осіб.

Третьою формою є благодійна, пов'язана з існуванням доброчинних фондів, які функціонують на засадах спонсорства і доброчинності.

До четвертої форми відносимо комерційну, яка пов'язана з існуванням комерційних структур і забезпечується за рахунок комерційних джерел.

У процесі фінансування соціального захисту населення використовуються різні методи. На нашу думку, можна виокремити чотири таких методи:

- 1) кошторисне фінансування;
- 2) дотування та субсидіювання;
- 3) кредитування;
- 4) резервування.

Кошторисне фінансування пов'язане з виділенням коштів на соціальний захист установам на основі їхніх планів, які називаються кошторисами. Таке фінансування характерне для бюджетної та частково страхової форми. Інші методи можуть використовуватися у процесі застосування будь-якої форми залежно від виду, мети та суб'єкта фінансування.

Основними джерелами фінансування соціального захисту населення виступають кошти Державного і місцевих бюджетів, страхових фондів, тоді як кошти отримані з інших джерел є лише доповнюючим фінансовим ресурсом.

Найважливішою формою фінансового забезпечення соціального захисту населення є бюджетне фінансування, суть якої полягає в організації грошових відносин, які виникають між державною, з одного боку і юридичними та фізичними особами, — з іншого, з метою спрямування та використання грошових коштів

централізованого фонду держави на підвищення рівня життя, задоволення суспільних потреб і забезпечення інших державних заходів у галузі соціального захисту.

У широкому розумінні з бюджетним фінансуванням пов'язані теоретичні дослідження розподільчих процесів й організації грошових відносин з приводу використання централізованого фонду грошових коштів держави – бюджету.

В економічній теорії радянського періоду бюджетне фінансування трактувалося як безповоротне надання коштів з Державного бюджету підприємствам, установам, організаціям для покриття їхніх видатків, передбачених планом економічного і соціального розвитку країни [167, с. 164].

Автори економічної енциклопедії пояснюють бюджетне фінансування як надане в безповоротному порядку грошове забезпечення, виділення (асигнування) грошових коштів із Державного (місцевого) бюджету на витрати, пов'язані з виконанням державних замовлень, державних програм, утримання державних організацій [42, с. 127]. Близькими за змістом до наведеного визначення є трактування інших науковців, які зустрічаються у вітчизняних підручниках та монографіях з теорії фінансів і бюджету.

На думку професора О. Василика, бюджетне фінансування – це надання юридичним особам із Державного бюджету фінансових ресурсів у вигляді безповоротних безоплатних коштів та інвестицій на розвиток економіки, соціально-культурні заходи, оборону та інші громадські потреби [20, с. 380]. Подібні визначення дають А. Єпіфанов і В. Базилевич, які стверджують, що бюджетне фінансування – це:

– безповоротне спрямування коштів відповідних бюджетів (державного, обласного, міського, районного, селищ, сіл) на утримання закладів освіти, охорони здоров'я або інші заходи згідно з кошторисом видатків по кожному закладу, установі чи підприємству або згідно зі зведеними кошторисами витрат по міністерству, відомству, управлінню [43, с. 23];

– централізоване виділення асигнувань з Державного (місцевого) бюджету у формі безповоротного, безоплатного надання коштів, спрямованих на виконання

державних замовлень, реалізацію державних програм, утримання державних установ. Воно має чіткий цільовий характер і перебуває під постійним фінансовим контролем держави [7, с. 253].

Це наводить на думку, що більшість вітчизняних економістів трактує бюджетне фінансування як безповоротне і безоплатне виділення грошових коштів відповідним суб'єктам з бюджету, з метою повноцінного функціонування держави і задоволення суспільних потреб. При цьому виділяються такі складові даного поняття як: "безповоротне", "безоплатне надання", "направлення", "виділення коштів", "ресурсів з бюджетів".

Відмінне визначення суті бюджетного фінансування запропоноване В. Опаріним, В. Мальком та іншими і під бюджетним фінансуванням розуміють надання в безповоротному порядку грошового забезпечення на видатки, пов'язані зі здійсненням державних замовлень, виконання державних програм, утримання державних і комунальних установ та організацій [15, с. 303]. Подібні трактування мають місце у наукових працях російських економістів (Л. Дробозіної, О. Романовського, О. Врублевської, Б. Сабанті), де бюджетним фінансуванням визначається надання (або система надання) грошових коштів юридичним і фізичним особам (підприємствам, організаціям і установам) на проведення заходів, передбачених бюджетом [168, с. 239; 169, с. 222].

У фінансово-кредитних словниках радянського періоду найпоширенішим було визначення: "Кошторисне фінансування – надання грошових коштів з Державного бюджету для покриття видатків установ невиробничої сфери, які, як правило, не мають власних доходів" [167, с. 129]. Це визначення було актуальним тоді, коли кошторисне фінансування забезпечувалося повністю за рахунок бюджетних коштів, Однак в умовах становлення ринкових відносин подібний підхід у трактуванні змісту цього поняття є звуженим і не відповідає вимогам сучасності.

У сучасній літературі з теорії фінансів і бюджету питання сутності кошторисного фінансування розглядається багатьма вітчизняними науковцями. Так, на думку С. Юрія, Й. Бескида, кошторисне фінансування – це забезпечення державними грошовими коштами установ і організацій соціально-культурної сфери,

оборони, органів державного управління [175, с. 200].

У наукових працях С. Юрія, В. Дем'янишина, Я. Буздугана кошторисне фінансування визначається як найпоширеніша форма виділення бюджетних коштів установам соціально-культурної сфери, оборони та управління у межах їхніх кошторисів доходів і видатків [176, с. 151]. З наведених визначень видно, що кошторисне фінансування розглядається як форма, за якою кошти виділяються з бюджету на основі фінансового плану установи. Як відомо, форма – це зовнішній бік чого-небудь, що не завжди відображає суть справи; шаблон, за допомогою якого предметам надають певного вигляду, певних обрисів [51, с. 503]. У наведеному випадку, кошторисне фінансування можна розглядати як форму, яку може набувати бюджетне фінансування.

В. Базилевич і Л. Баластрик розглядають "кошторисно-бюджетне фінансування як метод безповоротного, безоплатного надання коштів на утримання установ, що перебувають на повному фінансуванні з бюджету, на основі фінансових планів – кошторисів витрат" [7, с. 259]. Даний підхід, на нашу думку, є прийнятним, оскільки метод – це свідомі систематичні й послідовні дії, що ведуть до досягнення певної мети [51, с. 236]. Схоже трактування дано у підручнику "Бюджетний менеджмент", де зазначено, що кошторисне фінансування – це виділення бюджетних асигнувань на основі спеціального планово-фінансового документа – кошторису [17, с. 271]. Ми вважаємо дане трактування також звуженим і неповним. Поряд з цим, поєднання термінів кошторисно-бюджетне є невдалим, оскільки перше є складовою другого.

На думку В. Опаріна під кошторисним фінансуванням вважається виділення коштів на утримання закладів, установ та організацій, виконання певних програм і реалізацію певних заходів на підставі спеціального фінансового документа – кошторису [107, с. 56]. У даному формулюванні автор, на нашу думку, свідомо не акцентує уваги на джерелах, за рахунок яких відбувається виділення коштів для виконання певних цілей. Очевидно він вважає, що кошторисне фінансування може здійснюватися не лише за рахунок бюджету, а й за рахунок інших коштів, а головною умовою повинна бути лише наявність фінансового документа, як кошторис. Цей підхід, на наш погляд, є об'єктивнішим щодо сучасних реалій,

оскільки на основі нього можна вважати, що кошторисне фінансування здійснюється не тільки за рахунок бюджетних коштів, а на основі поєднання різних джерел фінансування, включаючи бюджет.

У вітчизняних наукових джерелах наявні визначення кошторисного фінансування не завжди формально відповідають нормам чинного бюджетного законодавства, яке передбачає, щоб власні надходження бюджетних установ соціального захисту населення повинні зараховуватися до спеціального фонду бюджету і використовуватися як бюджетні асигнування. Поряд з цим, за своїм змістом кошторисне фінансування є ширшим поняттям, ніж бюджетне, оскільки пов'язане з рухом грошових коштів, які надходять з того чи іншого бюджету і коштів, які установа соціального захисту населення отримує, здійснюючи свою неприбуткову діяльність. Вказаний метод фінансування передбачає поєднання грошових коштів, які об'єктивно мають різні джерела походження. У зв'язку з цим, на нашу думку, кошторисне фінансування можна тільки частково вважати формою бюджетного фінансування, а саме – у частині коштів, які виділяються бюджетним установам соціального захисту населення із загального фонду Державного чи місцевого бюджетів.

Враховуючи на ці аспекти, пропонуємо власний підхід до трактування сутності кошторисного фінансування, за допомогою якого дане поняття розглядається як спрямування грошових коштів, акумульованих з різних джерел фінансування, на покриття потреб бюджетних установ соціального захисту населення та виконання ними основних функціональних завдань.

Зіставляючи різні точки зору, ми вважаємо, що кошторисне фінансування можна вважати формою бюджетного фінансування тільки частково – в частині коштів, які виділяються бюджетним установам соціального захисту населення із загального фонду Державного чи місцевого бюджетів. Кошторисне фінансування пов'язане з акумуляцією грошових коштів, різних за джерелами походження і формами фінансового забезпечення (бюджетне фінансування, некомерційне самофінансування). Найважливіше завдання кошторисного фінансування полягає у забезпеченні потреб у необхідних обсягах коштів бюджетних установ соціального

захисту населення, достатніх для виконання ними функціональних завдань.

Однак, кошторисне фінансування у сфері соціального захисту населення використовується обмежено. Воно стосується тільки установ і заходів соціального забезпечення та соціального захисту, зокрема утримання стаціонарів при протезуванні, будинків-інтернатів для малолітніх інвалідів, на навчання та трудове влаштування інвалідів, на будинки-інтернати АПК, будинки-інтернати престарілих й інвалідів системи соціального захисту, територіальні центри і відділення соціальної допомоги на дому, утримання апарату міністрів, інших центральних органів виконавчої влади та місцевих органів, що займаються питаннями соціального захисту населення, фінансування різноманітних програм і заходів у галузі соціального захисту населення.

Більшість видатків бюджетів на цілі соціального захисту населення пов'язані з адресними виплатами у вигляді субсидій, допомог, пенсій, компенсацій тощо. У даному випадку суб'єктами відносин є, з одного боку – держава чи органи місцевого самоврядування, а з іншого – фізичні особи. Це вимагає напрацювання відповідних методів фінансування, адекватних його змісту та призначенню.

Особливі форми фінансування використовують Пенсійний фонд України, фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування, які відповідають змісту, завданням та характеру їхньої діяльності. Вони теж пов'язані з адресністю, індивідуальним підходом до кожного отримувача коштів.

Система соціального захисту залежить від національного фактора, оскільки на сучасному етапі Україна переживає період ринкової трансформації, намагаючись створити соціально-орієнтовану економіку. Метою цього етапу є економічне зростання, збалансованість між суспільною інтеграцією та соціальною мобільністю. А це можливо лише при втручанні держави у соціальну сферу з метою оптимізації фінансових ресурсів в інтересах підвищення рівня добробуту суспільства.

Висновки до розділу 1

1. На основі аналізу теоретичного матеріалу ми дійшли висновків, що

соціальне забезпечення є поняттям вужчого змісту, ніж соціальний захист, оскільки це складова системи соціального захисту населення. Соціальне забезпечення – це надання певним категоріям громадян соціальних виплат за рахунок коштів бюджету. Соціальне страхування – це система економічних відносин, за допомогою яких формуються й використовуються фонди грошових коштів, передбачені для матеріального забезпечення непрацездатних верств населення. Система соціального захисту включає комплекс заходів щодо виявлення причин соціальних ризиків, вимірювання їх та порівняння із соціальними нормативами, використання різноманітних механізмів забезпечення прийняттого для даного суспільства рівня життя.

2. Ми вважаємо, що різниця у підходах до побудови систем соціального захисту обумовлена національними особливостями суспільства та менталітетом, однак у найзагальнішому вигляді системи соціального захисту практично всіх країн поділяються на підсистеми соціального страхування, соціального забезпечення, соціальної допомоги як базових елементів соціального захисту населення.

3. Ефективна система соціального захисту населення, на нашу думку, потребує насамперед чіткої методології визначення соціально-економічних індикаторів рівня життя населення, розробки критеріїв бідності. Досягти такої ідентифікації, ми вважаємо, можна двома способами: а) за допомогою рівня доходів (чи споживання) домогосподарств; б) за допомогою індикаторів бідності.

4. Аналізуючи теоретичні узагальнення та використовуючи принципи наукових досліджень, ми дійшли висновку, що фінансове забезпечення соціального захисту населення є об'єктивним економічним поняттям, яке відображає сукупність заходів, пов'язаних з обслуговуванням частини перерозподільчих відносин з метою формування і використання бюджетних, страхових, благодійних та інших фондів грошових коштів, призначених для соціального захисту населення.

5. Ефективність фінансового забезпечення соціального захисту населення, на нашу думку, залежить від оптимального поєднання джерел, форм і методів фінансування.

6. Ми вважаємо, що фінансове забезпечення соціального захисту населення

можна трактувати як один з методів фінансового механізму, який забезпечує розподільчі і перерозподільчі процеси з метою утворення та використання фондів грошових коштів, призначених для соціального захисту населення.

7. Результати проведеного дослідження свідчать про те, що величина коштів, котрі спрямовуються на соціальний захист населення, залежить від фінансових можливостей держави, які визначаються обсягом ВВП та науково-обґрунтованим обсягом фонду споживання. Збільшити видатки на соціальний захист населення можна тільки за умови зростання обсягу ВВП.

Основні положення даного розділу відображено в працях автора [61, 66, 69, 70, 71].

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

2.1. Бюджетне фінансування соціального забезпечення

Соціальний захист є складовою соціальних гарантій населенню, які повинні забезпечуватися державою за ринкових умов відповідно до засад соціальної політики [175, с. 241]. Серед них: гарантування кожному працівнику мінімального рівня заробітної плати та її індексації згідно з прожитковим мінімумом; вирівнювання рівнів життя та захист купівельної спроможності малозабезпечених верств населення.

Забезпечення цих гарантій можливе за умови комплексного використання різних методів та важелів. Форми і методи соціального захисту населення повинні забезпечити кожного громадянина життєво необхідними потребами не нижче прожиткового мінімуму.

Відповідно до функціональної класифікації видатків, затвердженої наказом Міністерства фінансів України за № 604 від 27.12.2001 р. з внесеними змінами і доповненнями “Про бюджетну класифікацію та її запровадження”, видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення населення згруповані таким чином [117]:

- видатки на соціальний захист на випадок непрацездатності;
- видатки на соціальний захист пенсіонерів;
- видатки на соціальний захист ветеранів війни та праці;
- видатки на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді;
- видатки на соціальний захист безробітних;
- видатки, пов'язані з виплатою допомоги у вирішенні житлового питання;
- видатки на виплату допомоги на утримання житла;
- видатки на виплату допомоги на забезпечення житлом;
- видатки на соціальний захист інших категорій населення;
- видатки на дослідження і розробки у сфері соціального захисту;

– видатки на іншу діяльність у сфері соціального захисту.

Ці групи видатків включають: виплату пенсій та допомоги (кошти, що передаються до Пенсійного фонду України на виплату пенсій військовослужбовцям рядового, сержантського та старшинського складу і їхнім сім'ям); пільги ветеранам війни та праці; допомогу сім'ям з дітьми (допомога на дітей віком до 16-ти років; допомога з догляду за дитиною-інвалідом; часткове покриття витрат на виплату заборгованості шахтарям з регресних позовів та одноразової допомоги з втрати професійної працездатності; фінансову підтримку громадських організацій інвалідів; допомогу з тимчасової непрацездатності громадянам, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи; забезпечення інвалідів автомобілями; компенсаційні виплати інвалідам на бензин, ремонт, техобслуговування автотранспорту та транспортне обслуговування; встановлення телефонів інвалідам I і II груп"; забезпечення інвалідів протезно-ортопедичними виробами, засобами пересування та реабілітації; допомогу малозабезпеченим пенсіонерам; на виплату пенсій і допомог, які відповідно до чинного законодавства повинні здійснюватись за рахунок коштів Державного бюджету України, для забезпечення їх виплати з урахуванням прийнятих протягом року рішень про підвищення розмірів та перерахунку деяких видів пенсій і допомог; на виплату пенсій особам, вивільненим у зв'язку із закриттям Чорнобильської АЕС; на виплату пенсій особам, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи, віднесеним до категорій II, III та IV груп, і непрацездатним пенсіонерам, які проживають у зонах радіоактивного забруднення"; щорічну разову грошову допомогу ветеранам війни; придбання засобів корекції зору ветеранам та інвалідам Великої Вітчизняної війни; заходи із соціального захисту дітей (оздоровлення дітей з багатодітних та малозабезпечених сімей, залучення їх до культурологічних заходів); видатки на дитячі заклади-інтернати (будинки-інтернати для малолітніх інвалідів; видатки на притулки для неповнолітніх; державну підтримку молодіжних організацій на виконання загальнодержавних програм і заходів стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї по загальному фонду (фінансова підтримка на реалізацію програм, розроблених громадськими

організаціями з метою залучення дітей та молоді до активної участі у суспільних процесах, підтримку їх творчих ініціатив, сприяння зайнятості, пропаганди здорового способу життя дітей та молоді, попередження негативних проявів у дитячому та молодіжному середовищі тощо); реалізацію програм та здійснення заходів Державного центру соціальних служб для молоді; будівництво (придбання) житла для осіб рядового і начальницького складу органів внутрішніх справ, для військовослужбовців внутрішніх військ МВС України; забезпечення житлом громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; фінансову підтримку Державного фонду сприяння молодіжному житловому будівництву; часткову компенсацію відсоткової ставки кредитів комерційних банків молодим сім'ям та самотніми молодими громадянами на будівництво (реконструкцію) і придбання житла; доплати за роботу на радіоактивно забруднених територіях, збереження заробітної плати при переведенні на нижчеоплачувану роботу та у зв'язку з відселенням, виплати підвищених стипендій і надання додаткової відпустки громадянам, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи; компенсацію сім'ям з дітьми та видатки на безплатне харчування дітей, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи; пільги на медичне обслуговування громадянам, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи; поступову компенсацію громадянам втрат від знецінення грошових заощаджень та інші.

Обсяг коштів, котрі спрямовуються на соціальний захист населення, залежить від фінансових можливостей держави, які визначаються за обсягом ВВП та науково-обґрунтованим оптимальним обсягом фонду споживання. Здійснюючи соціальні виплати, держава дотримується визначених параметрів.

Фінансування видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення населення в Україні здійснюється за рахунок коштів державних цільових фондів, Державного та місцевих бюджетів, недержавних фондів, територіальних і муніципальних позик, страхових компаній, а також фінансів підприємств, що опосередковано підтримують соціальні програми.

Виконання будь-яких соціальних програм вимагає відповідних фінансових

ресурсів, яких за сучасного стану національної економіки не вистачає. Проблема полягає навіть не у кількості цих ресурсів, а в умінні правильно розпоряджатися ними. Це і є головним завданням фінансового забезпечення програм і заходів соціальної політики України.

Для виконання своїх функцій, зокрема в галузі соціальної політики, держава повинна мати достатні грошові кошти, які формуються шляхом перерозподілу ВВП, а головним механізмом, через який здійснюється цей перерозподіл, є бюджетний.

За останні роки видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення населення щорічно збільшувались (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Видатки Зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне
забезпечення населення*

Показники	Роки					
	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, млн. грн.	4147	5985	11854	12056	12953	19310
Питома вага в загальній масі видатків Зведеного бюджету України, %	11,9	12,4	20,9	21,0	17,1	19,0
У відсотках до ВВП	3,2	3,5	5,8	5,5	4,8	5,6

*Таблиця складена автором на основі статистичних щорічників “Бюджет України” – 2000 та 2002 роки, а також звітних даних Мінфіну про виконання бюджету за 2003 та 2004 рр.

Так, у 1999 р. видатки Зведеного бюджету становили 4147 млн. грн., а у 2004 р. ці видатки уже сягнули понад 19 млрд. грн. Однак, проаналізувавши питому вагу цих видатків у Зведеному бюджеті України за 1999-2004 рр., можна зазначити, що сталої тенденції немає. Питома вага видатків на соціальний захист то збільшується, то зменшується. Наочно це показано на рис. 2.1.

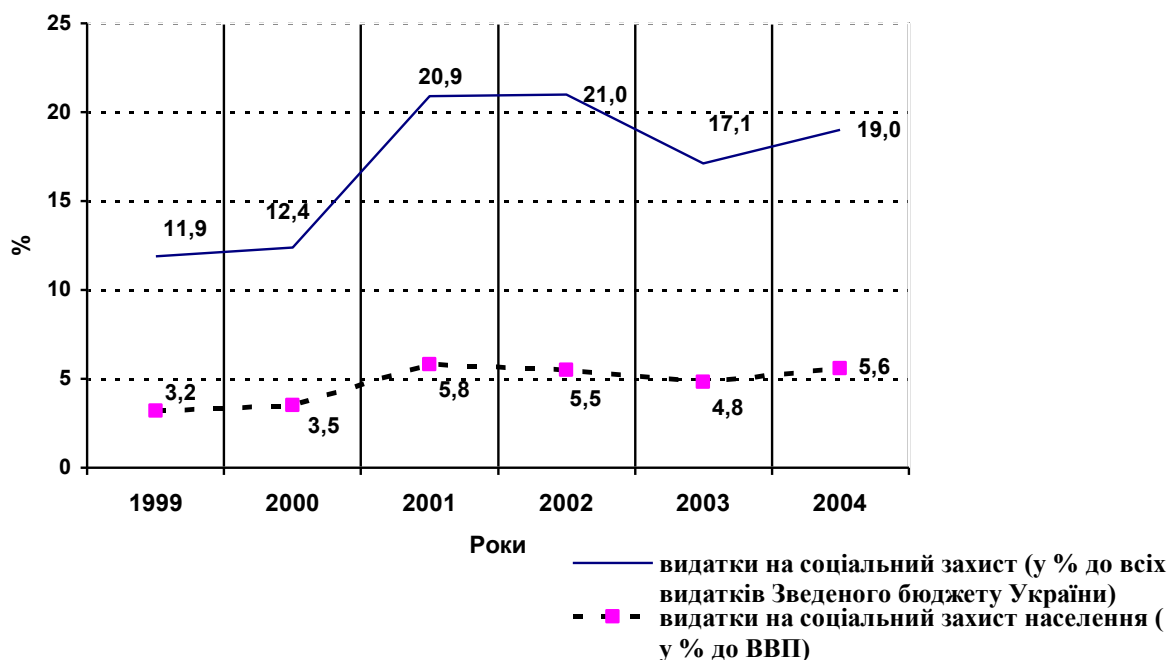

Рис. 2.1 Динаміка витраток Зведеного бюджету України на соціальний захист населення за 1999-2004 роки

Статті 87, 88 та 89 Бюджетного кодексу України детально висвітлюють розмежування витраток між бюджетами різних рівнів, які спрямовуються на фінансування заходів соціального захисту і соціальної сфери, а сам механізм розрахунку обсягів міжбюджетних трансфертів (дотацій вирівнювання, субвенцій і коштів, що передаються до бюджету вищого рівня) визначений відповідними постановами Кабінету Міністрів України [16].

У Постанові Кабінету Міністрів України “Про затвердження порядку фінансування витраток місцевих бюджетів на здійснення заходів з виконання державних програм соціального захисту населення за рахунок субвенцій з Державного бюджету” від 4.03.2002 р. за № 256 зі змінами, внесеними 08.09.2004 р. Передбачено, що фінансування витраток місцевих бюджетів за державними програмами соціального захисту населення провадиться за рахунок субвенцій, передбачених Державним бюджетом на відповідний рік у межах обсягів, затверджених в обласних бюджетах, бюджеті АР Крим, бюджетах міст Києва та Севастополя, міст республіканського АР Крим і обласного значення та у районних бюджетах на зазначені цілі [132]. Забороняється фінансування місцевих

програм соціального захисту населення за рахунок субвенцій з Державного бюджету. Також за рахунок коштів Державного бюджету фінансуються видатки, пов'язані з:

- різницею між сумою призначеної пенсії за Законом України “Про наукову і науково-педагогічну діяльність” та сумою пенсії, обчисленою відповідно до інших законодавчих актів, на яку має право науковий працівник, виходячи з розрахунку на одну особу – 50 відсотків цієї різниці;
- виплатою пенсій та допомог військовослужбовцям рядового, сержантського і старшинського складу строкової служби та їхнім сім'ям;
- відшкодуванням виплати пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, призначених за різними пенсійними програмами, державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсії, та інвалідам державної соціальної допомоги на догляд;
- компенсацією витрат від застосування платниками фіксованого сільськогосподарського податку;
- іншими виплатами.

При аналізі видатків з Державного бюджету на соціальний захист населення за останні роки можна з упевненістю сказати, що найбільша питома вага цих видатків припадає на соціальний захист пенсіонерів (табл. 2.2). Так, за період з 2001 по 2004 роки ці видатки становили від 57 відсотків від усіх видатків на соціальний захист у 2002 р. до 70, 2 відсотків – у 2004 р. Слід зазначити, що за аналізований період видатки на соціальний захист пенсіонерів у 2002 р. збільшились порівняно з 2001 р. тільки на 31,1 млн. грн., у 2003 р. зменшились на 386,9 млн. грн., і тільки у 2004 р. намітились позитивні зрушення – видатки збільшились більше як удвічі і становили 8549,9 млн. грн.

Якщо проаналізувати динаміку видатків на соціальний захист з Державного бюджету, то цілком виправданим є зменшення у 2003 р. видатків на соціальний захист пенсіонерів, адже у 2003 р. з Державного бюджету було виділено тільки 6815, 6 млн. грн., що на 457,9 млн. грн. менше, ніж у 2002 р. та на 5357,7 млн. грн. менше ніж у 2004 р. Найменшу питому вагу у видатках на соціальний захист, які

фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету, становлять видатки на дослідження і розробки у сфері соціального захисту. У 2001 р. вони становили 0,5млн. грн., у 2002 р. – 0,2 млн. грн., у 2003 р. – 0,9 млн. грн., у 2004 р. – 0,8 млн. грн. Це свідчить про те, що держава мало приділяє уваги науковим дослідженням у цій сфері, а це в свою чергу породжує безліч невирішених проблем, які потребують ґрунтовного вивчення та аналізу.

Таблиця 2.2

Видатки Державного бюджету України на соціальний захист та соціальне
забезпечення населення в 2001 - 2004 роках*

Найменування видатків	2001 рік, млн. грн.	Пит. вага, %	2002 рік, млн. грн.	Пит. вага, %	2003 рік, млн. грн.	Пит. вага, %	2004 рік, млн. грн.	Пит. вага, %
Соціальний захист на випадок непрацездатності	456,5	6,0	335,7	4,6	386,1	5,6	471,1	3,9
Соціальний захист пенсіонерів	4345,5	57,0	4314,4	59,3	3927,5	57,6	8549,9	70,2
Соціальний захист ветеранів війни та праці	112,2	1,5	101,9	1,4	107,6	1,6	160,9	1,3
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	26,1	0,3	22,8	0,3	38,0	0,6	77,2	0,6
Соціальний захист безробітних	40,0	0,5	40,0	0,6	9,5	0,1	-	-
Допомога у вирішенні житлового питання	799,5	10,5	671,4	9,2	578,8	8,5	611,3	5,0
Соціальний захист інших категорій населення	1791,7	23,5	1778,0	24,5	1749,3	25,7	2219,0	18,2
Дослідження і розробки у сфері соціального захисту	0,5	-	0,2	-	0,9	-	0,8	-
Інша діяльність у сфері соціального захисту	52,9	0,7	9,1	0,1	17,9	0,3	83,1	0,7
Всього	7624,9	100	7273,5	100	6815,6	100	12173,3	100

*Таблиця складена автором на основі статистичних щорічників “Бюджет України” – 2000 та 2002 роки, а також звітних даних Мінфіну про виконання бюджету за 2003 та 2004 рр.

Запровадження субвенцій з Державного бюджету на фінансування соціальних програм значно поліпшило контроль та змусило державні органи влади приступити до реформ у системі надання пільг і субсидій [2, с. 149]. В результаті цих змін заборгованість місцевих бюджетів з програм соціального

захисту була практично ліквідована. Проте сама проблема залишилась невирішеною, оскільки частина пілг продовжує фінансуватись за рахунок результатів діяльності підприємств, що надають відповідні послуги.

Негативним у запровадженні системи субвенцій на програми соціального захисту є те, що місцеві органи влади поступово втрачають мотивацію до оптимізації видатків на соціальні програми, тому, що їх сплатує держава [2, с. 146]. Вони незацікавлені у встановленні реального майнового стану громадян, а це негативно впливає на ефективність соціального захисту та боротьбу з бідністю.

На прикладі бюджету Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей проаналізуємо доходи місцевих бюджетів в частині надання субвенцій з Державного бюджету на соціальні програми (табл. 2.3; додатки А, Б).

Таблиця 2.3

Субвенції з Державного бюджету місцевим бюджетам

Вінницької області на фінансування програм соціального захисту населення за
2003 – 2004 роки*

Види субвенцій	2003 рік		2004 рік	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
На виплату допомог сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям та інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам	88,9	39,7	77,3	33,4
На будівництво та придбання житла військовослужбовцям, учасникам бойових дій в Афганістані та воєнних конфліктів у зарубіжних країнах, членам сімей військовослужбовців, які загинули під час виконання ними службових обов'язків, а також військовослужбовцям, звільненим у запас або відставку за станом здоров'я, віком, вислугою років та у зв'язку із скороченням штатів, які перебувають на квартирному обліку за місцем проживання	5,4	2,4	8,3	3,6
На надання пілг ветеранам війни і праці, ветеранам військової служби, ветеранам органів внутрішніх справ, реабілітованим громадянам, які стали інвалідами внаслідок репресій або є пенсіонерами, та субсидій населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати, вивезення побутового сміття та рідких нечистот	53,7	24,0	52,8	22,8

На надання пільг ветеранам війни і праці, ветеранам військової служби, ветеранам органів внутрішніх справ з послуг зв'язку та інших передбачених законодавством послуг і компенсацію за пільговий проїзд окремих категорій громадян	19,6	8,8	24,1	10,4
На надання пільг ветеранам війни і праці, ветеранам військової служби, ветеранам органів внутрішніх справ та субсидій населенню на придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу	51,6	23,0	66,0	28,5
На надання пільг громадянам, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати, транспортних послуг, послуг зв'язку та на придбання твердого та рідкого побутового палива особам, які проживають у будинках, що не мають центрального опалення.	4,7	2,1	3,2	1,3
Всього субвенцій з Державного бюджету на фінансування соціальних програм	223,9	100	231,7	100

*Таблиця складена автором на основі річних звітів про виконання місцевих бюджетів Вінницької області за 2003 – 2004 рр.

У 2004 р. із Державного бюджету до місцевих бюджетів Вінницької області надійшло 231,7 млн. грн. субвенцій на фінансування програм соціального захисту населення. Загальна ж сума видатків на соціальний захист населення становить 249,23 млн. грн. Це означає, що за рахунок субвенцій з Державного бюджету профінансовано 93% від всіх видатків, у 2003 р. – 95%. Це свідчить про надмірну централізацію коштів на соціальний захист населення. Найбільші обсяги субвенцій надано на виплату допомог сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям та інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам, хоча у 2004 р. цей вид субвенції був меншим ніж у 2003 р. на 11,6 млн. грн.

Найбільші за обсягом субвенції з Державного бюджету місцевим бюджетам Тернопільської області за 2003-2004 роки є субвенції на виплату допомог сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям та інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам. Так у 2003 р. їх надійшло на суму 82,87 млн. грн., що становить 54,3 відсотка від усіх субвенцій на соціальний захист населення, у 2004 р. ці доходи дещо знизились і становили 76,44 млн. грн., або 49,6 відсотка.

Також великими за обсягами є субвенції з Державного бюджету на надання

пільг ветеранам війни і праці, ветеранам військової служби, ветеранам органів внутрішніх справ, реабілітованим громадянам, які стали інвалідами внаслідок репресій або є пенсіонерами, та субсидій населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати, вивезення побутового сміття та рідких нечистот. Їх питома вага у 2003 р. становила 31,7% від усіх субвенцій на соціальний захист, а у 2004 р. – 28,8%.

Загальна ж сума субвенцій з Державного бюджету місцевим бюджетам Тернопільської області на фінансування державних програм соціального захисту населення у 2004 р. збільшилась порівняно з 2003 р. на 1,61 млн. грн. і становила 154,22 млн. грн. Видатки місцевих бюджетів Тернопільської області на соціальний захист населення у 2004 р. становили 165,16 тис. грн. (див. додаток А). Це свідчить про те, що в основному соціальний захист населення Тернопільської області здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету (93,4%).

Так як і у бюджетах Тернопільської та Вінницької областей серед субвенцій з Державного бюджету місцевим бюджетам Хмельницької області за 2003 –2004 роки найбільшу питому вагу займають субвенції на виплату допомог сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям та інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам, на надання пільг ветеранам війни та праці, ветеранам військової служби, ветеранам органів внутрішніх справ, реабілітованим громадянам, які стали інвалідами внаслідок репресій або є пенсіонерами, та субсидій населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати, вивезення побутового сміття та рідких нечистот.

В цілому за останні роки відбулося істотне розширення переліку субвенцій, більшість з яких спрямовані на програми соціального захисту населення.

Однак, на нашу думку, введення нових видів субвенцій не завжди обґрунтоване, тому питання запровадження нових видів субвенцій необхідно детально вивчати. В іншому випадку це може призвести до ще більшої централізації коштів і влади. А зарубіжний досвід свідчить про розповсюдження протилежної тенденції – до заміни багатьох спеціальних трансфертів загальними [109, с. 279]. Це дає більше повноважень органам місцевого самоврядування, що

допомагає швидше реагувати на певні соціальні проблеми в регіоні.

На нашу думку, існує низка недоліків і в самому механізмі перерахування субвенцій, які негативно позначаються на ефективності вітчизняної системи міжбюджетних трансфертів. Зокрема це те, що для кожного виду субвенцій передбачено відмінний від інших порядок розрахунків. Цей порядок затверджується окремим нормативно-правовим актом Кабінету Міністрів України. Все це призводить до зниження прозорості бюджетного процесу, послаблює контроль за виділенням та використанням субвенцій, а також ускладнює взаємовідносини між учасниками бюджетного процесу.

На нашу думку, доцільніше було б передбачити єдину дотацію з Державного бюджету місцевим бюджетам на фінансування державних програм соціального захисту населення, виписавши єдиний механізм розрахунку та перерахування коштів на зазначені цілі з врахуванням специфіки регіону.

Як уже зазначалося вище не тільки з Державного бюджету фінансуються програми соціального захисту населення. Місцеві програми соціального захисту фінансуються за рахунок коштів місцевих бюджетів.

На сьогоднішній день найбільшу питому вагу у складі видатків місцевих бюджетів на соціальний захист та соціальне забезпечення займають видатки на соціальний захист сім'ї, дітей, молоді, ветеранів війни і праці. (табл. 2.4).

Аналіз фінансування видатків місцевих бюджетів на соціальний захист населення свідчить про позитивну тенденцію протягом 2001-2004 років. З кожним роком ці видатки зростають. Так, з 4229,3 млн. грн. у 2001 р. вони зросли до 7137,2 млн. грн. у 2004 р. Найменше коштів припадає на соціальний захист на випадок тимчасової втрати працездатності. Доволі суттєвими є видатки, що стосуються додаткових виплат населенню на покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг, але вони мають тенденцію до зменшення. Скажімо, якщо у 2001 р. їх питома вага у загальній масі видатків місцевих бюджетів України на соціальний захист населення становила 34 відсотки, то у 2003 та 2004 роках – тільки 17,5 відсотка. Це зумовлено тим, що збільшились доходи громадян, а також дещо впорядковано механізм надання так званих „житлових субсидій”.

Видатки місцевих бюджетів України на соціальний захист та соціальне
забезпечення населення у 2001 – 2004 роках*

Найменування видатків	2001 рік, млн. грн.	Пит. вага, %	2002 рік, млн. грн.	Пит. вага, %	2003 рік, млн. грн.	Пит. вага, %	2004 рік, млн. грн.	Пит. вага, %
Соціальний захист на випадок тимчасової втрати працездатності	–	–	–	–	126,1	2,1	157,0	2,2
Соціальний захист пенсіонерів	70,1	1,7	–	–	604,3	9,8	740,5	10,4
Соціальний захист ветеранів війни та праці	1208,1	28,6	1450,6	30,3	1475,6	24,0	1655,1	23,2
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	801,7	18,9	1273,6	26,6	1692,6	27,6	1894,6	26,5
Допомога у вирішенні житлового питання	1451,5	34,3	1154,4	24,2	1254,8	20,4	1467,5	20,6
Допомога на утримання житла	1451,5	34,3	1154,4	24,2	1072,8	17,5	1248,7	17,5
Допомога на забезпечення житлом	–	–	–	–	182,0	2,9	218,8	3,1
Соціальний захист інших категорій населення	426,6	10,1	626,0	13,1	691,9	11,3	914,8	12,8
Інша діяльність у сфері соціального захисту	271,3	6,4	277,6	5,8	292,3	4,8	307,7	4,3
Всього	4229,3	100	4782,2	100	6137,6	100	7137,2	100

*Таблиця складена автором на основі аналітичних даних Міністерства фінансів України.

З виплати населенню субсидії для придбання палива та скрапленого газу готівкою, які призначені у 2004 р., за станом на 1 травня 2005 р., заборгованість практично погашено (0,3 млн. грн.), а готівку отримали 9,8 тис. сімей [25, с.57].

Зберігається також стійка тенденція до зменшення заборгованості перед організаціями, які надають житлово-комунальні послуги за надані населенню житлові субсидії. Така заборгованість становила на 1 січня 2003 р. 128,8 млн. грн., на 1 січня 2004 р. – 37,5 млн. грн., на 1 січня 2005 р. – 3,5 млн. грн.

Система соціальної допомоги перебуває у стадії розвитку та пошуку її оптимальної структури. Разом з тим, ще високим залишається рівень бідності серед сімей з дітьми – вдвічі більше, ніж серед сімей без дітей.

Завдяки вдосконаленню механізму адресного надання малозабезпеченим сім'ям найчисельнішою категорією отримувачів допомоги малозабезпеченим сім'ям є сім'ї, у складі яких непрацездатні особи (за даними моніторингу Центру перспективних соціальних досліджень Мінпраці – 83,83%).

За рахунок вищевказаного механізму пріоритетного підвищення соціальних гарантій переважно сім'ям з дітьми та багатодітним сім'ям в умовах незначного підвищення їх доходів протягом 2003 – 2004 років суттєво підвищено розмір допомоги таким сім'ям. У 2004 р. середній розмір допомоги збільшився на 31 відсоток і становив 171,5 гривні.

Для детальнішого аналізу витрат на соціальний захист населення проаналізуємо видатки по місцевих бюджетах Вінницької, Тернопільської та Хмельницької областей (табл. 2.5, 2.6 та 2.7).

Таблиця 2.5

Структура видатків місцевих бюджетів Тернопільської області
на соціальний захист населення за 2001 – 2004 роки*

Показники	2001 рік			2002 рік			2003 рік			2004 рік		
	млн. грн.	питома вага, %		млн. грн.	питома вага, %		млн. грн.	питома вага, %		млн. грн.	питома вага, %	
1	2	3		4	5		6	7		8	9	
Пільги ветеранам війни та праці	16,41	15,0		22,59	16,52		24,51	14,9		32,52	19,7	
Пільги ветеранам військової служби та органів внутрішніх справ	-	-		-	-		0,73	0,4		0,86	0,5	
Допомога сім'ям з дітьми	25,65	23,5		52,06	38,09		40,52	24,6		14,88	9,0	
Допомога малозабезпеченим сім'ям	1,52	1,4		1,34	0,98		41,83	25,4		60,41	36,6	
Виплати населенню на покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг	52,94	48,5		43,18	31,6		36,23	21,9		27,84	16,8	
Інші види соціальної допомоги	1,18	1,1		1,83	1,4		1,76	1,1		1,86	1,1	
Будинки-інтернати для малолітніх інвалідів	1,43	1,3		1,76	1,3		2,06	1,2		2,50	1,5	
Притулки для неповнолітніх	0,13	0,1		0,2	0,1		0,23	0,1		0,27	0,2	
Інші програми соціального захисту неповнолітніх	-	-		0,01	-		0,01	-		0,09	0,1	

Продовження табл. 2.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Будинки-інтернати для престарілих та інвалідів	2,73	2,5	3,65	2,7	4,40	2,7	5,13	3,1
Соціальні програми у галузі сім'ї, жінок, молоді та дітей	1,15	1,1	1,22	0,9	1,42	0,9	1,53	0,9
Інші установи та заходи у галузі соціальної політики	5,98	5,5	8,75	6,4	10,64	6,5	16,12	9,8
Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства та дітям - інвалідам	-		0,09	0,1	0,52	0,3	1,15	0,7
Всього на соціальний захист населення	109,12	100	136,68	100	164,86	100	165,16	100

*Таблиця складена автором на основі річних звітів про виконання місцевих бюджетів Тернопільської області за 2001-2004 рр.

Зіставляючи дані додатку А та табл. 2.5. бачимо, що за рахунок субвенції з Державного бюджету на виплату допомог сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям та інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам у 2004 р. (76,44 млн. грн.) профінансовано видатки на допомогу сім'ям з дітьми (14,88 млн. грн.), допомогу малозабезпеченим сім'ям в обсязі 60,41млн. грн. та державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам (1,15 млн. грн.). Не за рахунок субвенцій у 2004 р. було здійснено видатків на суму 10,96 млн. грн., що на 1,29 млн. грн. менше, ніж у 2003 р. Якщо проаналізувати видатки місцевих бюджетів Тернопільської області на соціальний захист населення, то підтверджується тенденція, яка склалася в цілому по Україні, тобто щорічне збільшення цих видатків.

Також у загальному обсязі видатків на соціальний захист найбільшу питому вагу протягом останніх чотирьох років займають видатки на допомогу малозабезпеченим сім'ям, пільги ветеранам війни і праці та виплати населенню на покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг.

Позитивним є те, що у 2004 р. дещо збільшились видатки на інші програми соціального захисту неповнолітніх (у 2001 р. – 0 млн. грн.; у 2002 та 2003 рр. – 0,01 млн. грн., а у 2004 р. 0,09 млн. грн.).

Видатки місцевих бюджетів Вінницької області на соціальний захист

населення щороку зростають. Так, у 2004 р. вони становили 249,23 млн. грн., а у 2001 р. тільки 122, 84 млн. грн., тобто за три роки вони зросли вдвічі. Найбільша питома вага припадає на допомогу малозабезпеченим сім'ям та на виплати населенню на покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг. У 2001-2002 роках доволі велику частку займали видатки на допомогу сім'ям з дітьми. У 2003 та 2004 роках, у зв'язку із наданням субвенції з Державного бюджету на виплату допомоги малозабезпеченим сім'ям, допомога малозабезпеченим сім'ям з дітьми включена до загальної суми допомоги. Саме тому у 2002 та 2003 роках зменшились витрати на допомогу сім'ям з дітьми і збільшились на допомогу малозабезпеченим сім'ям. Дуже мало коштів виділялось на притулки для неповнолітніх. Так, з 2001 по 2004 роки ці видатки становили тільки 0,2 відсотка від загального обсягу видатків. (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Структура видатків із місцевих бюджетів Вінницької області
на соціальний захист населення за 2001 – 2004 роки*

Показники	2001 рік		2002 рік		2003 рік		2004 рік	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Пільги ветеранам війни та праці	25,44	20,7	42,13	23,3	51,12	21,6	56,08	22,5
Допомога сім'ям з дітьми	26,63	21,7	56,63	31,3	17,03	7,2	22,50	9,03
Допомога малозабезпеченим сім'ям	11,46	9,3	3,93	2,2	67,65	28,7	53,70	21,5
Виплати населенню на покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг	37,83	30,8	51,21	28,3	62,86	26,7	64,21	25,8
Інші види соціальної допомоги	2,07	1,7	2,94	1,6	4,95	2,1	15,71	6,3
Будинки-інтернати для малолітніх інвалідів	2,69	2,2	2,75	1,5	3,44	1,4	3,93	1,6
Притулки для неповнолітніх	0,23	0,2	0,28	0,2	0,48	0,2	0,55	0,2
Інші програми соціального захисту неповнолітніх	0,03	—	0,03	—	0,03	—	0,07	—
Будинки-інтернати для престарілих та інвалідів	8,11	6,6	9,75	5,4	11,22	4,8	12,6	5,1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Соціальні програми у галузі сім'ї, жінок, молоді та дітей	0,79	0,6	1,19	0,7	1,62	0,7	1,83	0,8
Інші установи та заходи у галузі соціальної політики	7,56	6,2	9,64	5,3	15,02	6,4	16,92	6,8
Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам	—	—	0,35	0,2	0,57	0,2	1,13	0,5
Всього на соціальний захист населення	122,84	100	180,82	100	235,99	100	249,23	100

*Таблиця складена автором на основі річних звітів про виконання місцевих бюджетів Вінницької області за 2001-2004 рр.

Доцільно, виходячи із дослідження, виділяти більше коштів на соціальні програми у галузі сім'ї, жінок, молоді та дітей. У 2004 р. на ці цілі було витрачено тільки 1,83 млн. грн., це на 0,21 млн. грн. більше, ніж у 2003 р., однак все одно недостатньо.

Проаналізовані 2001-2004 роки у Хмельницькій області показують, що видатки на соціальний захист населення щорічно зростали. Так, у 2001 р. вони становили 126,88 млн. грн., а у 2004 р. – вже 219,35 млн. грн.(табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Структура видатків із місцевих бюджетів Хмельницької області
на соціальний захист населення за 2001 – 2004 роки*

Показники	2001 рік		2002 рік		2003 рік		2004 рік	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Пільги ветеранам війни та праці	37,82	29,8	42,44	29,1	43,55	25,0	53,83	24,5
Допомога сім'ям з дітьми	23,80	18,7	39,22	26,9	29,76	17,1	18,87	8,6
Допомога малозабезпеченим сім'ям	7,19	5,7	8,36	5,7	28,24	16,2	45,21	20,6
Виплати населенню на покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг	44,98	35,4	35,84	24,6	44,07	25,3	63,70	29,0
Інші види соціальної допомоги	1,08	0,9	1,95	1,3	5,91	3,4	5,17	2,4

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Будинки-інтернати для малолітніх інвалідів	0,5	0,4	0,66	0,5	0,87	0,5	0,94	0,4
Притулки для неповнолітніх	0,18	0,1	0,21	0,2	0,28	0,1	0,40	0,2
Інші програми соціального захисту неповнолітніх	0,20	0,2	0,02	-	0,04	-	0,05	-
Будинки-інтернати для престарілих та інвалідів	6,63	5,2	10,31	7,1	11,74	6,7	14,38	6,6
Соціальні програми у галузі сім'ї, жінок, молоді та дітей	1,24	1,0	1,51	1,0	1,21	0,7	2,41	1,1
Інші установи та заходи у галузі соціальної політики	3,26	2,6	4,64	3,2	7,52	4,3	12,67	5,8
Державна соціальна допомога інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам	-	-	0,61	0,4	1,24	0,7	1,72	0,8
Всього на соціальний захист населення	126,88	100	145,77	100	174,43	100	219,35	100

*Таблиця складена автором на основі річних звітів про виконання місцевих бюджетів Хмельницької області за 2003-2004 рр.

З проаналізованих даних у розрізі показників областей дуже мало коштів виділяється на соціальні програми у галузі сім'ї, молоді та дітей. Протягом 2001-2004 років вони не перевищували 1,1 відсотка від усіх видатків на соціальний захист населення.

Проаналізувавши видатки місцевих бюджетів на соціальний захист населення по трьох областях, можна зробити висновок, що найбільшу частку у цих видатках становлять витрати на допомогу малозабезпеченим сім'ям (21-36%), на виплати населенню для покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг (17-25%) на пільги ветеранам війни та праці (19-22%). Усі ці виплати здійснюються за рахунок субвенцій із Державного бюджету.

Слід зазначити, що видатки місцевих бюджетів на соціальний захист населення на 93-95% здійснюються за рахунок субвенцій, що свідчить про надмірну централізацію коштів. А це, на нашу думку, негативно впливає на прийняття оптимальних рішень у процесі оперативного реагування на певні соціальні проблеми населення регіону.

2.2. Державне соціальне страхування в системі соціального захисту населення

Перехід від фінансування загальнообов'язкового державного соціального страхування через систему податків до системи внесків має принципове значення, оскільки поняття “соціальний податок” та “страхові внески” різняться як за соціально-економічною природою, так і за роллю і призначенням у соціальному захисті.

Головним джерелом фінансування витрат на здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування у законодавчих актах визначені платежі роботодавців та найманих працівників-застрахованих осіб. Ці платежі здійснюються одночасно обома сторонами, крім внесків до Фонду соціального страхування від нещасних випадків, куди відрахування здійснюють лише роботодавці. З переходом до ринкових відносин дедалі очевидною стає необхідність безпосередньої участі працівників у фінансуванні фондів соціального страхування, що дає їм можливість самим впливати на рівень свого соціального захисту в разі настання страхових випадків.

Нова організація системи соціального захисту населення дала змогу зробити перехід від бюджетного до страхового принципу фінансування окремих напрямків соціальних видатків, створити нові механізми управління коштами соціального страхування на основі паритетності представників від застрахованих осіб, роботодавців та держави.

Розміри внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування залежно від його виду щорічно встановлюються Верховною Радою України відповідно для роботодавців і застрахованих осіб з кожного виду страхування на календарний рік одночасно із затвердженням Державного бюджету України. Кошти цільових страхових фондів не включаються до складу Державного бюджету України. у даний час розміри страхових внесків є наступними (табл. 2.8).

Страхові внески для роботодавців та найманих працівників
на загальнообов'язкове державне соціальне страхування

Показники	Соціальне страхування на випадок безробіття	Соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності	Пенсійне страхування	Соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві
Роботодавці (% від фонду заробітної плати)	1,6	2,9	32,3	0,86 – 13,8
Наймані працівники (% від з/п)	0,5 від з/п	0,5 від з/п до прожит.мін. 1,0 від з/п вище прожит. мінімуму	1,0 від з/п до 150 грн. 2,0 від з/п вище 150 грн. (для наук.-педаг. прац. від 1 до 5 %)	-
Разом (роботодавці та наймані працівники), %	2,1	3,4 від з/п до прожит.мін. 3,9 від з/п вище прожит. мінімуму	33,3 від з/п до 150 грн. 34,3 від з/п вище 150 грн.	0,86 – 13,8
Питома вага внесків, що припадає на роботодавців, %	76,2	85,3 від з/п до прожит.мін 74,4 від з/п вище прожит. мінімуму	97,0	100

Як свідчать дані табл. 2.8, джерела фінансування заходів щодо соціального захисту населення показують, що основна частина витрат припадає на роботодавців – в середньому 92,8%, а на працівників значно менша – всього 7,2 відсотка.

Слід зазначити, що страхові внески на соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві диференційовані за галузями економіки (видами робіт) залежно від класу професійного ризику виробництва. Першому класу відповідає страховий тариф у розмірі 0,86%, 67 класу – 13,8%. Середній розмір страхових внесків за цим видом становить 1,73% [25, с. 9].

Головна частка всіх внесків роботодавців та працівників спрямовується на фінансування заходів, передбачених системою пенсійного страхування – 81,6%, в меншій мірі на соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності – 9,3%, решта витрачається на соціальне страхування на випадок безробіття – 5,0% та від нещасних випадків – 4,1% [25, с. 9].

Наочно це показано на рис. 2.2.

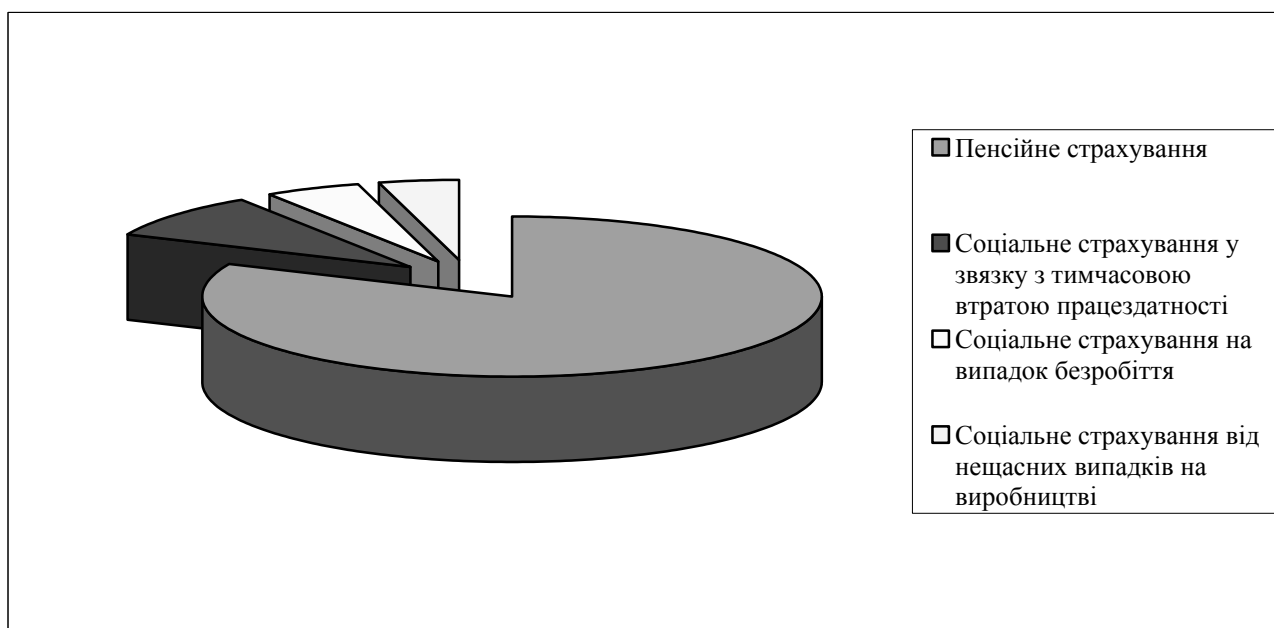

Рис. 2.2 Розподіл страхових внесків на окремі види соціального страхування у 2005 році

Соціальний захист працюючого населення в Україні здійснюється на основі Законів України “Про зайнятість населення” від 1 березня 1991 р. № 803-ХІІ [130] та “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” від 2 березня 2000 р. № 1533-ІІІ [127]. Наприкінці 1990 р. в Україні була створена мережа Державної служби зайнятості, діяльність якої підпорядкована Міністерству праці та соціальної політики України. Кабінетом Міністрів розробляються державні програми зайнятості населення.

У Стратегії подолання бідності, затвердженій Указом Президента України від 15 серпня 2001 р. № 631/2001, як стратегічний напрямок подолання бідності є важливий розділ з підвищення зайнятості населення та розвитку ринку праці. Зокрема в ньому передбачені заходи щодо забезпечення продуктивної зайнятості,

збалансування попиту і пропозиції на ринку праці, запобігання безробіттю [165].

Фінансування заходів сприяння зайнятості та соціального захисту незайнятого населення в Україні з 2001 р. здійснюється в основному за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, який є правонаступником Державного фонду сприяння зайнятості населення. Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття – цільовий централізований страховий фонд та на відміну від свого попередника не є складовою частиною Державного бюджету України (додаток В).

Джерелами формування дохідної частини бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття відповідно до Закону України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” є страхові внески та інші надходження [127].

У 2002 р. загальний обсяг надходжень до Фонду соціального страхування на випадок безробіття з урахуванням залишку становив 1953,2 млн. грн., у 2003 р. – 2539,4 млн. грн., а у 2004 р. – 2795,6 млн. грн., що складає 130 відсотків від надходжень 2002 р. (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Дохідна частина бюджету Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття (тис. грн.)*

Показники	2002 рік	2003 рік	2004 рік	2004 р. у % до 2002 р.	2005 рік (план)
1	2	3	4	5	6
Залишок коштів на 01.01.	421873,1	516304,2	385738,9	91,4	154025,6
У т.ч. резерв Фонду	60843,1	40124,3	103539,1	170,2	47365,2
Надходження в поточному році	1531361,3	1686511,7	2153634,0	140,6	2641569,9
З них: страхові внески	1484476,4	1655596,9	2125860,3	143,2	2620169,9
інші	6546,4	21010,5	27440,2	419,2	17000,0

1	2	3	4	5	6
у т.ч. повернення позик та кредитів	2666,3	2690,6	2777,7	104,2	—
Асигнування Державного бюджету	40338,5	9904,3	333,5	8,2	4400,0
Всього надходжень з урахуванням залишку	1953234,4	2202815,9	2539372,9	130,0	2795595,5

*Таблиця складена автором на основі річних звітів Фонду за 2001-2004 роки та кошторису на 2005 р.

Аналізуючи структуру, у загальних надходженнях Фонду найбільшу питому вагу займають страхові внески, які щороку збільшуються. У 2004 р. їх заплановано в сумі 2620,2 млн. грн., що на 1135,7 млн. грн., або на 43,2 відсотка більше ніж у 2002 р. Це свідчить про те, що збільшилися розміри заробітної плати і відповідно фонд оплати праці в установах, організаціях, підприємствах.

Доволі суттєвими у 2002 р. були асигнування з Державного бюджету України – 40,3 млн. грн., чого не можна сказати про 2004 р., коли вони скоротилися порівняно з 2002 р. більш як у десять разів. Ці кошти виділялися Фонду з Державного бюджету для виплати допомог безробітним особам з числа незастрахованих осіб, а також виплат, пов'язаних з додатковими гарантіями у зв'язку з достроковим зняттям з експлуатації ЧАЕС та військовослужбовців, звільнених у зв'язку з реформуванням Збройних Сил України.

Кошти Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття використовуються на виплату матеріального забезпечення та надання послуг.

До видів матеріального забезпечення належать [25, с. 10]:

- допомога з безробіття, у тому числі одноразова її виплата для організації безробітним підприємницької діяльності;
- матеріальна допомога у період професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації безробітного;
- допомога на поховання у разі смерті безробітного або особи, яка

перебувала на його утриманні.

Соціальні послуги поділяють на:

- професійну підготовку або перепідготовку, підвищення кваліфікації та профорієнтації;
- пошук підходящої роботи та сприяння у працевлаштуванні, у тому числі шляхом надання роботодавцю дотації на створення додаткових робочих місць для працевлаштування безробітних і фінансування організації оплачуваних громадських робіт для безробітних;
- інформаційні та консультаційні послуги, пов'язані з працевлаштуванням.

У табл. 2.10 наведена динаміка витрат Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття за останні роки.

Таблиця 2.10

Витрати Державного фонду сприяння зайнятості населення та Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття у 1996 - 2004рр. у відсотках до ВВП [47, 162, 25]

Показники	Роки								
	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Загальні надходження до фонду зайнятості	0,34	0,23	0,45	0,43	0,41	0,61	0,69	0,82	0,74
Загальні витрати з фонду зайнятості	0,14	0,21	0,32	0,41	0,36	0,47	0,67	0,67	0,69
з них:									
Виплата допомоги з безробіття	0,05	0,14	0,20	0,26	0,24	0,28	0,35	0,4	0,39
Заходи активної політики зайнятості	0,03	0,02	0,03	0,04	0,04	0,04	0,09	0,12	0,14
Утримання державної служби зайнятості	0,04	0,05	0,05	0,05	0,05	0,06	0,08	0,06	0,08
Довідково: Офіційний рівень безробіття	1,27	2,33	3,69	4,30	4,22	3,68	3,8		

Як свідчать дані табл. 2.10, загальні витрати державного фонду сприяння зайнятості України зросли за 1996 – 2001 роки з 0,14% до 0,47% ВВП, а у 2004 р.

ці витрати (Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття) становили вже 0,74% ВВП. Для порівняння наведемо такі цифри: при рівні безробіття, близькому до українського (додаток Д), в Бельгії та Німеччині на заходи політики зайнятості витрачається відповідно, 3,69% та 3,13% від ВВП; США, маючи рівень безробіття у 4,8% витрачають на зростання зайнятості всього 0,38% від ВВП; Корея – 0,55% від ВВП при рівні безробіття 3,7%. Отже, виходячи з цього, закономірними були б витрати фонду зайнятості України дещо на вищому рівні.

Запровадження системи загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття принципово змінило діючу в Україні до 2001 р. систему соціального захисту від безробіття перш за все, через запровадження нового механізму підтримки доходів безробітних, яким встановлена залежність отримання допомоги з безробіття від сплати застрахованою особою страхових внесків та страхового стажу.

Серед програм заходів особливого поширення набули інформаційні, профорієнтаційні послуги, створення банку вакансій та пошук підходящої роботи, працевлаштування неконкурентоспроможних верств населення на заброньовані робочі місця, сприяння самостійної зайнятості та підприємницької діяльності, проведення професійного навчання незайнятих осіб, організація тимчасових громадських робіт тощо.

За даними Міністерства праці та соціальної політики України, в 2004 р. соціальні послуги та матеріальне забезпечення відповідно до Закону України “Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття” отримали 2,9 млн. осіб, які перебували на обліку в державній службі зайнятості [25, с. 10]. У порівнянні з 2003 р. чисельність незайнятих громадян, охоплених активними заходами сприяння зайнятості населення в 2004 р. зросла на 10,6% та становила 1582,8 тисячі осіб: 984,2 тис. осіб було працевлаштовано, 184,4 тисячі безробітних проходили профнавчання, 414,2 тис. осіб – брали участь у громадських роботах. Найвищий рівень охоплення такими заходами незайнятих громадян був у Вінницькій (67,9%), Сумській (70,2%) областях та у м. Києві

(89,5%) [25, с. 13].

На вільні та новостворені робочі місця працевлаштовано 984,04 тис. осіб, що на 12,2 відсотка більше, ніж у 2003 р. та на 86,7 тисяч більше, ніж передбачалось основними параметрами бюджетної програми. Рівень працевлаштування збільшився з 30,9 відсотка у 2003 р. до 33,9 відсотка у 2004 р. Це свідчить про більш раціональніше витрачання коштів Фонду.

Детальніше використання коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття у 2002-2005 роках наведено у додатку Е.

Видатки Фонду з кожним роком збільшувались. Так, у 2004 р. вони становили 2385,4 млн. грн., тоді як у 2002 р. тільки 1436,9 млн. грн. На 2005 р. заплановано видаткову частину бюджету Фонду в обсязі 2795, 6 млн. грн., що на 410,2 млн. грн. більше, ніж у 2004 р.

Найбільшу частку займають витрати, пов'язані із виплатою допомоги у зв'язку з безробіттям. І це природно. Досягненням держави за останні роки є те, що щороку збільшується розмір мінімальної допомоги з безробіття і в номінальному виразі, і у відсотках до прожиткового мінімуму. Ідеальним було б, коли б мінімальний розмір допомоги з безробіття дорівнював прожитковому мінімуму. У 2004 р. співвідношення мінімального розміру допомоги з безробіття до прожиткового мінімуму ще далеко до ідеалу (28,1% – для застрахованих осіб і 23,3% – для незастрахованих осіб), але у порівнянні з 2003 роком більше на 3,4%, з 2002 роком – на 9,3%. Наочно це співвідношення зображено на рис.2.3.

Проаналізувавши середньомісячний розмір допомоги з безробіття по регіонах, можна з упевненістю стверджувати, що найменший розмір середньомісячної допомоги з безробіття упродовж 2000 – 2004 років був у Тернопільській, Чернівецькій та Закарпатській областях, найвищий – у м. Києві (додаток Ж).

Позитивним є те, що з кожним роком збільшується частка витрат на надання дотацій роботодавцям на створення додаткових робочих місць. У 2002 р. частка цих витрат у загальному обсязі всіх витрат Фонду становила тільки 3,6

відсотка, у 2003 р. – 5,1%, у 2004 р. – 6,3%, а на 2005 р. заплановано 7,5%. За рахунок цих коштів у 2004 році було працевлаштовано 42,9 тис. осіб, що на 16,3% більше, ніж у 2003 р.

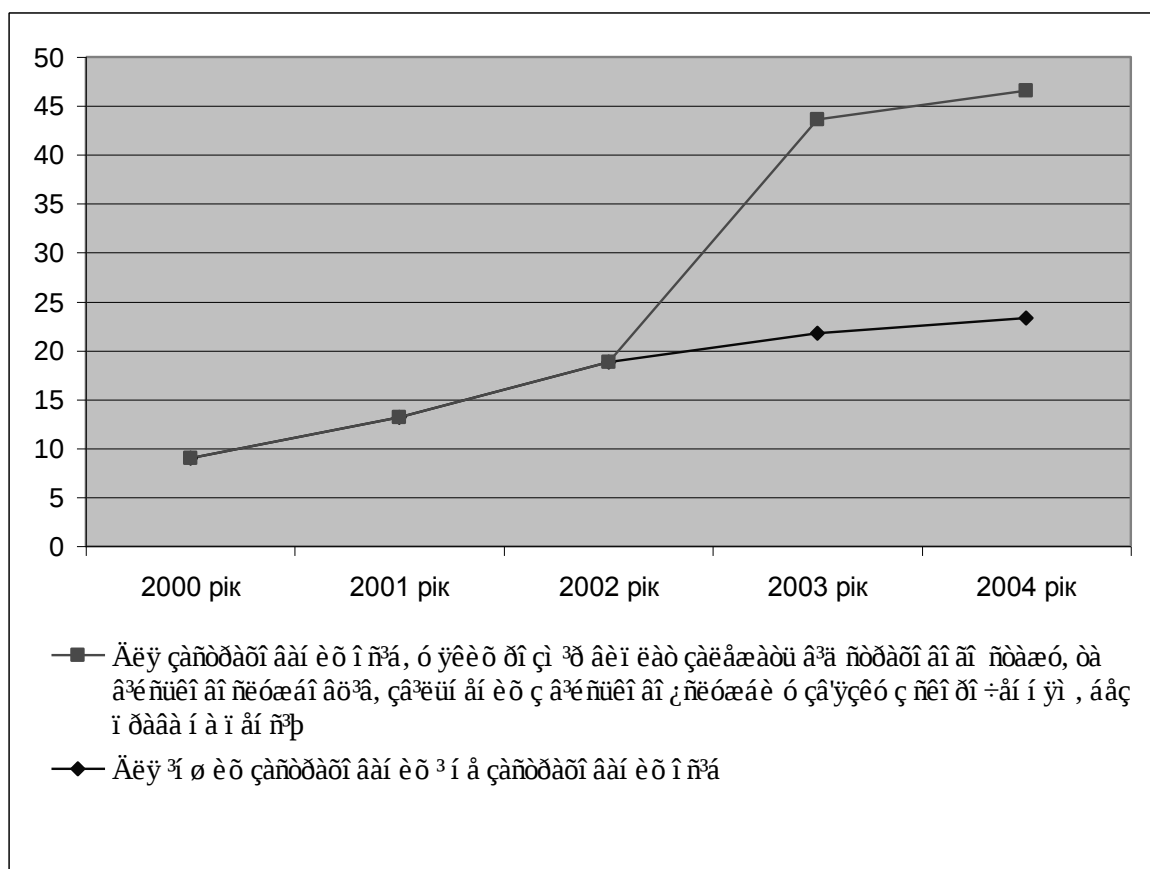

Рис. 2.3 Співвідношення мінімальної допомоги по безробіттю до прожиткового мінімуму (%)

За період 2003-2004 рр. у середньому 3,5% від всіх витрат спрямовувались на професійну підготовку, підготовку на підвищення кваліфікації безробітних. У 2004 р. на цю мету було витрачено 90,4 млн. грн., що на 29,1 млн. грн. більше ніж у 2003 р. і на 14,6 млн. грн. менше ніж заплановано у 2005 році. У 2004 р. професійне навчання пройшли 184,4 тис. безробітних, що на 5,1% більше ніж у 2003 р. Із загальної чисельності безробітних, котрі проходили профнавчання, особи, які мали робочі професії, становили 37,1 відсотка, службовці – 33,7 відсотка, особи, які займали робочі місця, що не потребують спеціальної підготовки – 12,1 відсотка, особи, які не мали професії – 17,1 відсотка, молодь у віці до 18 років – 6,1 відсотка. Професійна підготовка та перепідготовка

безробітних проводилася за 451 професією та спеціальністю. У 2004 році підвищили кваліфікацію 56,3 тисячі безробітних, що на чверть більше, ніж у попередньому році.

З 2003 р. з бюджету Фонду почали виділяти кошти на створення нових робочих місць працівникам вугільної промисловості, які вивільняються у зв'язку із закриттям шахт. На 2005 р. на ці цілі, включаючи виділення коштів на здешевлення кредитів для створення робочих місць, заплановано 107,4 млн. грн., що становить 3,8% від усіх витрат.

За станом на 1 січня 2005 р., потреба підприємств, установ і організацій у працівниках становила 166,5 тис. осіб, що на 20 відсотків більше, ніж на відповідну дату попереднього року. Це дало змогу скоротити дисбаланс між пропозицією робочої сили та попитом на неї з 7 осіб на 1 січня 2004 р. до 6 осіб станом на 1 січня 2005 р.

Соціальний захист населення поєднує у собі два полярних напрямки: перешкоди на шляху звільнення працівників та надання допомог вже звільненим працівникам. Повністю гарантувати працівника в тому, що його не звільнять з роботи, немає сенсу, адже такі гарантії призведуть до зниження продуктивності праці. Тому необхідно запроваджувати таке регулювання ринку праці, при якому використовувався б комплексний підхід, з врахуванням розмірів соціального захисту обох напрямків.

Процес скорочення персоналу на українських підприємствах є доволі складним. По-перше, підприємство зобов'язане виплатити вивільненому працівнику вихідну допомогу у розмірі від 1 до 3 його місячних зарплат. По-друге, узгодити з профспілками можливість вивільнення працівників та одержати відповідний дозвіл. По-третє, повідомити усі зацікавлені сторони – державну службу зайнятості, працівників, профспілки – не пізніше як за два місяці про плановане вивільнення. І нарешті, підприємства мають значні труднощі при вивільненні категорій працівників, які потребують додаткового соціального захисту (жінок, інвалідів, молоді). Це надмірне регулювання ринку праці негативно впливає на ступінь реструктуризації виробництва, що, в свою чергу,

негативно позначається на розвитку всієї економіки.

З іншого боку, допомога з безробіття видається протягом тривалого періоду часу та доволі широкому колу осіб. Тому можна констатувати, що ці два напрямки соціального захисту на ринку праці України не збалансовані, при цьому акцентується увага на необхідності забезпечення соціального захисту громадян, а неефективності економіки.

Отже, вивчення заходів сприяння зайнятості та соціального захисту робочої сили в Україні показало, що, по-перше, в нашій державі виділяється порівняно незначна сума на їх фінансування, особливо на фінансування активних заходів; і, по-друге, як наслідок, ці заходи, в основному, обмежуються виплатою допомоги з безробіття чи дострокової пенсії, заходами професійної орієнтації та працевлаштування, професійної підготовки і громадських робіт.

Однією з пропозицій щодо удосконалення заходів сприяння зайнятості є якнайшвидше врегулювання питань щодо співпраці державної служби зайнятості з приватними агентствами з працевлаштування. Для цього необхідно ратифікувати Конвенцію МОП № 181 про приватні агентства зайнятості.

Виплати, пов'язані з тимчасовою втратою працездатності, здійснюються за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням (додаток 3).

Дохідна частина бюджету цього Фонду формується за рахунок страхових внесків страхувальників-роботодавців і застрахованих осіб та інших надходжень [129].

У 2004 р. до Фонду надійшло 3433,9 млн. грн., що становить 164,7 відсотка надходжень 2002 р. (табл. 2.11).

Найбільші надходження, зрозуміло, від страхових внесків роботодавців і застрахованих осіб. Вони становлять близько 90 відсотків від доходів Фонду.

До даного Фонду зараховуються також кошти від часткової плати за путівки на санаторно-курортне лікування. У 2004 р. їх надійшло 51,7 млн. грн., що на 10,9 млн. грн. більше, ніж у 2003 р. та на 20,5 млн. грн. більше, ніж у 2002 р.

Таблиця 2.11

Дохідна частина бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності (тис. грн.)*

Показники	2002 рік	2003 рік	2004 рік	2004 р. у % до 2002 р.
Залишок коштів на 01.01.	276023	308570	178826	64,8
Надходження в поточному році	2084455	2496505	3433950	164,7
З них: страхові внески	1824756	2176930	3057873	167,6
від часткової плати за путівки	31240	40720	51714	165,5
Інші надходження	53261	42758	48260	90,6
Всього надходжень з урахуванням залишку	2360478	2805075	3612776	153,1

Таблиця складена автором на основі річних звітів Фонду за 2001-2004 рр.

Впровадження загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням дало змогу в основному забезпечити виплату допомоги з тимчасової непрацездатності, крім того, сприяло тому, що підвищились розміри допомоги при народженні дитини; догляду за нею до досягнення 3-річного віку; на поховання.

Кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, спрямовуються на фінансування:

- допомоги з тимчасової непрацездатності (включаючи догляд за хворою дитиною);
- допомоги по вагітності та пологах;
- допомоги при народженні дитини;
- допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку;
- допомоги на поховання (крім поховання пенсіонерів, безробітних та осіб, які померли від нещасного випадку на виробництві);

– забезпечення оздоровчих заходів (оплата путівок на санаторно-курортне лікування застрахованим особам та членам їх сімей, до дитячих оздоровчих закладів, часткове утримання санаторіїв-профілакторіїв, надання соціальних послуг у позашкільній роботі з дітьми).

Законом України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням” забезпечені рівні умови надання застрахованим особам допомоги з тимчасової непрацездатності, по вагітності та пологах, при народженні дитини, по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та на поховання незалежно від виду діяльності, форми власності та господарювання.

В додатку К наведені розміри мінімальних соціальних гарантій, що забезпечуються за рахунок коштів Фонду.

Дані додатку К свідчать, що розміри страхових виплат Фонду регулярно підвищувались. Так, з 1 квітня 2004 р. розмір допомоги при народженні дитини становить 8500 грн.. у 2002 р. розмір цього виду допомоги дорівнював 320 грн., а в січні 2001 р. допомога призначалась у розмірі всього 177 грн. З 1 січня 2003 р. Фонд підвищив у два рази (в порівнянні з січнем 2001 р.) щомісячну допомогу по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. В даний час розмір цієї допомоги становить 114 грн. Однак у відсотках до прожиткового мінімуму ця сума становить всього лише 26,3%. Збільшувались також і розміри допомоги на поховання: в даний час вона становить 277% від прожиткового мінімуму, що в п’ять разів більше, ніж в 2001 р.

Структурно основним джерелом надходжень до бюджету Фонду є страхові внески, яких надійшло у 2004 р. 3057,9 млн. грн., або 101,6% до плану. Це становить 89,1% від загальної суми надходжень до бюджету Фонду.

Структуру доходів бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності за 2004 р. зображено на рис. 2.4.

Позитивному виконанню бюджету Фонду сприяло збільшення, порівняно з розрахунковим показником Фонду оплати праці, з якого справлялися страхові внески (на 1,7%), та інших надходжень. Усі належні виплати та соціальні послуги

у 2004 р. Фондом було здійснено без залучення додаткових фінансових джерел, у тому числі коштів Державного бюджету.

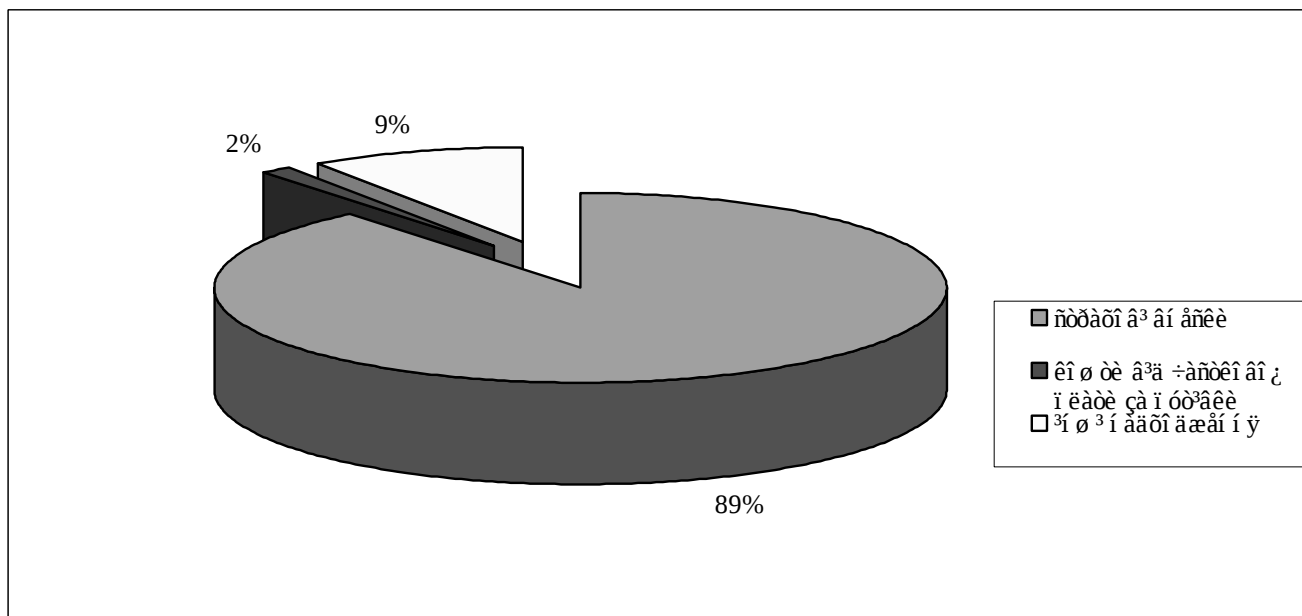

Рис. 2.4 Структура доходів бюджету Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності за 2004 рік

Цьому певною мірою сприяло також завершення організаційного становлення органів Фонду, укріплення його кадрового потенціалу.

За станом на 01.01.2004 р. в районних, міжрайонних та міських дирекціях Фонду перебувало на обліку 759090 страхувальників, у тому числі 569826 – юридичних та 189213 фізичних осіб. З них обрали спрощену систему оподаткування 281749 страхувальників, а саме: 246864 – єдиний податок, 34885 – фіксований сільськогосподарський податок. Протягом 2003 р. в органах Фонду на добровільних засадах були зареєстровані 2237 страхувальників.

Як свідчать дані, протягом 2003 р. кількість страхувальників, які перебували на обліку в органах Фонду, збільшилася на 117,4 тис., або на 18,3%, а чисельність застрахованих осіб становить до 14,1 млн. працюючих, або на 283 тис. грн. Це – менше порівняно з даними на початок 2003 р. (рис. 2.5).

Протягом року залишилась стабільною форма звітності страхувальників по коштах Фонду.

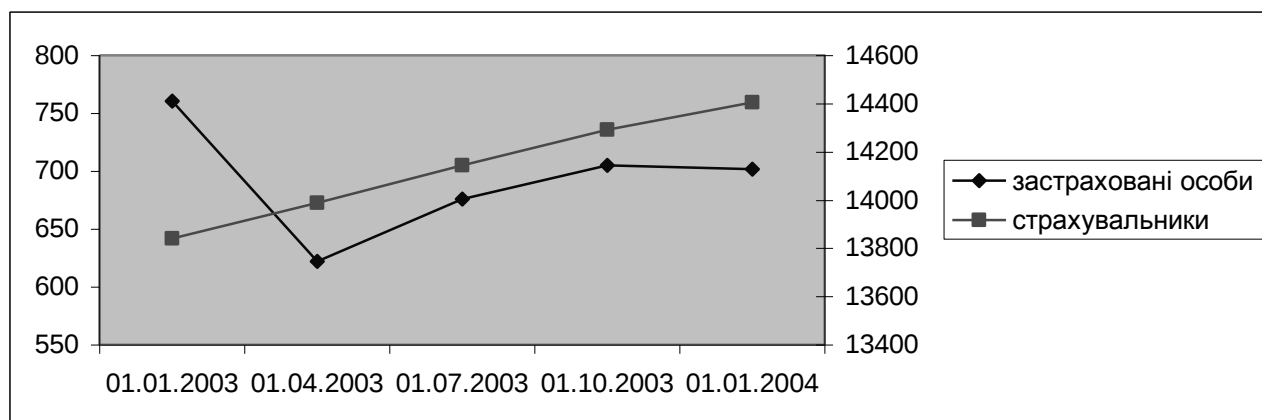

Рис. 2.5 Динаміка чисельності страхувальників та застрахованих осіб, що обслуговувались органами Фонду в 2003 році (в тисячах)

У 2004 р. збільшився обсяг послуг, що надаються Фондом. Для більш детальнішого аналізу розглянемо видаткову частину бюджету Фонду (табл. 2.12).

Таблиця 2.12.

Видатки Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності
за 2002 – 2004 роки*

Видатки	2002 рік		2003 рік		2004 рік	
	млн. грн.	Питома вага, %	млн. грн.	Питома вага, %	млн. грн.	Питома вага, %
1	2	3	4	5	6	7
Витрати на виплату коштів, пов'язаних з тимчасовою непрацездатністю	881,7	43,0	1107,3	42,2	1437,0	42,8
В т.ч.: Виплата коштів по тимчасовій втраті працездатності (5 днів непрацездатності працівникам бюджетних установ)	—	—	—	—	78,1	2,3
Допомога по вагітності і пологах	169,9	8,3	225,8	8,6	307,3	9,2
Допомога при народженні дитини	60,6	2,9	73,5	2,8	166,9	5,0
Допомога на поховання	8,9	0,4	12,7	0,5	18,5	0,6
Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку	193,7	9,4	382,3	14,6	444,2	13,2
Забезпечення оздоровчих заходів	561,9	27,4	696,9	26,5	779,6	23,2

1	2	3	4	5	6	7
Організаційно-управлінські заходи	147,2	7,2	109,2	4,2	189,4	5,6
Витрати на виконання обов'язків страховика	–	–	10,7	0,4	4,2	0,1
Пільги на виплату громадянам, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи	5,5	0,3	6,4	0,2	9,0	0,3
Інші витрати	22,6	1,1	1,5	–	0,3	–
Видатки, всього	2052,0	100	2626,3	100	3356,4	100

*Складено автором на основі річних звітів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності за 2002 –2004 роки

За 2002-2004 роки найбільшу питому вагу серед усіх витрат Фонду соціального страхування на випадок тимчасової втрати працездатності займають витрати, пов'язані із виплатою допомоги по тимчасовій непрацездатності (близько 43%). Також доволі суттєвими є витрати на забезпечення оздоровчих заходів.

У 2004 р. на забезпечення оздоровчих заходів виділено 779,6 млн. грн., що на 82,7 млн. грн.. більше, ніж у 2003 р. 489,7 млн. грн. виділено на 267 тис. путівок застрахованим особам та членам їхніх сімей на санаторно-курортне лікування та оздоровлення.

Витрати на часткове оздоровлення дітей в дитячих оздоровчих закладах за рахунок коштів Фонду становили 98,6 млн. грн., що майже на 4,2 млн. грн., або на 4,4% більше, ніж у 2003 р. А дітей у 2004 р. оздоровлено на 5,2% менше ніж у 2003 р. (387873 дітей). Така ситуація пов'язана із зростанням вартості путівок. Частково профінансовано санаторії-профілакторії підприємств, установ, організацій на суму 69,3 млн. грн.

Слід зазначити як позитив зниження частки витрат на організаційно-управлінські заходи.

У 2004 р. майже удвічі збільшилися витрати на виплату допомоги при народженні дитини і в 2005 р. очікується ще вище збільшення витрат на цей вид допомоги у зв'язку з різким підвищення розміру цієї допомоги.

Структуру витрат Фонду у 2004 та 2003 роках представлено на рис. 2.6. та рис. 2.7.

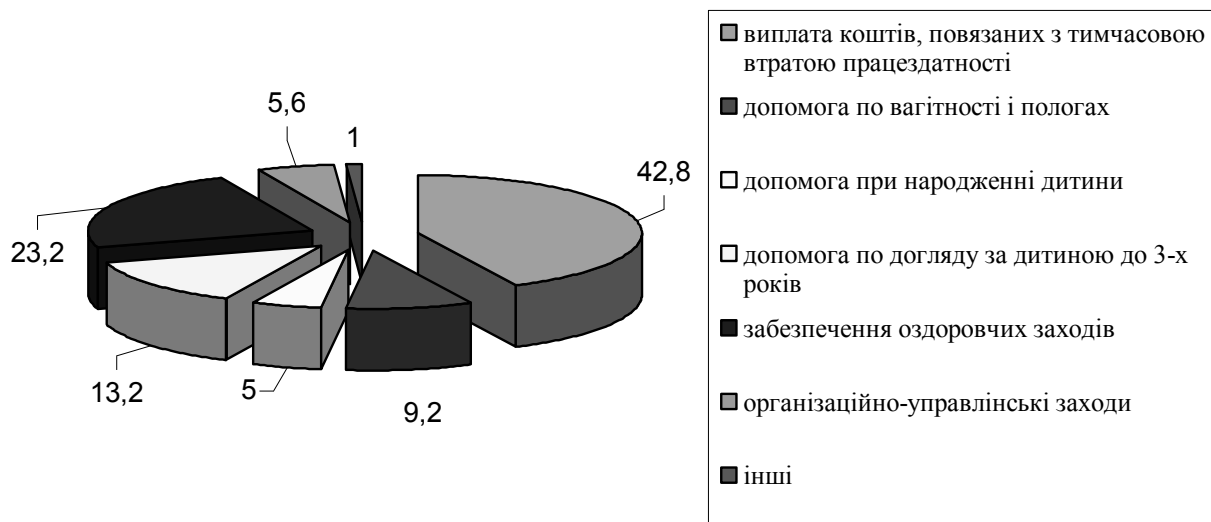

Рис. 2.6 Структура витрат Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності у 2004 році

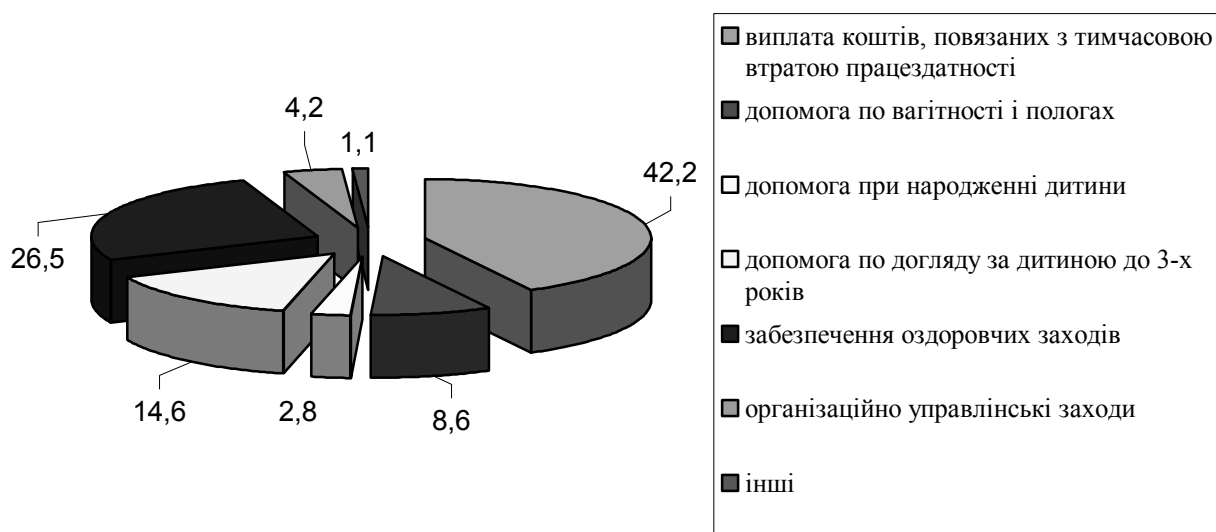

Рис. 2.7 Структура витрат Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності у 2004 році

Основними проблемами функціонування Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності є наявність великих сум заборгованості по виплатах допомоги на тимчасову непрацездатність. Разом з тим, запровадження

загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням, сприяло тому, що у 2004 р. ця заборгованість значно зменшилась та практично погашена заборгованість минулих років з виплат у сільському господарстві (рис. 2.8).

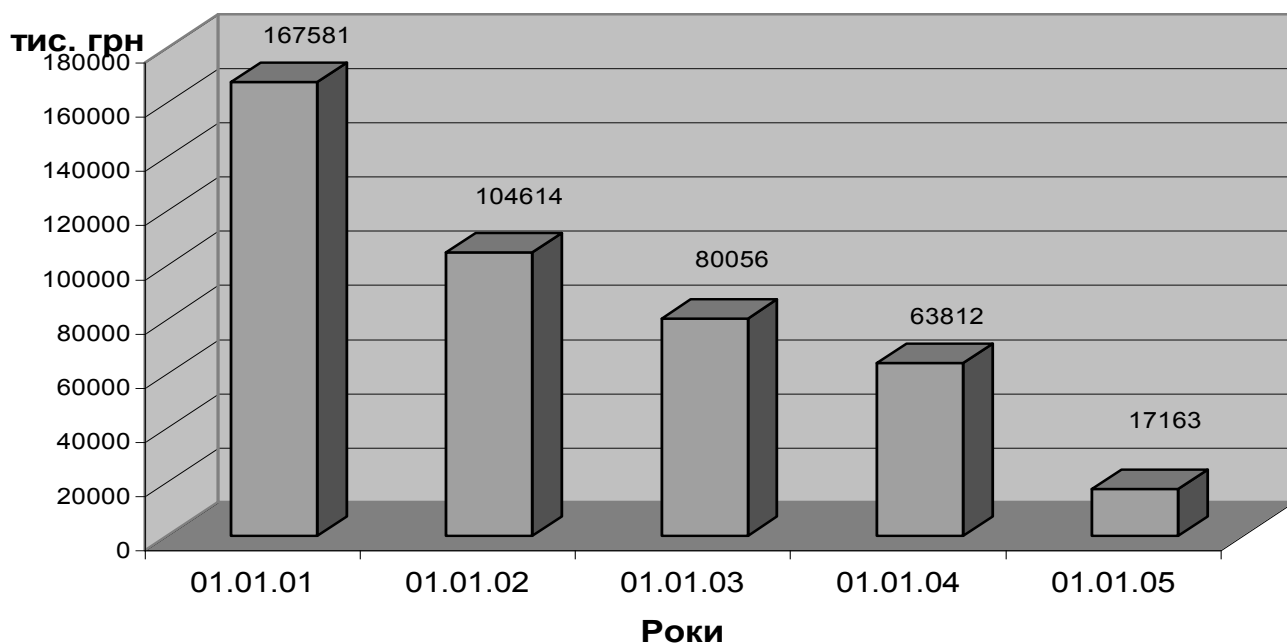

Рис. 2.8 Динаміка заборгованості із виплати допомоги за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності за 2001 – 2004 роки (тис. грн.)

За підсумками діяльності Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності за 2003 р. заборгованість по виплатах за рахунок коштів соціального страхування за станом на 01.01.2004 р. становила 63,81 млн. грн., а за станом на 01.01.2005 р. – 17,16 млн. грн., тобто скоротилась на 54,3 млн. грн., або на 85,1 відсотка.

Найбільша заборгованість по виплатах допомоги на тимчасову непрацездатність за станом на 01.01.2005 р. є у Донецькій, Луганській, Запорізькій та Дніпропетровській областях, найменша – у Чернівецькій, Закарпатській та Тернопільській областях (табл.2. 13).

Таблиця 2.13

Заборгованість з виплат допомоги по тимчасовій непрацездатності за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності по регіонах

Регіон	Суми невикпаченої допомоги за станом			
	на 01.01.01 р.		на 01.01.05 р.	
	тис. грн.	у % до 2000 р.	тис. грн.	у % до 2001 р.
Україна	167581	75,8	17163	10,2
АР Крим	3541	76,4	1072	30,3
Вінницька	3424	69,1	294	8,6
Волинська	2581	74,1	83	3,2
Дніпропетровська	14227	74,8	1509	10,6
Донецька	44567	85,0	4680	10,5
Житомирська	3995	76,1	646	16,2
Закарпатська	576	54,9	18	3,1
Запорізька	5122	70,5	1509	29,5
Івано-Франківська	2127	53,9	239	11,2
Київська	4481	69,6	243	5,4
Кіровоградська	4225	84,7	356	8,4
Луганська	24511	81,4	2534	10,3
Львівська	6126	93,2	818	13,4
Миколаївська	4251	78,7	454	10,7
Одеська	3811	79,7	176	4,6
Полтавська	4354	67,4	84	1,9
Рівненська	3789	61,6	174	4,6
Сумська	3301	54,7	228	6,9
Тернопільська	2593	76,0	32	1,2
Харківська	9744	66,0	868	8,9
Херсонська	4296	76,2	383	8,9
Хмельницька	3039	68,5	282	9,3
Черкаська	2453	62,6	101	4,1
Чернівецька	1320	64,3	11	0,8
Чернігівська	2184	59,1	171	7,8
м. Київ	2259	56,9	151	6,7
м. Севастополь	684	97,4	46	6,7

Найнижчі темпи зменшення заборгованості у 2004 р. порівняно з 2002 р. спостерігаються у АР Крим та Запорізькій області – 30,3% і 29,5% відповідно.

Наявність заборгованості з виплат за соціальним страхуванням пов'язане із заборгованістю з виплати заробітної плати, оскільки виплата матеріального забезпечення застрахованим особам здійснюється за місцем роботи у рахунок

страхових внесків. З прийняттям у листопаді 2004 р. Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням” врегульовано питання виплати матеріального забезпечення застрахованим особам, що працюють на підприємствах, які через відсутність коштів на своїх банківських рахунках або через їх арешт мають заборгованість з виплати матеріального забезпечення більше, ніж за один календарний місяць.

Питання раціонального та ефективного використання коштів Фонду постійно перебуває в центрі уваги правління Фонду та його дирекції. Серед актуальних питань, які вимагають законодавчого вирішення, є питання, пов’язані з визначенням джерел фінансування оплати перших п’яти днів тимчасової непрацездатності працівникам бюджетних установ, нарахуванням страхових внесків до Пенсійного фонду на суму допомоги по тимчасовій непрацездатності, їх вирішення сприятиме досягненню:

- більшої стабільності в діяльності Фонду;
- вишукуванню додаткових резервів для підвищення розмірів допомоги;
- в більшому обсязі фінансування оздоровлення працюючих та їх дітей;
- в більшому обсязі фінансування дитячо-юнацьких спортивних шкіл;
- надання інших соціальних послуг.

До державних цільових фондів належить також і фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань (додаток Л).

Як і у попередніх двох фондах основним джерелом надходжень є страхові внески (табл. 2.14). Різниця тільки у тому, що у фонди соціального страхування на випадок безробіття та з тимчасової втрати працездатності і витратами, зумовленими народженням та похованням, страхові внески сплачувалися як роботодавцями, так і найманими працівниками, а у Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань страхові внески сплачуються тільки роботодавцями.

Дохідна частина бюджету Фонду соціального страхування
від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України
(тис. грн.)*

Показники	2002 рік	2003 рік	2004 рік	2004 р. у % до 2002 р.	2005 рік (план)
Залишок коштів на 01.01.	137811,0	123679,6	56016,0	40,6	40740,1
Надходження у поточному році	1018643,5	1205553,1	1575033,6	154,6	2071668,7
З них: страхові внески роботодавців	1005556,6	1202227,1	1568957,4	156,0	2063530,7
пеня за несвоєчасну сплату страхових внесків	13277,3	466,0	665,6	5,0	570,0
добровільні внески	309,1	39,7	42,2	13,6	50,0
Кошти, одержані від стягнення штрафів зі страхувальників	х	х	4,0	—	0,0
Кошти, одержані від стягнення штрафів за адміністративні порушення з посадових осіб підприємств, установ, організацій, фізичних осіб, які використовують найману працю	х	х	2429,1	—	2518,0
Інші надходження	—	2820,3	2935,3	—	5000,0
Всього надходжень з урахуванням залишку	1156453,5	1329232,7	1631049,6	141,0	2112408,8

*Таблиця складена автором на основі річних звітів Фонду за 2001- 2004 роки та кошторису на 2005 р.

Аналізуючи доходну частину бюджету Фонду, слід вказати й на інші джерела надходжень. До них належать надходження:

- капіталізованих платежів, що надійшли у випадках ліквідації страхувальників;
- прибутку, одержаного від тимчасово вільних коштів Фонду на депозитних рахунках;
- коштів, одержаних від стягнення відповідно до законодавства штрафів і пені з підприємств, а також штрафів з працівників, винних у порушенні вимог

нормативних актів з охорони праці;

- добровільних внесків та інших надходжень, отримання яких не суперечить законодавству.

Викликає подив планування надходжень до бюджету Фонду пені за несвоєчасну сплату страхових внесків та від стягнення штрафів за адміністративні порушення з посадових осіб підприємств, установ, організацій, фізичних осіб, які використовують найману працю. Хоча, якщо врахувати заборгованість платежів до Фонду станом на 1 січня планового року, то тоді таке планування можна виправдати. Однак, на нашу думку, планування пені та штрафів у дохідній частині бюджету є нелогічним, оскільки наперед налаштовує контролюючі органи на потребу накладення штрафних санкцій.

Кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, згідно зі статтею 21 Закону України “Про страхові тарифи на загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності” спрямовуються на:

- відшкодування шкоди, завданої працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або в разі його смерті, особам, які перебували на його утриманні, а саме на виплату:

- допомоги у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;

- одноразової допомоги в разі стійкої втрати професійної працездатності або смерті потерпілого;

- щомісячної грошової суми в разі часткової чи повної втрати працездатності, що компенсує відповідну частину втраченого заробітку потерпілого;

- пенсії по інвалідності внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання;

- пенсії у зв'язку з втратою годувальника, який помер внаслідок нещасного

випадку на виробництві або професійного захворювання;

- грошової суми за моральну шкоду за наявності факту завдання цієї шкоди потерпілому;

- допомоги дитині, яка народилася інвалідом внаслідок травмування на виробництві або професійного захворювання жінки під час її вагітності;

- організацію поховання померлого, відшкодування вартості пов'язаних з цим ритуальних послуг відповідно до місцевих умов;

- сприяння створенню умов для своєчасного надання першої невідкладної допомоги потерпілому в разі настання нещасного випадку, швидкої допомоги в разі потреби його госпіталізації, ранньої діагностики професійного захворювання;

- організацію лікування потерпілого у власних спеціалізованих лікувально-профілактичних установах або на договірній основі в інших лікувально-профілактичних установах з метою якнайшвидшого відновлення здоров'я застрахованого;

- забезпечення потерпілому разом з відповідними службами охорони здоров'я за призначенням лікарів повного обсягу постійно доступної, раціонально організованої медичної допомоги;

- впровадження усіх необхідних заходів для підтримання, підвищення та відновлення працездатності потерпілого;

- забезпечення згідно з медичним висновком домашнього догляду за потерпілим, допомоги у веденні домашнього господарства (або компенсування йому відповідних витрат), сприяння наданню потерпілому, який проживає в гуртожитку, ізолюваного житла;

- відповідно до висновку лікарсько-консультаційної комісії (ЛКК) або медико-соціальної експертної комісії (МСЕК) проведення навчання та перекваліфікацію потерпілого у власних навчальних закладах чи на договірній основі в інших закладах перенавчання інвалідів, якщо внаслідок ушкодження здоров'я або завдання моральної шкоди потерпілий не може виконувати попередньої роботи; працевлаштовувати осіб зі зниженою працездатністю;

- організацію робочих місць для інвалідів з компенсуванням при цьому

витрат виробництва, які не покриваються коштами від збуту виробленої продукції, за рахунок Фонду;

– у разі невідкладної потреби надавання інвалідам разової грошової допомоги або за рішенням виконавчої дирекції Фонду та її регіональних управлінь допомоги у вирішенні соціально-побутових питань;

– сплату за потерпілого внесків на медичне та пенсійне страхування.

Усі види соціальних послуг та виплат надаються застрахованому та особам, які перебувають на його утриманні, незалежно від того, зареєстровано підприємство, на якому стався страховий випадок у Фонді соціального страхування від нещасних випадків, чи ні.

Страхування від нещасного випадку здійснює Фонд соціального страхування від нещасних випадків – некомерційна самоврядна організація.

Структура витрат Фонду соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, наведена в табл. 2.15.

Таблиця 2.15

Видаткова частина бюджету Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України

Видатки	2002 рік		2003 рік		2004 рік		2005 рік (план)	
	млн. грн.	Питома вага, %	млн. грн.	Питома вага, %	млн. грн.	Питома вага, %	млн. грн.	Питома вага, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Профілактика нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань	14,6	1,4	15,5	1,3	10,0	0,6	35,8	1,7
Медична, професійна та соціальна реабілітація потерпілих на виробництві	26,8	2,6	34,4	2,7	45,8	2,9	59,9	2,9
Відшкодування шкоди, завданої працівникові внаслідок ушкодження його здоров'я або в разі його смерті	887,2	85,9	1065,6	83,7	1233,8	77,6	1823,7	86,5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Видатки перерахування коштів	9,6	0,9	11,9	0,9	13,0	0,8	16,8	0,8
Судові витрати та виконавчий збір	0,2	—	0,2	—	0,1	—	0,1	—
Витрати на забезпечення діяльності з обслуговування потерпілих та інвалідів	—	—	3,9	0,3	4,0	0,3	4,6	0,2
Погашення заборгованості шахтарям з регресних позовів та одноразової допомоги по втраті проф. працездатності, яка склалася на 01.04.2001 р.	10,0	1,0	73,0	5,7	200,0	12,6	31,7	1,5
Витрати на проведення заходів із страхувальниками до завдань страхування від нещасного випадку	x	x	x	x	3,2	0,2	3,4	0,1
Видатки виконавчої дирекції Фонду та її робочих органів	84,3	8,2	68,6	5,4	80,3	5,0	130,3	6,2
Забезпечення поточної діяльності правління Фонду	0,1	—	0,1	—	0,1	—	0,2	—
Фінансування організації та діяльності навчально-інформаційних центрів	x	x	x	x	—	—	1,5	0,1
Видатки, всього	1032,8	100	1273,2	100	1590,3	100	2108,0	100

При розподілі фінансових ресурсів Фондом надано перевагу компенсації наслідків нещасних випадків. Так, 85% видатків Фонду спрямовано на відшкодування шкоди потерпілим на виробництві та членам їх сімей. На медичну, соціальну та професійну реабілітацію Фондом спрямовано у 2004 р. 45,8 млн. грн. (2,9% від усіх видатків), що забезпечило компенсацію лише тим потерпілим, які звернулися до нього. Як наслідок, у 2002-2004 роках санаторно-курортним лікуванням, протезно-ортопедичними виробами, медикаментами, автомобілями для інвалідів забезпечено від 0,5 до 41% потерпілих, яким ці послуги призначено.

При цьому видатки на профілактику нещасних випадків, які б мали забезпечити зменшення кількості профзахворювань та нещасних випадків, за три роки становили лише 40 млн. грн. (1% від усіх видатків Фонду).

Утримання апарату управління Фондом та організаційні витрати дещо знизились за останні два роки і становили у 2004 р. 5,0% всіх витрат проти 8,0% у 2002 р.

Результатом запровадження соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності є той факт, що на сьогоднішній день практично немає заборгованості з виплат поточних платежів.

Динаміка заборгованості з виплат відшкодування шкоди потерпілим на виробництві показана на рис. 2.9.

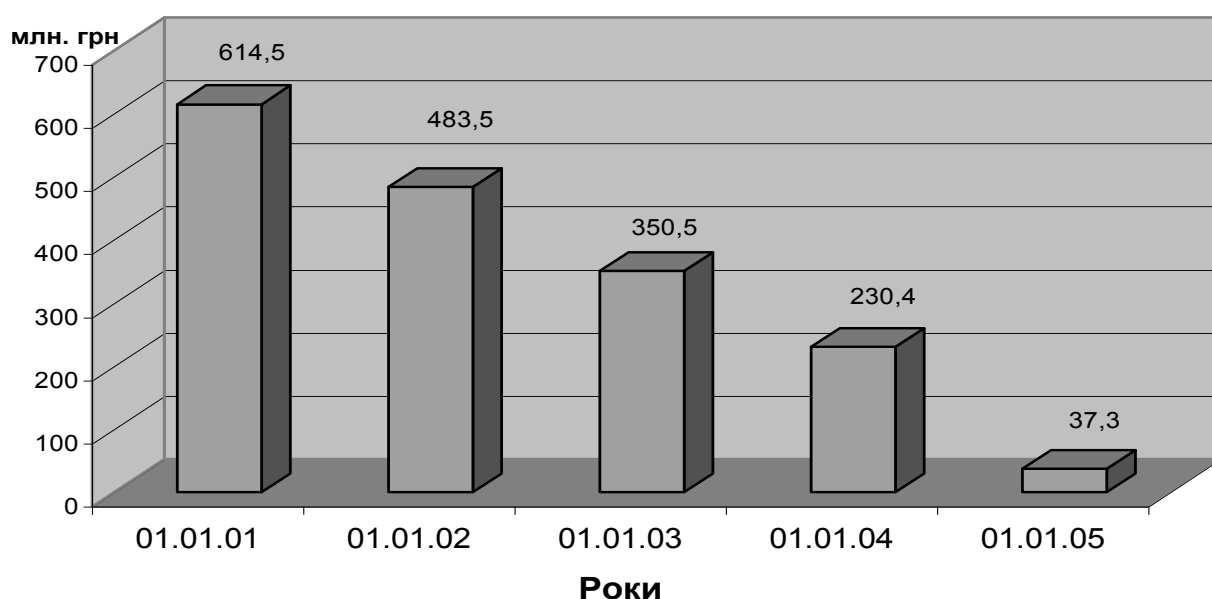

Рис.2.9 Динаміка заборгованості по виплатах відшкодування шкоди потерпілим на виробництві

Як бачимо, заборгованість з виплат відшкодування шкоди суттєво зменшилась до 37,3 млн. грн. У 2004 р. Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві було додатково виділено 200 млн. грн. на погашення заборгованості за виплатами. У 2005 р. на ці цілі заплановано виділити 35,6 млн. грн.

Для повної ліквідації заборгованості, а також для того, щоб у майбутньому були можливості забезпечити потреби страхувальників та потерпілих на виробництві за рахунок коштів Фонду у повному обсязі доцільно, на нашу думку,

здійснити комплексний підхід до проведення профілактичних заходів, спрямованих на запобігання нещасним випадкам на виробництві, професійним захворюванням, посилення контролю за цільовим використанням нарахованих сум з усіх джерел. Все це сприятиме досягненню головної мети діяльності Фонду – зменшенню нещасних випадків та відповідно видатків на відшкодування їх наслідків.

За станом на 01.01.2005 р. Фондом провадяться страхові виплати 316 тисячам потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання тим особам, які мають на це право у разі смерті потерпілого. Сума страхових виплат Фонду у 2004 р. становила 1233,8 млн. грн.

У порівнянні з 2003 р. кількість постраждалих на виробництві у 2004 р. в цілому зменшилась на 8,5% (було 32746, стало – 30172). Кількість випадків травматизму на виробництві зменшилась на 11,1% (було 26209, стало – 23583), в т.ч. смертельних випадків – на 6,7% (було 1061, стало – 6589) в т.ч. кількість смертельних випадків від професійного захворювання зменшилась у три рази (було 417, стало – 137).

На сьогодні не проводиться системний аналіз усіх виконаних заходів з охорони праці, що фінансуються з різних джерел, оскільки відсутній зворотний зв'язок між суб'єктами, котрі розробляють заходи з охорони праці, здійснюють їх фінансування і контроль за їх виконанням та ефективним використанням коштів.

Міністерство праці і соціальної політики проводить державну політику у сфері охорони і умов праці, Державний комітет з нагляду за охороною праці здійснює управління охороною праці, в тому числі контроль за виконанням національної програми, міністерства та інші центральні та місцеві органи виконавчої влади розробляють і реалізують галузеві (регіональні) програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища.

Фонд має забезпечити фінансування профілактичних заходів, які визначено національною, галузевими та регіональними програмами поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2001-2006 роки. При цьому Фонд не бере участі у розробці зазначених програм, однак повинен вишукати

фінансові ресурси відповідно до затверджених обсягів.

Таким чином, на сьогодні діяльність Фонду із зазначених питань зведено лише до проведення фінансування профілактичних заходів без ув'язки з фактичним виконанням запланованих заходів.

Як наслідок, у 2001 р. програми з профілактики взагалі не фінансувалися, у 2002-2003 роках національну програму профінансовано відповідно на 17 та 18%, галузеві – на 33 і 39% та регіональні – на 49 і 76%.

Про рівень недосконалості існуючої системи контролю свідчать і дані статистичної звітності, в якій роботодавцями відображаються обсяги коштів, витрачених на виконання заходів з охорони праці, за джерелами фінансування. За даними Державного комітету статистики у 2003 році на охорону праці з державного та місцевих бюджетів спрямовано 159 млн. грн., роботодавцями – 1,1 млрд. грн. Однак, з урахуванням норм Закону „Про охорону праці” та даних про дохід від реалізації продукції, ця сума розрахунково становить 3,4 млрд. грн., тобто роботодавцями у 2003 р. на охорону праці спрямовано на 2,3 млрд. грн. менше, ніж передбачено законодавством. Підвищити ефективність адміністрування страхових внесків та відповідно збільшити доходи Фонду можна за рахунок налагодження роботи Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців, який запроваджено з 01.07.2004 р.

Охоплення не всіх потенційних платників внесків до Фонду підтверджено і проведеними органами ДКРС у 2003 р. контрольними заходами, якими виявлено 5,2 тис. незареєстрованих як платники внесків до Фонду суб'єктів, що використовують найману працю і сплачують єдиний податок, внаслідок чого втрачено 1 млн. грн. доходів.

Пенсійне забезпечення в Україні є державною системою і основною складовою системи соціального захисту населення. Вона охоплює усіх непрацездатних громадян похилого віку, інвалідів, осіб, які втратили годувальника, виплати яким проводяться у формі пенсій, надбавок та підвищень до пенсій, компенсаційних виплат, додаткових пенсій та державної соціальної допомоги особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам.

В Україні історично склалась однорівнева схема пенсійного забезпечення на засадах солідарності поколінь, система, яка, за твердженням аналітиків та самих пенсіонерів, є соціально несправедливою. І тільки завдяки прийняттю у серпні 2003 р. нового Закону “Про загальнообов’язкове пенсійне страхування” в Україні відбувається перехід на трирівневу систему пенсійного страхування.

Кошти на реалізацію Державної пенсійної програми формуються за рахунок надходжень від обов’язкових внесків підприємств, установ, організацій; обов’язкових внесків громадян; коштів Державного бюджету та фондів соціального страхування; інших надходжень (табл.2.16).

Таблиця 2.16

Дохідна частина бюджету Пенсійного фонду України (млн. грн.)

Показники	2003 рік	Питома вага, %	2004 рік	Питома вага, %	2005 рік (план)	Питома вага, %
Залишок коштів на 01.01.	1622,3	6,5	2333,6	5,9	623,4	1,3
Власні доходи	21437,0	85,4	31392,5	78,7	41591,4	84,6
З них: обов’язкові внески підприємств, установ і організацій	18897,6	75,3	27780,3	69,7	37173,7	75,6
Обов’язкові внески громадян	1263,4	5,0	1898,0	4,8	2424,2	4,9
Кошти від фізичних осіб-суб’єктів підприємницької діяльності, які обрали спрощену систему оподаткування	711,8	2,8	1037,9	2,6	362,7	0,7
Кошти від платників, що працюють у галузі сільського господарства	294,2	1,2	263,5	0,7	812,2	1,7
Кошти від осіб, які добровільно беруть участь у пенсійному страхуванні	—	—	9,3	—	—	—
Інші надходження	270,0	1,1	403,5	1,1	818,5	1,7
Кошти Державного бюджету України	1757,0	7,0	5994,9	15,0	6664,0 18,6 млрд. грн.*	13,6 (30,4*)
Кошти Фонду загальнообов’язкового державного страхування на випадок безробіття	90,7	0,4	95,7	0,2	142,0	0,3
Кошти Фонду соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання	175,3	0,7	52,4	0,2	136,6	0,2
Всього надходжень з урахуванням залишку	25082,3	100	39869,2	100	49157,5 61,1 млрд. грн.*	100

*Доходи з урахуванням коштів з Державного бюджету на покриття дефіциту ПФУ

За останні роки дохідна частина Пенсійного фонду значно збільшилась, однак доходів все ж не вистачає для покриття усіх видатків. У зв'язку з цим у 2005 р. очікується додатковий обсяг надходжень з Державного бюджету в сумі 12 млрд. грн. на покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду.

Найбільшу питому вагу у загальному обсязі надходжень, як і у фондах соціального страхування, займають страхові внески (близько 81%), причому основний тягар сплати внесків лягає на підприємства, установи та організації. Власні доходи Пенсійного фонду України становлять близько 85 відсотків, причому слід зазначити, що у 2004 р. порівняно з 2003 р. знизилась частка власних надходжень у зв'язку зі збільшенням частки коштів з Державного бюджету. У 2005 р. із врахуванням коштів на покриття дефіциту бюджету Пенсійного фонду очікується збільшення частки коштів Державного бюджету з 15,0% у 2004 р. до 30,4%. Це не можна вважати позитивним моментом.

На нашу думку, для того, щоб не утворювався дефіцит Пенсійного фонду, необхідно насамперед усвідомити, що розмір пенсій та розмір заробітної плати повинні зростати пропорційно.

За останні роки значно збільшились видатки Пенсійного фонду на пенсійне забезпечення (рис. 2.10).

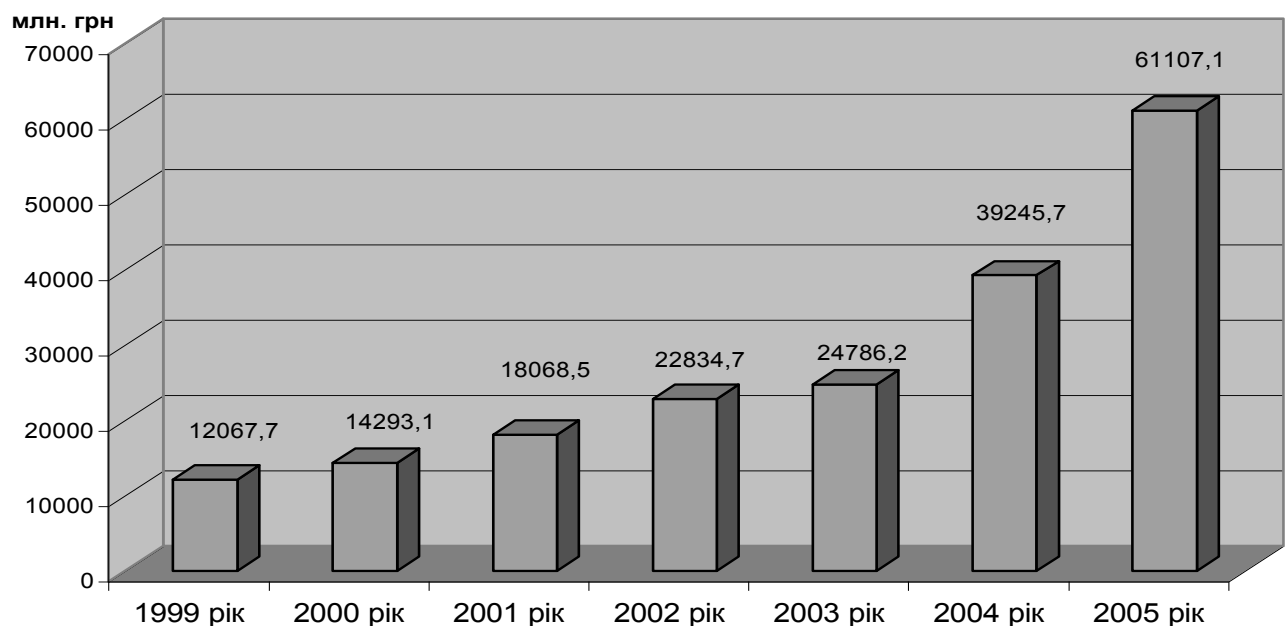

Рис.2.10 Видатки на пенсійне забезпечення через систему

Пенсійного фонду України у 1999 – 2005 роках

З даного рисунка видно, що видатки Пенсійного фонду України збільшилися майже у 5 разів. Так, у 1999 р. вони становили тільки 12067,7 млн. грн., що складало 9,3 відсотка ВВП, у 2004 р. – 39245,7 млн. грн. (11,3% ВВП), а у 2005 р. очікується збільшення видатків порівняно з 2004 р. у 1,5 рази і становитимуть 61107,1 млн. грн. (14% ВВП).

Різке збільшення видатків на пенсійне забезпечення пояснюється збільшенням заробітної плати, особливо керівництву вищих ешелонів влади. Уряд пропонував обмежити максимальний розмір пенсії, про що була прийнята відповідна Постанова, однак рішенням Конституційного суду це обмеження було скасовано.

У зв'язку зі збільшенням витрат на пенсійне забезпечення у 2005 р. очікується дефіцит бюджету Пенсійного фонду в обсязі 11,9 млрд. грн., який планують покрити за рахунок коштів Державного бюджету України.

Аналіз статистичних даних (рис. 2.11 та табл. 2.17) показує, що за останні роки відбулися певні зміни у структурі та розмірі пенсійного забезпечення в Україні.

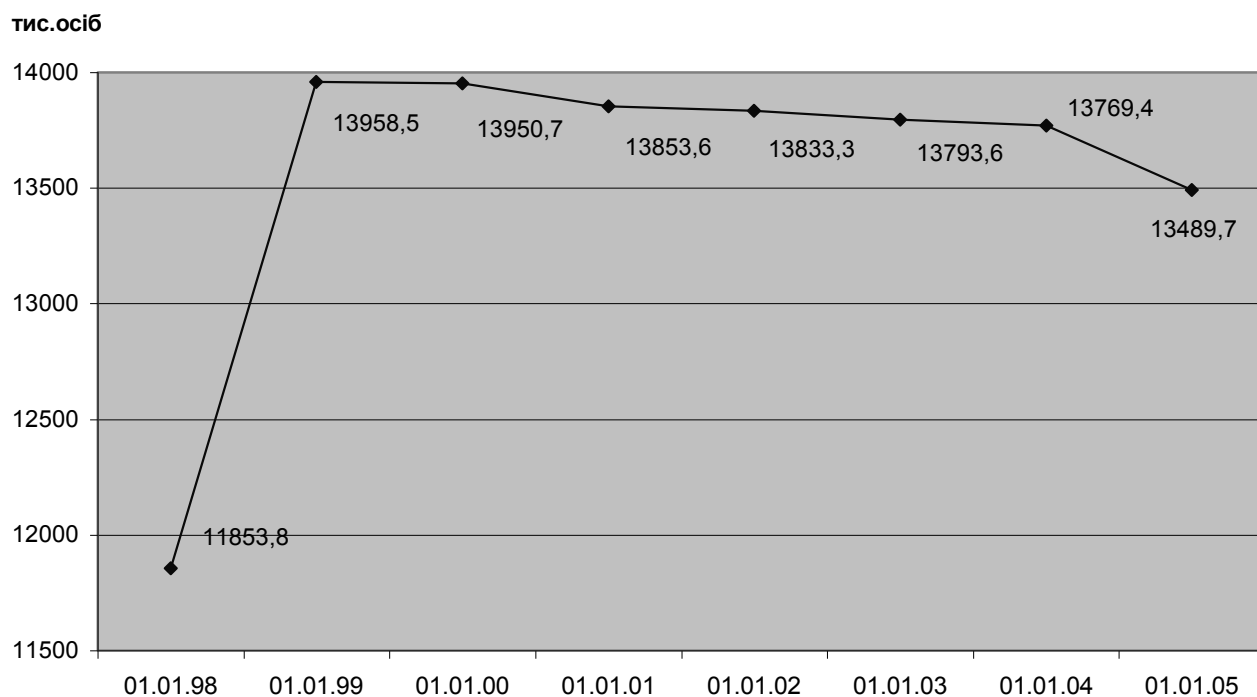

Рис. 2.11. Динаміка чисельності пенсіонерів протягом 1990 – 2005 років

Як бачимо, характерною особливістю останніх п'ятнадцяти років було зростання чисельності пенсіонерів (з 11,1 млн. у 1990 р. до 13,7 млн. на початок 2004 р., але на початок 2005 р. кількість пенсіонерів скоротилась на 280 тис. осіб). За останні роки спостерігається значне зростання номінального розміру призначеної пенсії. Так, тільки за період з 2000 по 2005 рік середній розмір призначеної місячної пенсії за віком пенсіонерам, які перебувають на обліку в органах соціального захисту, зріс з 68,86 грн. до 317,41 грн., або в 4,6 раза. Середній розмір пенсії по інвалідності зріс з 65,58 грн. до 296,42 грн., пенсії у зв'язку з втратою годувальника – з 48,29 грн. до 119,12 грн., пенсії за вислугу років з 73,62 грн. до 312,89 грн. і соціальні пенсії з 37,64 до 266,23 грн.

Таблиця 2.17

Розміри пенсій, які виплачуються із Пенсійного фонду України

Показники	Роки	Види пенсій				
		Пенсії за віком	Пенсії по інвалідності	Пенсії у зв'язку з втратою годувальника	Пенсії за вислугу років	Соціальні пенсії
Середній розмір пенсії	2000	68,86	65,58	48,29	73,62	37,64
	2001	84,04	79,73	57,86	101,5	43,67
	2002	125,79	118,54	83,84	138,12	54,85
	2003	139,46	132,61	94,99	153,2	59,03
	2004	189,92	153,5	119,12	190,95	62,62
	2005	317,41	296,42	257,76	312,89	266,23
У % від заробітку за січень відповідного року	2000	38,05	36,2	26,7	40,7	20,8
	2001	33,17	31,46	22,84	39,87	17,23
	2002	39,21	37,00	26,10	43,06	17,10
	2003	34,81	33,1	23,71	38,24	14,73
	2004	38,0	30,72	23,84	38,21	12,53
	2005	49,5	46,2	40,2	48,8	41,5
Темпи зміни середнього розміру пенсій, %	2001/2000	22,04	21,58	19,81	37,87	16,02
	2002/2001	49,68	48,68	44,90	36,08	25,6
	2003/2002	10,87	11,87	13,3	10,91	7,62
	2004/2003	36,18	15,75	25,4	24,64	6,13
	2005/2004	67	93	116	364	325

Якщо ж аналізувати зміну середнього розміру пенсій у відсотках до заробітку за січень відповідного року, то зміни не такі вже й суттєві. Найбільші

зміни у сторону збільшення спостерігаються у розмірі пенсій у зв'язку з втратою годувальника (з 26,7% до 40,2%).

З даних таблиці видно, що найбільш суттєво збільшились пенсії у 2005 р., відповідно і темпи зміни середнього розміру пенсій найбільші у 2005 р. порівняно з 2004 р. Так середній розмір пенсій за вислугу років та соціальні пенсії у 2005 р. зросли на 364% та 325 відсотків відповідно.

Для пенсійної системи України також властиві надто складні і непрозорі процедури призначення та перерахунку пенсій. Діюча пенсійна система регулюється більш як 28 законодавчими актами і величезною кількістю нормативно-правових документів.

Суттєвим недоліком діючої солідарної пенсійної системи є те, що вона дуже залежна від демографічних ризиків. Її фінансова стабільність визначається, головним чином, співвідношенням між чисельністю пенсіонерів і платників пенсійних внесків, яке, у свою чергу, залежить від загальної економічної ситуації (зайнятості, рівня оплати праці тощо) та від демографічних факторів (вік виходу на пенсію, рівень смертності у вікових групах тощо). Але якщо в економіці є підстави сподіватися на дальше поліпшення ситуації, то демографічні прогнози на найближчі 40-50 років доволі невтішні. Зараз в Україні вік виходу громадян на пенсію є одним з найнижчих у світі. Відповідно частка пенсіонерів у структурі населення істотно перевищує цей показник у більшості європейських країн. За таких тенденцій у середині XXI століття на 10 осіб працездатного віку припадатиме близько 7 пенсіонерів.

Перелічені проблеми функціонування існуючої пенсійної системи вимагають свого вирішення, і шляхом до цього є проведення пенсійної реформи. Сутність такого реформування полягає у забезпеченні принципів соціальної рівності, поступового підвищення розмірів пенсій відповідно до державних соціальних гарантій, ліквідації соціальних відмінностей, пільг та привілеїв.

Незважаючи на збільшення кожного року дохідної частини бюджетів усіх фондів соціального страхування та Пенсійного фонду України, все ж коштів для фінансування програм соціального захисту не вистачає.

Серед факторів, які негативно впливають на рівень формування фондів соціального та пенсійного страхування, такі: скорочення чисельності активного населення, що працює, і зростання чисельності населення, котре потребує соціального захисту; низький рівень прибутковості підприємств; вплив грошової маси в позабанківський обіг за кордон та тінізація економіки; зростання цін на споживчі товари й послуги, що спричинює зниження реальних доходів громадян, низький рівень платіжної дисципліни [14, с. 153]

Певні проблеми, пов'язані з циклічністю економічного розвитку викликані основним джерелом надходження коштів до фондів соціального страхування, є страхові внески з фонду заробітної плати. Розмір загальнодержавного фонду оплати праці має властивість змінюватися під впливом макроекономічного стану, політичних та інших причин. Наприклад, в період економічного спаду розмір заробітної плати та її частка у ВВП скорочується, що при стабільних ставках оподаткування призведе до відносного зменшення відрахувань у фонди соціального захисту. Проте в цей період зростає обсяг виплат з цих фондів. Зокрема зростає обсяг циклічного безробіття та відповідно потреба у сплаті допомог по безробіттю. Зростають витрати пенсійних фондів внаслідок збільшення виходу на пенсію працюючих осіб (як дострокового так і тих, хто працював після досягнення пенсійного віку, а в даний час змушений залишити роботу). Можуть зростати виплати у зв'язку з травматизмом та професійними захворюваннями, головною причиною чого може бути зниження вимогливості громадян до дотримання правил охорони праці в умовах зростання безробіття.

Основним завданням держави є пошук додаткових джерел фінансування цих заходів. Так, починаючи з другої половини 1998 року, Верховна Рада України двома законами запровадила додаткові збори до Пенсійного фонду у розмірі 1% від суми операцій з купівлі валюти, 5% від вартості реалізації ювелірних виробів із золота (крім обручок), платини і коштовних каменів, 3% від вартості легкових автомобілів під час їх продажу, 5% від вартості вироблених або імпортованих тютюнових виробів, 1% від вартості придбаної нерухомості, а також 6% від вартості послуг стільникового мобільного зв'язку. Згідно із законом, перші три

збори мали діяти до погашення заборгованості з виплати пенсій, інші – до 1 січня 2001 р.

Вказані додаткові збори запроваджені на придбання престижних товарів та послуг, наявність яких у людей символізує перехід їх до більш високого соціального статусу. Скоріш за все, розмір цих зборів не можна вважати дуже обтяжливим для громадян протосередніх та середніх верств населення, а тим більше для заможних категорій населення. Хоча в окремих випадках ці збори можуть стримувати попит на ці товари та послуги.

Важливим джерелом фінансування Пенсійного фонду до початку 2003 р. були відрахування на купівлю іноземної валюти. Розмір цих відрахувань було встановлено в розмірі 1% до вартості іноземної валюти. При впровадженні цього податку малось на увазі, що головними покупцями іноземної валюти в Україні є забезпечені люди, які мають від цього певний дохід. Це міркування, на наш погляд, є цілком слушним. Збір у Пенсійний фонд з операцій щодо купівлі іноземної валюти був, по суті, єдиним податком, яким обкладалися доходи громадян від цих операцій. Скажімо, якщо громадянин придбав у банківській установі 100 євро за 550 грн., а через рік продав цю валюту по курсу 575 грн., то він отримав 25 грн. доходу, який ніякими податками через анонімність операцій не обкладається. У випадку, коли існував податок у Пенсійний фонд, цей громадянин був би змушений сплатити 5,5 грн., або в нашому прикладі 22% до суми отриманого доходу.

Внаслідок скасування цього податку пенсійна система перестала отримувати значні кошти, а немала частка доходів населення вийшла з під оподаткування. Варто в цьому зв'язку нагадати, що значна частина іноземної валюти в нашій країні використовується для обслуговування „тіньового” обороту в економіці, і введення подібної дії без скасування інших додаткових зборів до Пенсійного фонду не сприятиме детінізації підприємницької діяльності.

Фонд оплати праці є провідною складовою частиною ВВП і динаміка його розміру пов'язана з динамікою руху ВВП, тобто при збільшенні ВВП розмір оплати праці зростає, а при зменшенні, навпаки, падає. Виходячи з цього, ми

спробували встановити тісноту зв'язку між цими величинами. Для цього було побудовано кореляційну модель залежності середньої заробітної плати за місяць на одного працюючого від розміру ВВП за відповідний місяць в Україні. Вихідні дані до моделі наведено в додатку М. Розрахунок проведено за період з 1996 по червень 2003 року, при цьому для обчислення коефіцієнта кореляції використана формула (2.1):

$$r = \frac{\overline{xy} - \bar{x} \times \bar{y}}{\sigma_x \times \sigma_y}, \quad (2.1)$$

де r – коефіцієнт кореляції;

$\overline{xy}, \bar{x}, \bar{y}$ – відповідні середні ознак, що вивчаються;

σ_x, σ_y – середньоквадратичні відхилення.

Проведений розрахунок ступеня кореляції цих показників засвідчив, що значення коефіцієнта кореляції перебуває на рівні 0,877, що свідчить про дуже високий зв'язок між цими показниками.

З цією ж метою проведено аналіз кореляційної залежності річного рівня ВВП та середньомісячної номінальної заробітної плати за даними табл. 2.18. При цьому використана формула розрахунку коефіцієнта лінійної кореляції для малих вибірок (2.2):

$$r = \frac{\sum (x - \bar{x}) \times (y - \bar{y})}{\sum (x - \bar{x})^2 \times (y - \bar{y})^2}, \quad (2.2)$$

де x, y – значення ознак, що вивчаються;

$\bar{x}, \bar{y}$ – середні величини по кожній ознаці;

n – чисельність ряду.

Модель залежності валового внутрішнього продукту від середньомісячної номінальної заробітної плати має вигляд рівняння:

$$ВВП = f(СП) = a_0 + a_1 СП, \quad (2.3)$$

де ВВП – річний обсяг валового внутрішнього продукту, млн. грн.;

СП – середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.;

a_0 – коефіцієнт рівняння, розрахований за методом найменших квадратів;

a_1 – коефіцієнт рівняння, розрахований за методом найменших квадратів.

Таблиця 2.18

Вихідні дані для аналізу кореляційної залежності річного рівня ВВП та середньомісячної номінальної заробітної плати [161, с. 162]

Рік	Річний обсяг ВВП, млрд. грн.	Середньомісячна номінальна заробітна плата, грн.
1996	81519	125,84
1997	93365	143,13
1998	102593	153,49
1999	130442	177,52
2000	170070	230,13
2001	204190	311,08
2002	220932	376,38
2003	264165	462,00
2004	344822	590,00

Наведена модель виражається формулою:

$$ВВП = 25242,98 + 538,96СП$$

Аналіз моделі показав, що збільшення середньорічного розміру ВВП на 538,96 млн. грн. при збільшенні середньомісячної номінальної заробітної плати на 1 грн. При цьому коефіцієнт кореляції моделі дорівнює 0,991534, що свідчить про тісний прямий зв'язок між факторами ВВП і середньомісячної заробітної плати. Коефіцієнт детермінації дорівнює 0,983140, тобто зміна ВВП на 98% обумовлена зміною показника середньомісячної заробітної плати і на 2% від інших факторів. Модель є статистично значимою. Про це свідчить розрахункове значення статистичного критерію Фішера, яке значно перевищує табличне значення: $F_{розр} > F_{табл}$, $408,2026 > 0,00000018228$.

Такі дані можуть бути основою для постановки питання про те, що коли суспільство бажає відраховувати на соціальний захист населення певну, заздалегідь визначену частку ВВП, то конкретні внески можуть бути обраховані до фонду оплати праці, що в доволі високому ступені відповідатиме зміні ВВП та спрощувати проведення фінансування системи соціального захисту населення.

При цьому ставки відрахувань у соціальні фонди не є стабільними протягом досить тривалого часу. Термін стабільності ставок оподаткування у соціальні фонди повинен визначатися тривалістю дії певного концептуального підходу до розміру (ступеня) соціального захисту населення.

За даними дослідження, можна стверджувати, що нова система соціального страхування зарекомендувала себе з позитивного боку.

Однак сьогодні нависла загроза стабільності роботи страхових фондів. У вересні 2005 р., незважаючи на заперечення профспілок, у порушення Генеральної угоди між Кабінетом Міністрів України, всеукраїнськими об'єднаннями організацій роботодавців і підприємців та всеукраїнськими профспілками і профоб'єднаннями на 2004-2005 роки Кабінет Міністрів подав до Верховної Ради України проект Закону „Про єдиний соціальний внесок”.

Законопроектом передбачено, що страхові внески на всі види соціального страхування однією сумою у повному обсязі підприємствами перераховуватимуться на рахунок Пенсійного фонду, а в подальшому органи казначейства розщеплюватимуть зазначені суми на рахунки страхових фондів. Облік та контроль за сплатою підприємствами страхових внесків здійснюватимуть органи Пенсійного фонду.

На нашу думку, є декілька негативних наслідків запровадження єдиного соціального внеску:

- в першу чергу постраждають застраховані особи, оскільки невчасно та не в повному обсязі отримуватимуть допомогу по соціальному страхуванню та соціальні послуги. Законопроектом не передбачено взаємозаліку коштів на підприємствах. Тобто спочатку всі страхові кошти перераховуватимуться фондам, а якщо підприємству необхідні кошти для оплати листків непрацездатності або

для здійснення іншої страхової виплати, то воно має запросити відповідні суми у відповідному фонді;

- створюються умови для використання державою коштів страхових фондів не за цільовим призначенням, а для цього „дірок” в Державному бюджеті багато;

- не знаходить свого вирішення у законопроекті задекларований прогноз про скорочення адміністративних видатків фондів соціального страхування. Попередні розрахунки показують, що це потребуватиме значного збільшення штату Пенсійного фонду для обслуговування єдиного соціального внеску та здійснення додаткових витрат страхових коштів для створення технічних умов в органах Державного казначейства;

- законопроектом передбачено утримання страхових внесків із сум допомоги по соціальному страхуванню, які виплачуються за рахунок цих же страхових внесків, що, з одного боку, суперечить усім принципам здійснення соціального страхування, а з іншого – призведе до зменшення сум страхових виплат, отримуваних застрахованими особами.

Слід зазначити, що світового досвіду існування саме єдиного соціального внеску на сьогодні немає. В цих умовах особливо небезпечними є ініціативи, що руйнують фінансову стабільність системи соціального страхування та призводять до погіршення системи соціального захисту застрахованих осіб.

Крім втрати оперативності в роботі фондів, виникнення заборгованості з виплати допомоги, непрозорості в системі розрахунків між усіма ланками системи, зміст окремих норм законопроекту порушує права всіх суб'єктів соціального страхування.

Вивчаючи проблеми і досвід Російської Федерації, яка перейшла на єдиний соціальний податок, переконуємось, що він не тільки не вирішив існуючих соціальних проблем, а навпаки їх загострив у зв'язку зі зменшенням надходжень до фондів. Оскільки внески на соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань до єдиного соціального податку не включені, а внески до державного фонду зайнятості ліквідовано, то, по суті,

єдиного соціального податку не існує.

Слід також зазначити, що єдиний соціальний податок виключає участь у страхуванні застрахованих осіб – найманих працівників.

2.3. Прагматика та проблематика недержавного пенсійного забезпечення та добровільного медичного страхування в Україні

Проголосивши європейський вибір, Україна взяла на себе високі зобов'язання як перед своїми громадянами, так і перед світовим співтовариством щодо соціального захисту людей. Але водночас це означає, що від нас самих залежить і благополуччя держави, і добробут кожного її громадянина.

З метою вирішення питань ефективного забезпечення громадян медичною допомогою, як свідчить зарубіжний досвід, було запроваджено систему медичного страхування. Дослідженню цієї проблеми присвячені праці [4, 19, 29, 45].

За останній час дедалі актуальнішим стає добровільне медичне страхування. Його практичне значення визначають три основні позиції.

По-перше, з позицій страхувальників (застрахованих осіб) необхідність добровільного медичного страхування зумовлена недостатнім фінансуванням галузі охорони здоров'я державою та низькою ефективністю їх використання; зростанням попиту на альтернативну форму медичної допомоги.

По-друге, з позицій страховиків включення добровільного медичного страхування у страховий портфель обумовлюється, з одного боку, економічною доцільністю, а з іншого – “іміджевим” характером, оскільки, як свідчить практика, саме через нього відбувається залучення клієнтів (більшою мірою, корпоративних) до інших видів страхування.

По-третє, керуючись загальнодержавними позиціями, позитивний аспект добровільного медичного страхування полягає у тому, що забезпечується додаткове надходження коштів у галузь охорони здоров'я, а високий рівень надання медичної допомоги сприяє покращанню рівня здоров'я певної частки

населення. Крім того, є необхідність наближення рівня соціального захисту до європейських стандартів.

Для добровільного медичного страхування характерна складна процедура врегулювання страхових випадків і висока відповідальність страховика, фахівців аси́станських центрів, лікарів медичних установ. Крім того, рівень збитковості добровільного медичного страхування може досягати 80-90%. Нині на страховому ринку України за ступенем дохідності для страховика перебуває на передостанньому місці серед усіх здійснюваних видів ризикового страхування. За оцінками експертів, медичне страхування на першому етапі введення до портфеля компанії є збитковим, на другому – нерентабельним. У подальшому прибутковість подібних операцій може коливатись у межах 2-10%. А тому здійснювати добровільне медичне страхування можуть тільки ті компанії, які мають стабільний та збалансований страховий портфель. Усе це визначає природну диференціацію страховиків за обсягами здійснення добровільного медичного страхування на страховому ринку. За даними ліги страховиків організацій України, за станом на 01.01.2005 р., на страховому ринку України зареєстровано 387 страхових компаній, з них 21 компанія здійснює добровільне медичне страхування [153].

Успішний розвиток добровільного медичного страхування можливий лише тоді, коли він буде спиратись на солідну фінансову основу. Проблема забезпечення сталості фінансової основи страхових компаній не втрачає своєї актуальності і потребує застосування нових, сучасних наукових підходів та фінансових методів.

Одним з найважливіших показників, що характеризують рівень розвитку добровільного медичного страхування в Україні, є співвідношення суми страхових платежів та ВВП: динаміка даного показника за період в цілому має тенденцію до зростання – від 0,001% у 1997 р. до 0,062% у 2004 р. (див. табл. 2.19) [159, с. 20; 166, с. 67; 153, с. 50].

З даних таблиці видно, що обсяг страхових платежів по безперервному страхуванню здоров'я різко збільшився. Так, у 1997 р. вони становили тільки 1,10 млн. грн., а в 2004 р. – вже 213,6 млн. грн., що на 59,3 млн. грн. або на 38,4%

більше, ніж у 2003 р. Страхові виплати у 2004 р. зросли порівняно з 2003 р. на 15,5%, а кількість договорів збільшилась у 2,5 рази. Слід підкреслити, що суттєво збільшився рівень виплат з 39,9% – у 1997 р. до 74,8% – у 2003 р., а у 2004 р. цей показник дещо знизився і становив 62,4%.

Таблиця 2.19

Основні показники діяльності страхових компаній з добровільного медичного страхування в Україні за 1997 – 2004 рр.

Показники	Рік							
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Страхові платежі, млн. грн.	1,10	2,48	10,53	36,21	56,62	57,10	154,3	213,6
у т. ч. від страхувальників-громадян, млн. грн.	0,63	0,85	6,08	17,95	32,92	31,60	76,6	60,2
Частка коштів страхувальників – громадян у страхових платежах, %	57,2	34,4	58,0	49,6	58,1	55,3	49,6	28,2
Страхові виплати, млн. грн.	0,44	1,25	4,96	20,42	37,09	38,30	115,4	133,3
Рівень виплат, %	39,9	50,4	47,0	56,4	65,5	68,0	74,8	62,4
Кількість діючих договорів страхування на кінець року, тис. од.	6,62	149,07	66,53	782,94	3573,2	–	704,0	1733,0
Частка страхових платежів у ВВП, %	0,001	0,002	0,008	0,021	0,028	0,026	0,058	0,062

На особливу увагу заслуговує той факт, що половину надходжень – в середньому 51,6%, за винятком 2004 р., – становлять кошти страхувальників – фізичних осіб. При цьому, спостерігається зростання даного показника: якщо у 1997 р. він становив 0,63 млн. грн., то у 2003 р. сягнув позначки 76,6 млн. грн.

Найактивніше добровільне медичне страхування розвивалося упродовж 2003-2004 років. Це пов'язано з дією факторів економічного та організаційного характеру. До перших належить зростання рівня доходів населення, що підвищило попит на якісні медичні послуги, розвиток підприємницького сектора та збільшення підприємств з іноземними інвестиціями, де добровільне медичне страхування включається до складу соціального пакета. До других – налагодження

відносин між суб'єктами медичного страхування: страхова компанія – аси́станський центр – медична установа – застрахована особа. Така схема дає змогу залучати більшу кількість медичних установ до співпраці зі страховими компаніями, посилює зацікавленість державних медичних установ щодо отримання додаткових коштів для підвищення рівня своєї матеріально-технічної бази. Крім того, залученню більшої кількості клієнтів сприяє відкриття деякими страховими компаніями (“Добробут”, “Інго-Україна”, СГ “ТАС”) власних клінік.

Незважаючи на суттєве зростання сегмента добровільного медичного страхування на страховому ринку України, відмічено, що розвивається він недостатньо швидко, враховуючи його потенційні можливості. Нині основними причинами, що стримують розвиток добровільного медичного страхування в Україні є такі:

- недосконалість чинної системи оподаткування, що не створює сприятливих умов для залучення коштів;
- діюче законодавство, що не спрямоване на використання інвестиційних можливостей страховиків у повній мірі;
- недостатня фінансова надійність та платоспроможність страховиків;
- недостатньо активний попит населення на страхові продукти, спричинений низькою платоспроможністю, відсутністю стимулів вкладення коштів у медичну страховку, низьким рівнем страхової культури;
- відсутність чіткої законодавчої бази, яка б регламентувала діяльність сектора платних медичних послуг;
- висока вартість страхових програм, що обмежує попит на дані страхові продукти.

Основою стабілізації фінансів добровільного медичного страхування є встановлення сприятливого режиму оподаткування для всіх учасників.

В даний час об'єктом оподаткування для страхових компаній є валовий дохід, ставка оподаткування становить 3%. За таких умов страхові компанії можуть мати проблеми зі страховими виплатами, якщо рівень виплат буде високим. Все це створює сприятливі умови для відпливу капіталів за допомогою операцій з

перестраховування. Тому, на наш погляд, доцільнішим було б встановити за об'єкт оподаткування прибуток страховика, що допомогло б активізувати фінансову діяльність страхових компаній.

Для підприємств-страхувальників при здійсненні колективної форми страхування страхові платежі сплачуються за рахунок прибутку, який залишається у їх розпорядженні [138]. Це практично виключає економічний інтерес роботодавця, крім підприємств з іноземними інвестиціями, укласти договори медичного страхування своїх робітників.

Для фізичних осіб, застрахованих за колективними договорами страхування, із запровадженням Закону України “Про податок з доходів фізичних осіб” від 22.05.2003 р. № 889-IV відбулись позитивні зміни у здійсненні оподаткування таких коштів. Так, до складу доходу, згідно пп. 4.3.22 Закону не включаються “кошти або вартість майна (послуг), що надаються як допомога на лікування та медичне обслуговування платника податку його працедавцем за рахунок коштів, які залишаються після оподаткування такого працедавця податком на прибуток підприємств, за наявності відповідних підтверджуючих документів, крім витрат, зазначених у підпунктах “а” - “з” пп. 5.3.4. п. 5.3. ст. 5 цього Закону” [139].

Крім того, пп. 5.3.4. дає можливість збільшити податковий кредит платника на “суму власних коштів платника податку, сплачених на користь установ охорони здоров'я для компенсації вартості платних послуг з лікування такого платника податку або члена його сім'ї першого ступеня споріднення, у тому числі для придбання ліків, донорських компонентів, протезно-ортопедичних пристосувань у розмірах, що не покриваються виплатами з Фонду загальнообов'язкового медичного страхування” [139]. Однак ця стаття набирає чинності з початку податкового року, наступного за роком, коли набере чинності закон про загальнообов'язкове медичне страхування.

Окрім зазначених податкових пільг, Законом передбачено пільги з благодійної допомоги: згідно пп. 9.7.4. “не підлягає включенню до оподаткованого доходу цільова благодійна допомога, яка надається резидентами – юридичними або фізичними особами у будь-якій сумі (вартості) установи охорони здоров'я для

компенсації вартості платних послуг з лікування платника податку або члена його сім'ї першого ступеня споріднення, у т. ч. для придбання ліків (донорських компонентів, протезно-ортопедичних пристосувань) у розмірах, що не покриваються виплатами з Фонду загальнообов'язкового медичного страхування”, крім визначеного переліку витрат [139].

Отже, в індивідуальному оподаткуванні вже створено законодавчі умови для того, щоб в доходи платника можна було не включати проплати (без визначених обмежень), які здійснюються у вигляді “допомоги на лікування”, “цільової благодійної допомоги”. Причому, якщо звичайна допомога (пп. 4.3.22) може надаватись безпосередньо фізичній особі, то благодійна – має направлятись безпосередньо за адресою медичної установи. З іншого боку, зміст пп. 4.3.22 свідчить про те, що пільга за звичайною допомогою розповсюджується лише на найманих робітників.

Для медичних установ оподаткування має свою специфіку. У податковому обліку вважається, що здійснення послуг з медичного обслуговування застрахованих громадян є однією з форм надання платних медичних послуг населенню, які виконуються на підставі договорів, за що медичні установи одержують грошову компенсацію від страхової компанії у розмірі суми страхового відшкодування, визначеної відповідно до договорів страхування, укладених між страховиком і підприємством або фізичною особою.

Враховуючи зазначене, одержані установами охорони здоров'я доходи за надання платних медичних послуг застрахованим громадянам оподатковуються на загальних підставах згідно із Законом України “Про оподаткування прибутку підприємств”, відповідно до якого, якщо неприбуткові організації (а лікувальні установи поки що в більшості своїй мають ознаку неприбуткових організацій) отримують дохід з джерел інших, ніж визначено відповідним пп. 7.11.2 п. 7.11 ст. 7 цього Закону, такі неприбуткові організації зобов'язані сплатити податок на прибуток, який визначається як сума доходів, отриманих з таких інших джерел, зменшена на суму витрат, пов'язаних з отриманням таких доходів, але не вище від суми таких доходів. Крім того, при визначенні сум оподатковуваного прибутку, одержаного з таких інших джерел, сума амортизаційних відрахувань не

враховується [18, с. 65].

Зазначимо, що наразі відсутні сприятливі умови на страховому ринку України, аби лікувальні установи мали змогу заробляти гроші у достатній кількості. Це, в свою чергу, не створює економічних стимулів для медичних установ активно співпрацювати зі страховими компаніями. Крім того, за проектом Податкового Кодексу передбачається, що суми страхових компенсацій за договорами медичного страхування також будуть обкладатися прибутковим податком на доходи з фізичних осіб. Введення такої системи подвійного оподаткування може стати однією з головних причин, що стримуватиме розвиток добровільного медичного страхування в Україні.

Створення розвинутої інфраструктури добровільного медичного страхування потребує забезпечення умов для залучення більшої кількості фізичних осіб до участі у страхуванні. При цьому варто враховувати, що даний вид страхування зберігає значний, невикористаний потенціал, який має форму нереалізованого попиту населення.

Добровільне медичне страхування нині – дорога послуга для більшості населення України. Водночас за невизначеності концепції запровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування добровільне медичне страхування є реальним дієвим способом вирішення питання підтримки здоров'я громадян України.

В основу розвитку добровільного медичного страхування має бути покладено чітке і виважене національне законодавство. Законотворча діяльність повинна здійснюватись за такими напрямками: приведення Закону України “Про страхування” у відповідність із законодавством Європейського союзу і міжнародною практикою здійснення добровільного медичного страхування; надання страхувальникам економічних стимулів (податкових пільг) щодо коштів, які мають спрямовуватись за договорами добровільного медичного страхування; розробка відповідних нормативних документів, що регламентують діяльність бюджетних медичних установ в частині їх участі у договорах добровільного медичного страхування.

Важливою складовою соціального захисту є і захист громадян в старості, що передбачає гарантію певного рівня матеріального забезпечення.

Низький рівень пенсій більшості населення і погіршення демографічної ситуації в Україні стали факторами, які сприяли початку створення системи недержавного пенсійного забезпечення.

Основна мета цієї системи – забезпечити гідний рівень життя громадян шляхом формування ними пенсійних накопичень у процесі трудової діяльності.

Без розвитку недержавних пенсійних фондів неможливо досягти довготермінового зростання економіки України і забезпечити функціонування цивілізованого ринку цінних паперів. Саме недержавні пенсійні фонди – головні інвестори національних економік, саме їхні активи запобігають появі фінансових криз та високим темпам інфляції.

За станом на 15 січня 2006 р. в Державний реєстр фінансових установ внесені 54 недержавні пенсійні фонди, з них 45 відкритих, 6 корпоративних, 3 професійних. Загальний обсяг активів недержавних пенсійних фондів на початок року становив майже 50 млн. грн. [156, с. 5].

Це не дуже високий показник, але якщо врахувати, що на початок червня 2005 р. величина активів, акумульованих накопичувальними фондами, становила тільки 3,8 млн. грн., на 1 липня 2005 р. – 9,5 млн. грн., на 1 вересня 2005 р. – 22 млн. грн., то очевидними є високі темпи росту активів недержавних пенсійних фондів [147, с. 34; 94, с. 207]. Слід пам'ятати і про активи недержавних пенсійних фондів, які діяли до набрання чинності чинного законодавства та пройшли процедуру реорганізації.

Однак у порівнянні з аналогічними даними Казахстану чи Росії, формування накопичувальної складової системи пенсійного забезпечення в Україні відбувається все ж повільно.

У Російській Федерації, де пенсійна реформа розпочалася на чотири роки раніше, за станом на початок 2004 р. було створено 284 пенсійних накопичувальних фонди, активи яких становили понад 4,5 млрд. дол. США. Кількість учасників цих фондів становила на зазначену дату 5,2 млрд. осіб [103].

У Казахстані пенсійна реформа розпочалася в 1998 р. За станом на початок 2004 р. пенсійні фонди цієї країни акумулювали 2,5 млрд. дол. США, що становить більше 8% ВВП [180].

Слід зазначити, що в цілому в Україні створені необхідні передумови для розвитку накопичувальної пенсійної системи.

Принципи функціонування недержавних пенсійних фондів спрямовані, насамперед на захист учасників цих фондів, що повинно передбачати велику кількість гарантій збереження та примноження їх пенсійних активів.

Ось найважливіші з них. Це насамперед те, що недержавний пенсійний фонд не може бути проголошений банкрутом і ліквідований за законодавством про банкрутство. По-друге, створення недержавного пенсійного фонду має на меті одержання прибутку для його подальшого розподілу між засновниками. По-третє, існує чітка система державного контролю за недержавними пенсійними фондами та система взаємного контролю між особами, які надають послуги недержавним пенсійним фондам. По-четверте, пенсійні активи можуть бути використані лише на цілі, виключний перелік яких встановлений Законом України “Про недержавне пенсійне забезпечення” [137, с. 417-418]. Встановлені законодавством кількісні обмеження структури інвестиційного портфеля добровільних недержавних пенсійних фондів подано у табл. 2.20.

Таблиця 2.20

Кількісні обмеження структури інвестиційного портфеля добровільних
недержавних пенсійних фондів*

Категорія активу	Розмір ліміту (максимальна частка в портфелі активів), %
Державні цінні папери	50
Банківські зобов'язання	40
Муніципальні облігації	20
Корпоративні облігації	40
Акції	40
Іпотечні цінні папери	40
Об'єкти нерухомості	10
Банківські метали	10
Іноземні інвестиції	20
Ліміти на одного емітента (загальний)	5

*Таблиця складена автором на основі Закону України “Про недержавне пенсійне забезпечення”.

Аналіз кількісних обмежень щодо інвестування пенсійних активів, наведених у табл. 2.20, свідчить про те, що законодавство надає свободу у виборі інвестиційної політики недержавних пенсійних фондів, і хоча вони забезпечують певний рівень диверсифікації вкладень, більшість спеціалістів ставлять під сумнів достатність цього рівня. Слід зважити і на наявність лише верхньої межі обмежень, тобто відсутність зобов'язання мінімального інвестування, зокрема в активи, забезпечені відповідними майновими об'єктами, адже саме такі фінансові інструменти забезпечують надійність пенсійних активів, і, крім того, є ефективними інструментами захисту пенсійних нагромаджень від інфляційного знецінення. Таку думку підтримує і президент Асоціації недержавних пенсійних фондів України В. Копейкін, який пропонує 100% інвестиційного портфеля сформувати з таких ліквідних вкладень, як нерухомість, іпотечні зобов'язання, забезпечені нерухомістю або землею, дорогоцінні метали та банківський сектор. В іншому разі, на думку експерта, немає жодних гарантій щодо виплати грошей пенсіонерам [146, с. 10].

Недоліки кількісних обмежень у інвестуванні пенсійних активів відмічають й інші експерти. Зокрема існують пропозиції щодо запровадження додаткових нормативів фінансування в межах загального нормативу на державні боргові зобов'язання та цінні папери іноземних емітентів. Також вважають доцільним зменшити норматив на облігації підприємств-резидентів України, оскільки на вітчизняному фондовому ринку такі боргові зобов'язання не мають майнового забезпечення або закріпленого визначеного джерела доходу для їх погашення, що стосується й інших боргових цінних паперів [73, с. 95].

Цікавим напрямком інвестування є акції українських емітентів. Зростання (активізація) ринку акцій – головна тенденція фондового ринку України. У 2004 р. його обсяг збільшився на 197% й досягнув 1,08 млрд. грн., фондовий індекс ПФТС з початку року збільшився в тричі. Проте навіть з огляду на перспективу зростання ринку акцій вони залишаються хоч і прибутковим, але надто ризиковим і не завжди прозорим фінансовим інструментом, який не дає жодних гарантій щодо їх прибутковості, щоб дати змогу інвестувати в них 40% пенсійних активів.

При інвестуванні в акції іноземних емітентів, крім звичайного ризику, виникає ще й ризик мінливості валютного курсу, і в більшості країн інвестування в такі ризикові фінансові інструменти на початкових етапах функціонування недержавних пенсійних фондів було взагалі заборонено [102].

Незважаючи на значне зростання капіталізації фондового ринку України, цей рівень ще недостатній, щоб ігнорувати іноземний досвід формування інвестиційної політики недержавних пенсійних фондів.

Структура інвестиційних портфелів недержавних пенсійних фондів у різних країнах світу відрізняється різними законодавчими вимогами, різним рівнем розвитку фінансового ринку. Однак слід зазначити, що державні цінні папери є найбільш популярним інструментом розміщення цінних активів.

Інвестиційні портфелі Угорщини більш ніж на 70% складаються з державних цінних паперів. У Польщі недержавні пенсійні фонди мають таку структуру активів: 27% – інвестиції в акції, 64% – державні облігації. У Болгарії та Чехії у державні цінні папери НПФ вкладають 50% своїх активів [155, с. 48].

Виходячи з вищевикладеного, в Україні можна виокремити три групи проблем, з якими зустрічаються компанії по управлінню пенсійними активами. Перша група: в Україні немає ефективної системи захисту прав миноритарних інвесторів, до яких належить і недержавний пенсійний фонд. Тому дуже важливо, щоб його права стосовно виплати дивідендів, представництва в органах управління та низка інших не порушувались.

Друга група: обсяг організованого фондового ринку в Україні дуже низький і становить близько 3 відсотків. На сьогоднішній день ми маємо незначну глибину ринку, тобто великі по мірках України замовлення різко впливають на котирування акцій. Кількість акцій у вільному обігу дуже низька, практично відсутні публічні розміщення акцій.

Третя група: в Україні не існує ефективної системи розкриття відкритими акціонерними товариствами інформації про результати їх діяльності.

Крім того, в Україні існує обмеження на інвестиції у вітчизняні державні облігації. Тому, на нашу думку, доцільно переглянути кількісні обмеження на

структуру інвестиційного портфеля добровільних недержавних пенсійних фондів, в основному в частині державних цінних паперів.

Для розвитку фондового ринку, що, в свою чергу дасть змогу вирішити проблеми інвестування пенсійних активів, необхідним, на нашу думку, є створення системи оцінки інвестиційної діяльності недержавних пенсійних фондів, яка б враховувала структуру його активів за ступенями ризику та введення законодавчих заходів, спрямованих на поширення надійних ліквідних фінансових інструментів, захищених від інфляційних впливів.

Одним з перспективних напрямків є інвестування в корпоративні недержавні пенсійні фонди. За прогнозами експертів, у найближчі роки в Україні почнуть розвиватися саме корпоративні пенсійні фонди, куди, поряд з внесками роботодавця, зможуть робити внески і самі працівники [14, с. 190-191].

Не менш важлива функція недержавної пенсійної системи полягає в тому, що вона є джерелом довготермінових інвестицій, необхідних для економічного розвитку країни. Пенсійні фонди, що діють в інших країнах, є потужним портфельним інвестором, який пропонує довготермінові інвестиційні ресурси (на 10-40 років). Виходячи з цього, дуже важливо, щоб існували надійні інструменти інвестування цих коштів для отримання постійного інвестиційного доходу. У таких країнах, як Великобританія, Нідерланди і Швейцарія обсяг інвестицій недержавної пенсійної системи перевищує половину ВВП.

В усьому світі ефективним інструментом державної регуляторної політики на ринку приватних пенсійних фондів виступають податки [94, с. 208].

В Україні, на нашу думку, податкові важелі розвитку пенсійної накопичувальної системи працюють недостатньо ефективно. Значною перешкодою динамічного формування фінансових активів накопичувальних пенсійних фондів є нормування сум коштів, які не оподатковуються у разі оплати договорів довготермінового страхування життя або недержавного пенсійного страхування.

Відповідно до пп. 5.6.2. ст.5 Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств”, якщо відповідно до договору довготермінового страхування життя

або будь-якого виду недержавного пенсійного забезпечення платник цього податку сплачує за власний рахунок добровільні внески на страхування (недержавне пенсійне забезпечення) найманої ним особи, то такий платник податку має право віднести до складу валових витрат кожного звітного податкового періоду (наростаючим підсумком) суму таких внесків, яка сукупно не перевищує 15 відсотків від заробітної плати, нарахованої такій найманій особі протягом податкового року, на який припадають такі податкові періоди [138, с. 74]. При цьому сума таких платежів не може перевищувати розмірів, визначених у підпункті 6.5.1 пункту 6.5 статті 6 Закону України "Про податок з доходів фізичних осіб" протягом такого податкового періоду [139, с. 340]. Згідно із Законом України "Про Державний бюджет на 2006 рік" прожитковий мінімум з 1.01.2006 року встановлено в розмірі 483 грн. [122]. Отже податкова соціальна пільга застосовується до доходу, нарахованого на користь платника податку протягом звітного податкового місяця як заробітна плата (інші прирівняні до неї відповідно до законодавства виплати, компенсації та відшкодування), тільки в тому випадку, якщо його розмір не перевищує 610 грн. ($483 \text{ грн.} \times 1,4$).

Ще одним недоліком чинного законодавства, вважаємо, є те, що учасники страхового бізнесу мають більше пільг в оподаткуванні, ніж учасники недержавного пенсійного забезпечення. Так, при виплаті одноразової страхової суми оподатковується податками тільки її 60 відсотків, тобто застосовується податок у розмірі 7,8%, тоді як учаснику недержавного пенсійного забезпечення одноразова виплата оподатковується податком в розмірі 13%.

Впровадження недержавної пенсійної системи, основу якої становить принцип капіталізації коштів, внесених працівниками на індивідуальні накопичувальні рахунки, повинно мати позитивні наслідки для економіки України взагалі і для фондового ринку зокрема. Однак, як вже зазначалося вище, перед урядом та пенсійними органами постає низка нерозв'язаних проблем. Населення вважає уряд гарантом надійності системи пенсійного забезпечення (як державної, так і недержавної), громадяни очікують, що у разі банкрутства недержавного пенсійного фонду уряд компенсує втрати його вкладників. Якщо

уряд запроваджує значні податкові пільги з метою заохочення населення до заощадження коштів у межах системи недержавного пенсійного забезпечення, або бере участь у недержавному пенсійному забезпеченні обов'язковою для всіх працівників, тоді він повинен взяти на себе відповідальність за управління коштами вкладників з найбільшою для них вигодою.

Для того, щоб населення почало довіряти пенсійним програмам, потрібно розробити чіткі й прозорі схеми інвестування коштів пенсійних фондів, які б були зрозумілі пересічному громадянину. Разом з державними гарантіями це спонукало б населення до інвестування коштів у недержавні пенсійні програми.

Отже, головною перешкодою для розвитку недержавних пенсійних фондів є низький рівень довіри і поінформованості населення про пенсійну реформу.

Висновки до розділу 2

На основі проведеного аналізу фінансового забезпечення соціального захисту населення зроблені наступні висновки і внесено пропозиції.

1. Фінансування видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення населення в Україні здійснюється за рахунок коштів державних цільових фондів, державного та місцевих бюджетів, недержавних фондів, територіальних і муніципальних позик, страхових компаній, а також фінансів підприємств, що опосередковано підтримують соціальні програми.

2. Результати аналізу видатків з Державного бюджету на соціальний захист населення за 2002-2005 роки свідчать, що найбільша їхня частка припадає на соціальний захист пенсіонерів (70,2%). Найменшу питому вагу у складі видатків на соціальний захист, які фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету, становлять видатки на дослідження і розробки у сфері соціального захисту (у 2004 р. – 0,007%). Це свідчить про те, що держава мало приділяє уваги науковим дослідженням у даній сфері, а це породжує безліч невирішених проблем, які потребують ґрунтовного вивчення та аналізу.

3. Найбільшу частку у видатках місцевих бюджетів на соціальний захист

населення у Вінницькій, Тернопільській та Хмельницькій областях становлять витрати на допомогу малозабезпеченим сім'ям (21-36 %), на виплати населенню для покриття витрат з оплати житлово-комунальних послуг (17-25%), на пільги ветеранам війни та праці (19-22 %), які фінансуються за рахунок субвенцій з Державного бюджету. В цілому видатки місцевих бюджетів на соціальний захист населення (93-95%) здійснюються за рахунок субвенцій, що свідчить про надмірну централізацію коштів. А це, на нашу думку, негативно впливає на прийняття оптимальних рішень у процесі оперативного реагування на певні соціальні проблеми населення регіону.

4. Державне соціальне страхування – основний елемент соціального захисту населення. Найважливішим джерелом надходження коштів до фондів соціального страхування є страхові внески з фонду заробітної плати. Оскільки фонд заробітної плати нестабільний, то при формуванні фондів виникають проблеми їх наповнення.

5. Ознайомлення із заходами сприяння зайнятості та соціального захисту робочої сили в Україні показало, що в нашій країні виділяється порівняно незначна сума на їх фінансування (у 2002 р. – 0,69%, у 2004 р. – 0,74%), і як наслідок, ці заходи в основному обмежуються виплатою допомоги з безробіття чи дострокової пенсії, на професійну орієнтацію та працевлаштування, професійну підготовку та громадські роботи (у 2002 р. – 0,67%, у 2004 р. – 0,69%).

6. За 2002-2004 роки найбільшу питому частку серед усіх витрат Фонду соціального страхування на випадок тимчасової втрати працездатності займають витрати, пов'язані із виплатою допомоги по тимчасовій непрацездатності (близько 43%). Також доволі суттєвими є витрати на забезпечення оздоровчих заходів.

7. В Україні не проводиться системний аналіз усіх виконаних заходів з охорони праці, що фінансуються з різних джерел, оскільки відсутній зворотний зв'язок між суб'єктами, які розробляють заходи з охорони праці, проводять їх фінансування і здійснюють контроль за їх виконанням та ефективним використанням коштів.

8. У 2004-2005 роках відбулось різке збільшення виплат Пенсійного фонду України, майже у 5 разів, яке було зумовлене значним зростанням розмірів пенсій, особливо окремих категорій громадян. Так, у 1999 р. вони становили тільки 12067,7 млн. грн., що складало 9,3 відсотки ВВП, у 2004 р. – 39245,7 млн. грн. (11,3% ВВП), а у 2005 році очікується збільшення видатків порівняно з 2004 р. у 1,5 рази і становитимуть 61107,1 млн. грн. (14% ВВП). Це в свою чергу, негативно вплинуло на споживчий ринок, унаслідок чого зросли ціни на споживчі товари та деякі види послуг.

9. Перспективними видами соціального захисту громадян є недержавне пенсійне страхування (на початок червня 2005 р. величина активів, акумульованих накопичувальними фондами, становила тільки 3,8 млн. грн., на 1 липня 2005 р. – 9,5 млн. грн., на 1 вересня 2005 р. – 22 млн. грн.) та добровільне медичне страхування (співвідношення суми страхових платежів та ВВП має тенденцію до зростання – від 0,001% у 1997 р. до 0,062% у 2004 р.). Основними причинами, що стримують розвиток добровільного медичного страхування та недержавного пенсійного забезпечення в Україні є такі: недосконалість чинної системи оподаткування; недовіра та неінформованість населення, відсутність чіткої законодавчої бази, яка б регламентувала діяльність сектора платних медичних послуг; немає ефективної системи захисту прав миноритарних інвесторів, до яких належать і недержавний пенсійний фонд та інші.

Основні положення даного розділу відображено в працях автора дисертаційного дослідження [64, 65, 67, 68, 72].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

3.1. Математичне забезпечення комплексної фінансової оцінки показників соціального захисту населення

Однією з головних функцій соціальної політики держави є спроможність надати громадянам можливості щодо підвищення рівня життя, який є відображенням ступеня забезпеченості населення матеріальними та духовними благами, що утворюються залежно від власних потреб та рівня економічного зростання країни в цілому. Рівень життя населення характеризує набір соціально-економічних показників основними, серед яких є стан здоров'я нації, рівень споживання, рівень зайнятості, освіта, забезпеченість житлом та соціальне забезпечення громадян. Оцінка можливих значень кожного з цих показників можлива лише за умов отримання достатньо повної та об'єктивної уяви про взаємозв'язки, що виникають у сфері соціально-економічного розвитку держави. Така позиція створює усі необхідні умови для аналізу та дослідження соціальних заходів з використанням методів економіко-математичного моделювання на основі економічних індикаторів, які забезпечують взаємозалежність та логічну послідовність отриманих результатів. При цьому розробка гіпотез та факторних залежностей на основі концепції підвищення рівня життя і соціального розвитку є одним з основних завдань моделювання процесів соціального захисту населення держави.

З погляду відомих вчених у галузі економічної теорії ринкова система набуває широкого розвитку, але має низку недоліків. Вона не розрізняє людей за морально-етичними якостями і призводить до значної диференціації по групах отриманих доходів, внаслідок цього за межами достатку може залишитись значно більша кількість населення всупереч вимогам суспільства. У зв'язку з цим характерне виникнення соціальної нерівності і зростання незадоволення з боку найбідніших верств населення на фоні накопичення капіталу фінансовими магнатами і

олігархами. Тому однією з регулюючих функцій держави є вирівнювання доходів через проведення соціальних програм та впровадження методів соціального захисту громадян.

Одним з найбільш впливовіших важелів регуляторної політики є реформування системи трансфертних платежів, до яких відносять благодійні внески, дотації, адресну допомогу, субсидії, допомогу з безробіття тощо. У сукупності вони становлять соціальні виплати, які забезпечують підтримку найменш захищеним категоріям громадян. Трансфертні платежі є однією із статей видатків бюджету, що зумовлюють витрати держави на соціальні програми та платежі і, в першу чергу, залежать від зростання національного доходу, а разом з цим – від прибутків підприємств та витрат, передбачених при плануванні бюджету по інших статтях видатків. У зв'язку з цим можна передбачити потужний вплив фактора державних витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення з показником дефіциту бюджету. Даний показник свідчить про перевищення запланованих видатків над передбаченими доходами, а в разі отриманого профіциту (перевищення доходів бюджету над видатками) з'являється можливість додаткового фінансування соціальних програм.

Процеси, що відбуваються у сфері виробництва та споживання, впливають на доходи та витрати громадян. Доходи та витрати громадян напряму пов'язані із процесами, що відбуваються в сфері виробництва та споживання. Доходи, отримані основною категорією громадян, ототожнюють в першу чергу з показником рівня заробітної плати, тому в даному випадку виконання державою соціальних зобов'язань перед населенням є дотримання певного рівня заробітної плати. Разом з цим, не останньою є роль у дотриманні стабілізації цінової політики на основні товари народного споживання, оскільки зростання цін – один з найвагоміших факторів для збільшення витрат домогосподарств. Тому дослідження впливу показника індексу споживчих цін на соціальні платежі дасть змогу встановити можливість їх збільшення за рахунок цінової політики.

Не останнім з методів впливу держави на зменшення істотного розриву у доходах найбільш багатих порівняно з малозабезпеченими категоріями населення є

фіскальна політика у галузі оподаткування доходів фізичних осіб і прибутків підприємств. У зв'язку з цим слід зазначити, що пропорційне збільшення податків не завжди веде до максимізації соціальних надходжень і, разом з цим, значно зменшує прибуток суб'єктів господарювання після оподаткування. Зазначимо, що утримання із заробітної плати є важелем зменшення доходу у самої фізичної особи (найманого працівника), а нарахування на фонд заробітної плати – як фактор зменшення загального прибутку роботодавця, що, в свою чергу, зменшує кількість коштів, спрямованих на накопичення коштів для соціального розвитку на підприємствах. Тому, вважаємо, що проведення дослідження впливу факторів отриманого прибутку підприємств на показник соціальних платежів дало б змогу б встановити тенденції змін у системі перерозподілу прибутків та можливість їх використання для збільшення витрат на соціальний захист через додаткове фінансування за рахунок додатково виділених коштів підприємств і створення нових робочих місць.

Безперечно, втручання уряду у перерозподіл доходів може мати як позитивні, так і негативні наслідки. Разом із встановленням “соціальної справедливості” держава ризикує отримати зворотний ефект від запланованих соціальних програм, внаслідок чого послідує втрата довіри інвесторів, втрата стимулу для професійного зростання робітників, скорочення виробничих потужностей прибуткових підприємств у різних галузях національної економіки, а разом з цим – дефіцит робочих місць, зменшення випуску продукції і відповідно доходів. Тому при дослідженні системи факторів соціального захисту населення, на нашу думку, доцільним було б встановлення характеру їх зміни від впливу факторів фінансово-кредитного механізму, а зокрема від показника суми кредитів, виданих державою.

Дослідження економіко-математичної моделі факторного впливу основних макроекономічних показників державного регулювання соціальної політики на результуючі індикатори, які в повній мірі відображують рівень соціального захисту населення – пенсійні виплати та соціальні витрати, передбачені запланованою частиною видатків бюджету, буде базуватися на основі даних тверджень.

Економіко-математична модель факторного впливу розроблена нами на основі

багатофакторного моделювання, в основу якого покладено метод найменших квадратів. У наведеній моделі досліджуваний показник є результативною ознакою, значення якої можуть змінюватись під впливом обраних незалежних факторів. При цьому модель отримана на основі фактичних спостережень, які і становлять вибірку даних (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Вибірка даних для проведення моделювання за оцінкою показників соціального захисту населення*

Роки	Державні витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення, млн. грн.	Середній розмір пенсії, грн.	Прибуток у народному господарстві, млн. грн.	Дефіцит бюджету, млн. грн.	Сума кредитів, наданих банками, млн. грн.	Індекс споживчих цін	Середньомісячна заробітна плата, грн.	Рівень зареєстрованого безробіття, %
1996	4105,6	38,8	14418	3994,431	5452,0	139,7	126	0,5
1997	5607,7	51,9	13868	6162,09	7295,0	110,1	143	0,7
1998	4227	52,2	3419	2279,8	8873,0	120	153	2,3
1999	4147,1	60,7	7427	1944,5	11787,0	119,2	178	3,7
2000	5985,2	68,9	13933	-969,3	19574,0	125,8	230	4,3
2001	8332,8	83,7	18741	1263,6	28373,0	106,1	311	3,7
2002	12181,1	122,5	14641	-1580,67	42035,0	99,4	376	3,8
2003	12932,6	136,6	19643	528,33	67835,0	108,2	462	3,6
2004	14108,9	182,2	42932,0	11723,95	88579	112,3	589,6	3,5

*За даними Вінницького обласного управління статистики.

Система розроблених моделей для оцінки показників соціального захисту населення має вигляд:

$$\begin{cases} ДВ_{сзах} = f(П, ДЕФ_{бюд}, КР, I_{ц}, СЗП, Р_{безр}) \\ СП = f(П, ДЕФ_{бюд}, КР, I_{ц}, СЗП, Р_{безр}) \\ ДЕФ_{бюд} = f(КР) \end{cases}, \quad (3.1)$$

де $ДВ_{сзах}$ – державні витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення (сума видатків Зведеного бюджету), млн. грн.;

СП – середній розмір пенсії, грн.;

П – прибуток у народному господарстві, млн. грн.;

$ДЕФ_{бюд}$ – дефіцит бюджету, млн. грн.;

КР – кредити, надані банками, млн. грн.;

$I_{ц}$ – індекс споживчих цін;

СЗП – середньомісячна заробітна плата, грн.;

$Р_{безр}$ – рівень зареєстрованого безробіття, %.

В результаті розрахунків було отримано числову факторну модель залежності показника державних витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення в розрахунку по сумі видатків Зведеного бюджету від основних макроекономічних показників:

$$\begin{aligned} ДВ_{сзах} = f(П, ДЕФ_{бюд}, КР, I_{ц}, СЗП, Р_{безр}) = & 11645,062 + 0,0688 \times П \\ & - 0,3316 \times ДЕФ_{бюд} + 0,0331 \times КР - 66,2868 \times I_{ц} + \\ & 18,2087 \times СЗП - 845,3296 \times Р_{безр} \end{aligned} \quad (3.2)$$

Результати моделювання наведені в додатку Н. Модель є статистично значимою. При цьому значимість моделі оцінена на основі F-критерію Фішера за результатами дисперсійного аналізу. Розрахункове значення критерію для даної моделі більше за теоретичне значення ($49,30834587 > 0,020009401$). Множинний коефіцієнт кореляції $R=0,996636951$, що свідчить про значний тісний зв'язок між факторами, обраними у моделі. Коефіцієнт детермінації R^2 дорівнює $0,993285212$, що обумовлює фактичну залежність фактора $ДВ_{сзах}$ від факторів, включених у модель, на 99% і лише на 1% – від факторів, які у модель не увійшли. За даною

моделлю зростання показника соціальних виплат обумовлене зростанням показників прибутку підприємств (П), суми кредитів, виданих банками (КР), та середнього рівня заробітної плати (СЗП). При цьому при незмінних значеннях інших факторів зростання соціальних витрат на 68,8 тис. грн. можливе за рахунок зростання прибутку підприємств усіх галузей національної економіки на 1 млн. грн. Зростання соціальних витрат на 33,1 тис. грн. при постійних значеннях інших факторів є можливим за рахунок збільшення суми кредитів на 1 млн. грн. і на 18208,7 тис. грн. – за рахунок збільшення середнього розміру заробітної плати. Зменшення показника соціальних виплат на 331,6 тис. грн. відбудеться при зростанні дефіциту бюджету на 1 млн. грн. – у разі незмінних значень інших показників, на 66286,8 тис. грн. при збільшенні індексу споживчих цін на 1 та на 845329,6 тис. грн. – при збільшенні рівня безробіття на 1%. Як видно з результатів моделювання найсуттєвіший вплив при розрахунку суми соціальних виплат мають показники рівня безробіття, індексу споживчих цін та середнього розміру заробітної плати.

Модель факторної залежності середнього розміру пенсій від основних макроекономічних показників, яка розрахована за методом найменших квадратів, має вигляд:

$$\begin{aligned} \text{СП} = f(\text{П}, \text{ДЕФ}_{\text{бюд}}, \text{КР}, \text{I}_{\text{ц}}, \text{СЗП}, \text{Р}_{\text{безр}}) = & 25,1153 + 0,00065 \times \text{П} \\ & - 0,0013 \times \text{ДЕФ}_{\text{бюд}} + 0,0002 \times \text{КР} - 0,1336 \times \text{I}_{\text{ц}} + \\ & 0,2739 \times \text{СЗП} - 0,2951 \times \text{Р}_{\text{безр}} \end{aligned} \quad (3.3)$$

Результати моделювання наведено в додатку П. Модель є статистично значимою, що підтверджено розрахунками статистичного критерію Фішера ($F_{\text{розн}} > F_{\text{табл}}$, $29,78087112 > 0,03284071$). Коефіцієнт детермінації 0,99 обумовлює вплив факторів, обраних у моделі, на результуючу ознаку середнього розміру пенсійних виплат на 99% та 1% обумовлений впливом факторів, які у модель не включені. Зростання середнього рівня пенсійних виплат можливе при збільшенні рівня показників: прибутку підприємств, суми кредитів, виданих банками, та середнього рівня заробітної плати. Зменшення рівня пенсій відбудеться при збільшенні розміру дефіциту бюджету, індексу споживчих цін та зростання рівня безробіття.

Найвагомішим є вплив показника рівня безробіття: його збільшення на 1% призведе до зменшення середнього рівня пенсій на 0,29 грн. Збільшення індексу споживчих цін на 1 має зворотний вплив на показник пенсійних виплат, він зменшується при цьому на 0,13 грн. Зростання ж показника на 0,27 грн. можливе за рахунок збільшення середнього розміру заробітної плати на 1 грн.

Як показують результати моделювання, найбільш впливовими факторами на запланований розмір соціальних виплат та середній розмір пенсій є фактори: індекс споживчих цін, рівень безробіття і середній розмір заробітної плати. Дослідження залежностей даних показників дасть змогу виявити основні причинно-наслідкові взаємозв'язки і встановити їх взаємний вплив. Модель залежності має вигляд:

$$СЗП = f(I_{ц}, P_{безр}) = 738,8786 - 5,0504 \times I_{ц} + 45,0256 \times P_{безр} \quad (3.4)$$

Результати моделювання наведені у додатку Р. Модель є адекватною. При цьому фактор середнього розміру заробітної плати на 42% обумовлений зміною показників рівня інфляції та індексу споживчих цін і на 58% – іншими факторами макроекономічного середовища. Зростання середнього розміру заробітної плати на 45,0256 грн. відбувається при збільшенні рівня безробіття на 1% при постійному рівні індексу споживчих цін. При незмінному значенні рівня безробіття середній рівень заробітної плати зменшується на 5,05 грн. при зростанні індексу споживчих цін.

Модель побудована на основі фактичних даних і свідчить про тенденцію зростання заробітної плати за рахунок звільнення частки працівників з виробничої сфери галузей національної економіки. Згідно з моделлю Філіпса макроекономічні процеси зростання заробітної плати обґрунтовані природною нормою безробіття, при якій зміна рівня заробітної плати дорівнює нулю. У разі, коли показник рівня безробіття перетинає межі природної норми, відбувається зменшення заробітної плати в усіх наступних періодах порівняно з попередніми. Моделювання оптимального середнього рівня заробітної плати при природній нормі безробіття наведено на рис. 3.1.

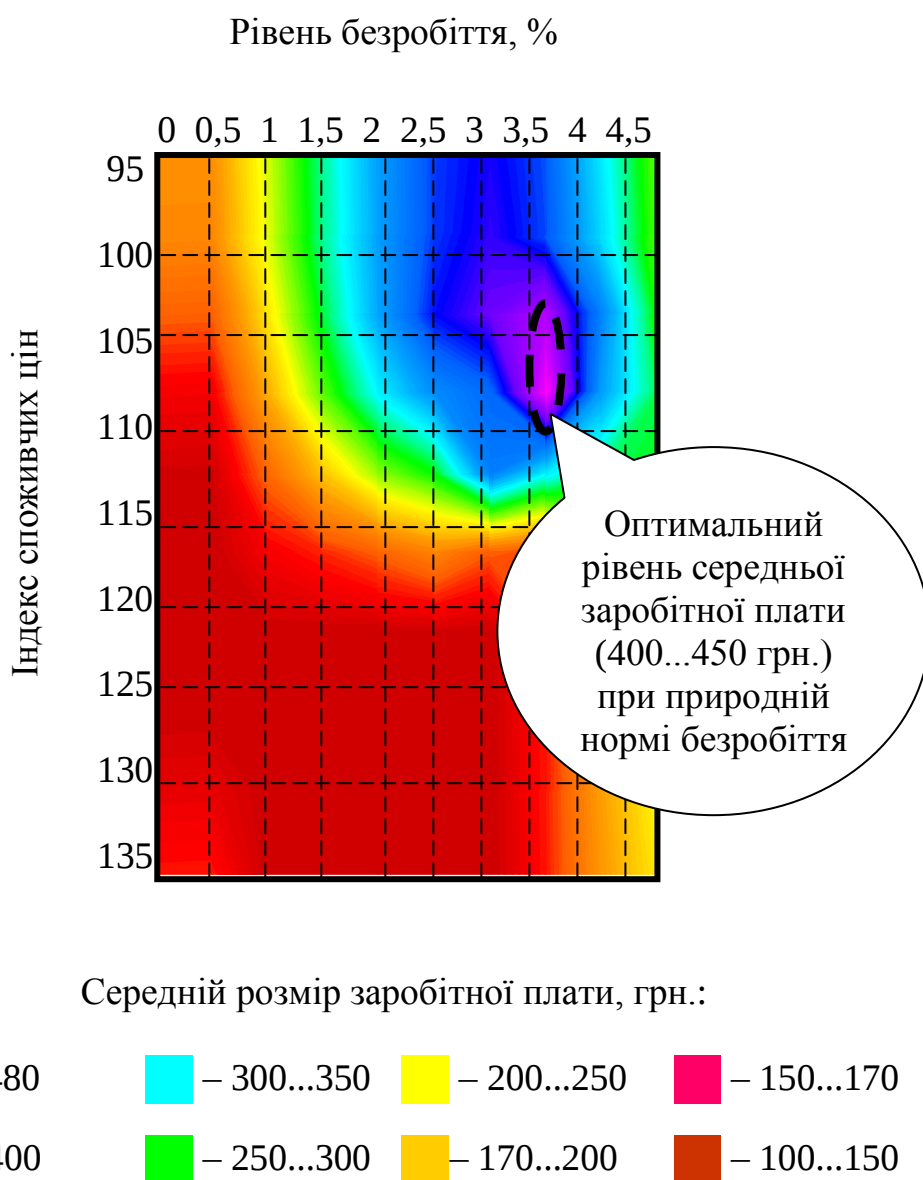

Рис. 3.1 Графік залежності середнього рівня заробітної плати від індексу споживчих цін та рівня безробіття

Як видно з рис. 3.1, при нормі безробіття у межах від 1,8÷4,5% та індексу споживчих цін від 95÷102 рівень середньої заробітної плати перебуває у межах від

350÷400 грн. При низькій нормі безробіття – у межах від 0÷1,8% і при індексі споживчих цін у межах від 95÷120 рівень середньомісячної заробітної плати перебуває у межах 150÷170 грн., а при зростанні індексу споживчих цін автоматично відбувається подальше зниження середньої заробітної плати до 100 грн. Збільшення ж рівня безробіття за межу 4,5% одночасно супроводжується зростанням індексу споживчих цін до 115. Рівень середньомісячної заробітної плати при цьому становить 250÷ 300 грн. Досліджуючи дану тенденцію, можна сказати, що значне зменшення рівня безробіття одночасно веде до миттєвого збільшення індексу споживчих цін при незначному збільшенні заробітної плати. За цими спостереженнями і результатами моделювання було встановлено, що гарантована природна норма безробіття за даних умов розвитку виробництва може бути дотриманою у межах 3,5÷3,8%. При цьому середній рівень заробітної плати коливається у межах 400÷480 грн. при індексі споживчих цін 102÷108.

Зміна показників рівня безробіття та індексу споживчих цін напрямку пов'язується зі зростанням доходів бюджету, а відповідно зі зменшенням його дефіциту. У такому разі одним з основних припущень є можливість зниження дефіциту бюджету за рахунок кредитів, наданих банками, як на розвиток виробництва, так і на обслуговування соціальної сфери (житлові кредити). Залежність дефіциту бюджету від сум кредитів має вигляд:

$$\text{ДЕФ}_{\text{бюд}} = f(KP) = -4 \times 10^{-23} KP^6 + 9 \times 10^{-18} KP^5 - 8 \times 10^{-13} KP^4 + 3 \times 10^{-8} KP^3 - 0,0006 KP^2 + 4,0901 KP - 5345,7 \quad (3.5)$$

Результати моделювання зростання дефіциту бюджету від показника кредитів виданих банками, наведено в додатку С. Модель обумовлює залежність дефіциту бюджету на 95% від кредитів, наданих банками, і на 5% – за рахунок інших факторів, не включених у модель. Графік факторної залежності наведено на рис. 3.2.

Як видно з рис. 3.2, вплив фактора кредитів на дефіцит бюджету є періодичним. Можна спостерігати, що при незначних сумах кредитів дефіцит бюджету значно зростає. При збільшенні наданих кредитів від 15000 до 62000 млн.

грн. спостерігається часткове зменшення дефіциту бюджету від 1200 до 500 млн. грн. і на певних відрізках спостерігається профіцит. Тому виникає питання про характер зміни дефіциту бюджету від відносного приросту сум кредитів. При цьому оцінена еластичність дефіциту бюджету стосовно суми наданих банками кредитів, тобто зростання суми кредитів на 1% призведе до зменшення дефіциту бюджету на 0,98%.

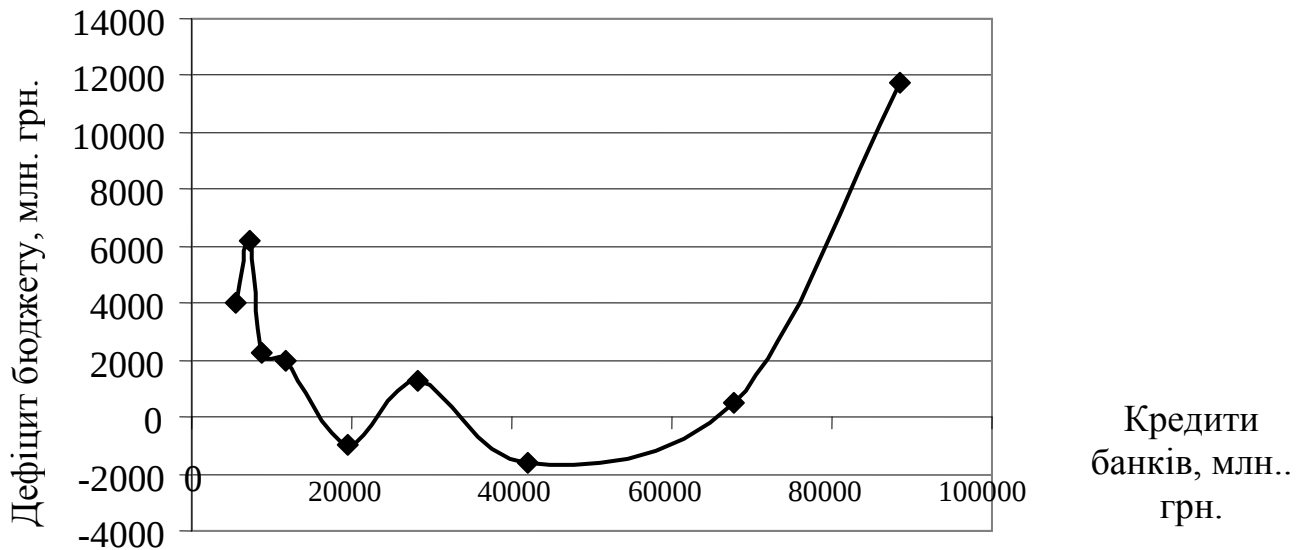

Рис. 3.2 Залежність дефіциту бюджету від кредитів, виданих банками України

Таким чином, моделювання взаємозв'язків основних макроекономічних показників дає змогу встановити, що процеси фінансування заходів соціального захисту населення невід'ємно пов'язані із системою виробництва і кредитування галузей національної економіки.

На основі фактичних даних і розроблених моделей були отримані прогнозні значення показника соціальних виплат на 2005-2009 рр. Модель прогнозування має вигляд:

$$ДВ_{сзах} = -44,026 \times t^3 + 851,58 \times t^2 + 3326,3 \times t + 7529,4 \quad (3.6)$$

Модель обумовлена динамікою в часі фактичних даних на 94% (коефіцієнт детермінації 0,94) і на 6% фактором часових збурень. Прогнозовані значення

соціальних виплат, передбачених бюджетом, на основі моделі наведені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Прогнозовані значення соціальних виплат, передбачених бюджетом

Роки	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
ДВ _{сзах} , млн. грн.	15398,4	15382,674	14164,392	11479,398	7063,536

Як видно з табл. 3.2, на 2005-2009 рр. передбачається зростання державних витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення. При цьому середній прогнозний абсолютний щорічний приріст становитиме 3428,87 млн. грн. Графік порівняння теоретичної функції з фактичною динамікою наведений на рис. 3.3.

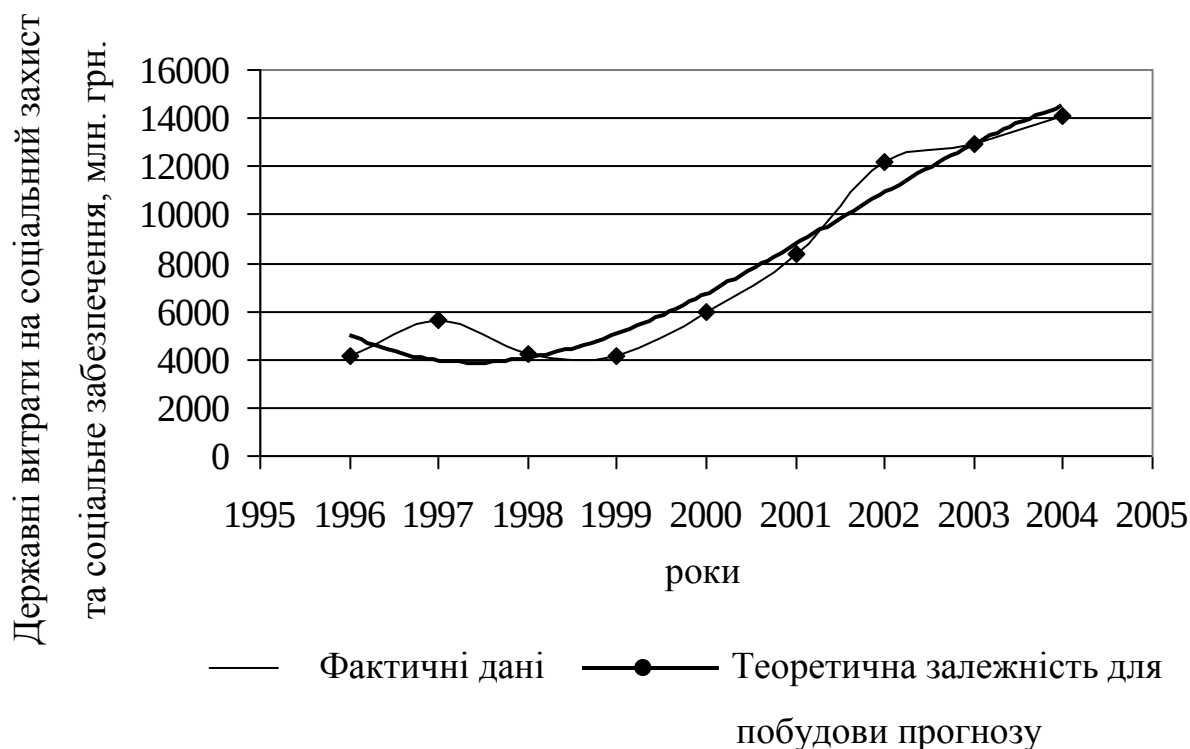

Рис. 3.3 Графік фактичних та теоретичних значень для проведення прогнозування соціальних виплат

На основі методу найменших квадратів було досліджено динаміку показника середнього розміру пенсій і розроблено модель для його прогнозування на 2004 – 2008 рр. Модель має вигляд:

$$СП = 0,2473 \times t^3 - 1,2452 \times t^2 + 7,5075 \times t + 34,861$$

)

Модель обумовлена впливом часового фактора на 97% (коефіцієнт детермінації 0,97) і на 3% фактором випадкових часових збурень. Прогнозовані значення середнього розміру пенсій наведені в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Прогнозовані значення середнього розміру пенсій

Роки	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Прогнозований середній розмір пенсій, СП, грн.	232,71	295,93	372,97	465,33	574,49

На рис. 3.4 наведено фактичну динаміку середнього розміру пенсій у порівнянні з теоретичною функцією прогнозу.

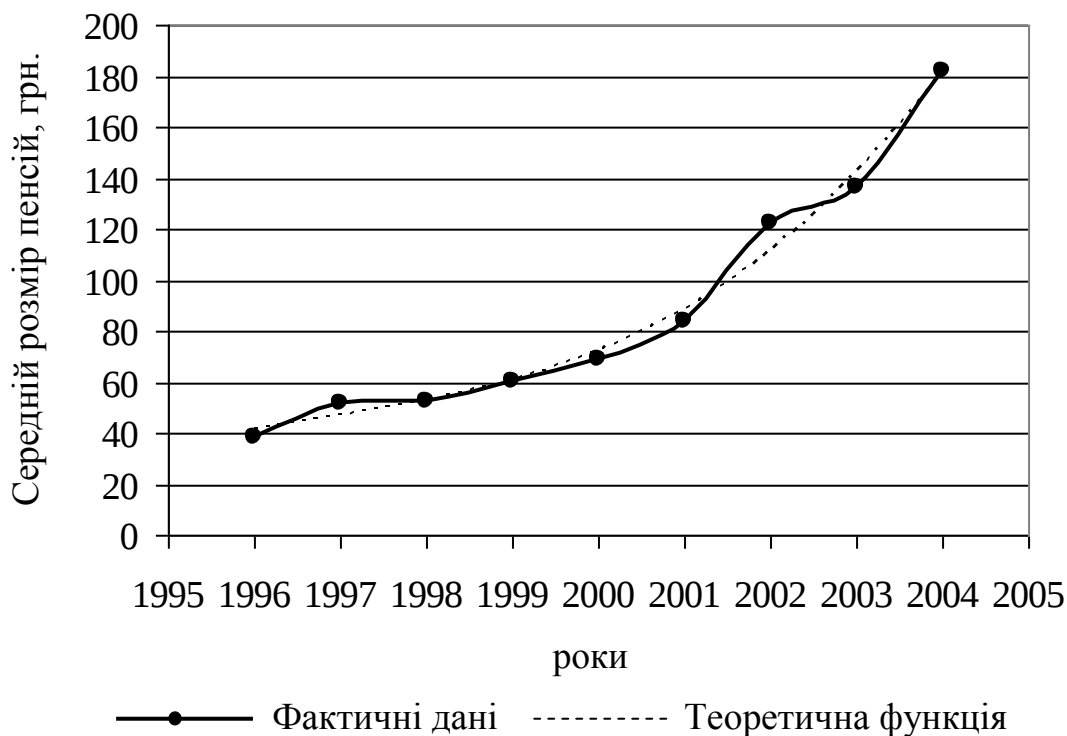

Рис. 3.4 Графік фактичної динаміки середнього розміру пенсій в порівнянні з теоретичною функцією прогнозу

За даними табл. 3.3 на період 2005-2009 рр. спостерігається зростання середнього розміру пенсійних виплат в діапазоні 232,71÷ 574,49 грн.

Таким чином, проведене нами моделювання оцінки рівня соціальних виплат та середнього розміру пенсійних виплат дало змогу встановити, що соціальна політика характеризується складним регулюючим механізмом з боку держави. Основні фактори макроекономічного середовища мають тісні причинно-наслідкові зв'язки і потребують детального дослідження. При цьому основним джерелом збільшення соціальних виплат і середнього розміру пенсій є утримання середнього рівня заробітної плати у межах 400÷480 грн. при дотриманні природної норми безробіття 3,5÷3,7%. Подальше збільшення заробітної плати може супроводжуватись середнім зростанням норми безробіття на 0,08%, в зв'язку з чим виникає потреба у додатковому фінансуванні галузей національної економіки для створення нових робочих місць і підвищення прибутковості господарювання. Одним із методів додаткового збільшення фінансування підприємств є можливість отримання ними довготермінових кредитів на розвиток та створення нових виробничих потужностей, що забезпечать певний рівень рентабельності та відрахувань до бюджету. При цьому надходження до бюджету дадуть змогу зменшити різницю дохідної та витратної частин, тобто скоротити дефіцит бюджету в цілому і, в свою чергу, збільшити обсяг запланованих витрат на соціальний розвиток та підтримку малозабезпечених категорій громадян.

3.2. Перспективи розвитку фінансового забезпечення соціального захисту населення

Одним із актуальних питань сьогодні є створення ефективної системи соціального захисту населення, котра повинна бути розрахована не тільки на категорії громадян, які безпосередньо потребують захисту, а й на максимальний розвиток економіки, стимулювання трудових зусиль кожного працездатного члена суспільства. Соціальна політика мусить насамперед передбачати створення належних умов для довготермінового збільшення доходів населення та підприємств

як вихідних джерел забезпечення достатнього рівня життя та соціального забезпечення громадян. З цією метою вона повинна бути інтегрована у систему стратегії економічних реформ та відбуватися узгоджено із заходами грошово-кредитної, фінансової, промислової політики, заходами стимулювання економічного зростання.

Однак на сьогоднішній день ще не повністю відпрацьовано організаційно-правову сторону системи соціального захисту населення в Україні. Вимагають особливої уваги фінансові аспекти соціального захисту населення: гострою є необхідність визначення основних напрямків поліпшення фінансування системи соціального захисту, підвищення ефективності роботи державних цільових фондів, потребує вдосконалення управління активами пенсійних фондів.

Посилення взаємозв'язку видатків бюджету з бюджетними програмами обумовлює потребу у підвищенні наукового рівня обґрунтованості самих програм з точки зору їх соціальної пріоритетності та соціальних наслідків і методологічних підходів їх фінансування.

Розробка і використання відповідного алгоритму для складання та виконання програм соціального спрямування дасть можливість підвищити науковий рівень вирішення соціальних проблем у регіоні, розробляти упереджувальні заходи щодо виникнення негативних соціальних проблем, підвищити рівень обґрунтованості бюджетного фінансування соціального розвитку регіону шляхом визначення конкретних форм та заходів соціального захисту різних верств населення. Такий підхід необхідний в умовах нових принципів бюджетної політики, закладених у Бюджетному кодексі України.

Проте вітчизняна і світова практика доводять, що сильні державні соціальні програми сприяють зниженню у людей почуття відповідальності, ведуть до утриманства. Тому в умовах ринкових відносин важливо уникнути повної безкоштовності послуг соціальної сфери і використовувати різні джерела її фінансування, які б доповнювали одне одного. Це страхові фонди, кошти Державного бюджету, пряма оплата громадянами послуг приватних установ у соціальній сфері тощо. Держава забезпечує безкоштовне надання лише першого

мінімуму соціальних послуг.

Стандарт достатнього рівня життя є ключовим соціальним правом кожної людини. У статті 46 Конституції України [75] гарантується, що пенсії та інші види соціальних виплат і допомог, які є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом. Норма цієї статті на сьогоднішній день не виконується з причин низького рівня економічного розвитку нашої країни. До законодавчої бази включено додатковий показник – рівень забезпечення прожиткового мінімуму.

Однією з провідних характеристик соціально-економічного устрою будь-якої країни є прагнення до так званої соціальної справедливості. Порушенням цього принципу є той факт, що при затвердженні бюджету для різних категорій населення, які потребують соціального захисту, встановлюється єдиний рівень забезпечення прожиткового мінімуму, і при цьому не враховується ніяким чином той факт, що різні групи населення мають різний рівень житлово-побутових умов, стан здоров'я та інші особливі характеристики, тому потребують диференційованого підходу при встановленні прожиткового мінімуму. Поряд з цим, він не може бути різним для різних категорій населення, оскільки це порушує принцип соціальної справедливості. Отже, тут потрібно знайти певний компроміс між особистими потребами та можливостями держави, що є дуже складним завданням. Ми вважаємо, що при плануванні та виробленні концепції соціального забезпечення у нашому суспільстві на початковому етапі функціонування ринкової економіки не слід вести мову про соціальну реформу для всіх взагалі. Необхідно усвідомити, що, окрім структуризації суспільства за політичною належністю, стає необхідною структуризація суспільства за економічними критеріями. Особливо актуальною є також необхідність диференційованого підходу до соціальної структуризації суспільства, тому що в одному й тому ж суспільстві є різні прошарки, соціальні групи, які вимагають уваги. Економічні реформи потрібно розробляти таким чином, щоб певні категорії населення мали свою соціальну нішу в частині, наприклад, винагороди за роботу, гарантії держави на випадок втрати працездатності, пільги та привілеї у частині пенсійного обслуговування і т. ін.

На нашу думку, є доцільним встановити єдиний методологічний підхід щодо затвердження однакового рівня забезпечення прожиткового мінімуму для різних категорій населення, які потребують соціального захисту.

Визначення величини цього показника може проводитись за запропонованим нижче алгоритмом.

1. Встановлюється прогнозна сума загальних видатків бюджету на соціальний захист населення, яка розраховується знаходженням запланованого відсотка від ВВП чи від загальних видатків бюджету. Для роз'яснення методики умовимось, що на соціальний захист держава запланувала витратити 5% ВВП.
2. За даними державної централізованої статистичної звітності, обстежень домогосподарств, окремих груп населення, за нормативною законодавчою інформацією визначається прогнозна кількість отримувачів різних видів соціальних допомог.
3. Встановлюється однаковий рівень забезпечення прожиткового мінімуму для різних категорій отримувачів допомог, який у нашій розрахунковій моделі позначений X .
4. Тоді X у нашому прикладі визначається за допомогою такого алгебраїчного рівняння (3.9):

$$K_1 \times X \times \text{ПМ}_1 + K_2 \times X \times \text{ПМ}_2 + \dots + K_n \times X \times \text{ПМ}_n = 0,05 \text{ ВВП} \quad (3.9)$$

де $K_1, K_2, \dots, K_n$ – прогнозна кількість отримувачів соціальних допомог за різними категоріями населення;

$\text{ПМ}_1, \text{ПМ}_2, \dots, \text{ПМ}_n$ – затверджені значення прожиткового мінімуму для цих категорій населення.

Безперечно, така проста на перший погляд формула для розрахунку цього показника вимагає великих витрат на збір інформації та визначення кількості отримувачів різних соціальних допомог. Проте основні методичні підходи щодо збору такої інформації вже відпрацьовані в процесі розробки моделі соціального

бюджету України. Чисельність отримувачів допомоги – інвалідів з дитинства та дітей-інвалідів отримують з даних Пенсійного фонду; чисельність інвалідів з дитинства (18-25 років), що перебувають у дитячих будинках-інтернатах та відділеннях для молоді дитячих будинків-інтернатів, уточнюється за даними Міністерства праці та соціальної політики України.

У майбутньому, після створення єдиної інформаційної системи соціального захисту, інформацію про чисельність різних категорій отримувачів соціальних допомог можна буде доволі легко отримати і спрогнозувати на декілька років за допомогою демографічного модуля. Величину ВВП вже зараз легко отримати з прогнозів Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції; відсоток ВВП, затрачений на соціальний захист населення, можна спрогнозувати, вивчивши тенденції динаміки ВВП та збільшення дохідної бази Державного бюджету за попередні роки.

Цілком зрозуміло, що запропонований підхід щодо встановлення однакового рівня забезпечення прожиткового мінімуму для різних категорій отримувачів допомог – це лише намір дотримання принципу соціальної справедливості в умовах обмеженої кількості фінансових ресурсів у державі. Взагалі конкретна пропозиція щодо успішного реформування системи соціального захисту полягає у забезпеченні такого порядку, коли законами України не можуть погіршуватись законодавчі норми, встановлені Конституцією України, зокрема норма статті 46 [75].

На початку XXI ст. в Україні відмічається посилення негативних демографічних тенденцій – скорочення чисельності та погіршення вікової і статеві структури населення. Зниження демографічного потенціалу може бути призупинено завдяки активізації соціальної політики в напрямку підвищення народжуваності та зниження смертності населення, особливо дитячої, підвищення тривалості життя, реформування соціальної інфраструктури.

Подолання застійних явищ у соціальній сфері здійснюється повільними темпами. З окремих основних соціальних показників (освіти і соціального захисту) є очевидне відставання від динаміки зростання ВВП і Зведеного бюджету. Зауважимо також, що фінансування соціальної сфери не відповідає нормативам, встановленим

вітчизняним і міжнародним законодавством.

Подальша консервація ситуації, що склалася, на нашу думку, не дасть можливості забезпечити протягом наступного десятиріччя належний рівень життя населенню України та відновити демографічний потенціал. Для досягнення відчутного покращення матеріального добробуту та умов життя людей потрібно знаходити не тільки зовнішні інвестиції, а й відновити та привести в дію внутрішні фактори соціального розвитку.

Нами запропоновано удосконалити, доцільно вдосконалити методологію формування соціально орієнтованої бюджетної політики країни. Для цього потрібно:

- оптимізувати механізм регулювання соціальних витрат завдяки розширенню поля соціальних показників (стандартів) і включенню їх у систему макроекономічних індикаторів: стандартів регіонального споживання продовольчих продуктів і товарів, комунальних, медичних, освітянських, транспортних і побутових послуг;

- перейти від роздільного визначення обсягів фінансування соціальних витрат за окремими напрямками до об'єднання їх у соціальному блоці бюджету;

- удосконалити міжбюджетні відносини на основі перегляду наявної системи розподілу соціальних обов'язків і фінансових потоків між державним і місцевими бюджетами. Поступове співвідношення джерел фінансування соціальної інфраструктури за рахунок коштів державних і місцевих бюджетів, ми вважаємо, слід встановити 10:90;

- складати проекти регіональних соціальних бюджетів з урахуванням міжрегіональних зв'язків.

Визначення основних напрямків удосконалення системи соціального захисту населення в умовах ринкової економіки неможливе без оцінки сучасного стану національної системи соціального захисту населення та врахування існуючих проблем у цій сфері.

Стан системи соціального захисту населення України сьогодні, на наш погляд, можна охарактеризувати такими рисами:

- надзвичайно високим ступенем державної участі, слабкою участю у її

функціонуванні інститутів громадянського суспільства і особливо самого населення;

- підвищенням вартості та погіршенням якості послуг установ охорони здоров'я, освіти та культури;
- великою кількістю та безсистемністю правових актів, що регулюють діяльність системи соціального захисту населення;
- низьким рівнем пенсій та зрівняльним підходом у пенсійному забезпеченні;
- дефіцитом ресурсів у бюджетах всіх рівнів для фінансування заходів у сфері соціального захисту;
- великою кількістю видів і форм соціальних допомог, а також категорій їх отримувачів, розгалуженою системою пільг, переважанням безадресного порядку їх надання.

Вирішення проблем системи соціального захисту населення, розвиненість соціальної сфери в першу чергу залежить від рівня економічного розвитку країни. Досягнутий рівень розвитку продуктивних сил повинен бути достатнім і для винагороди активних економічних суб'єктів, і для підтримання належного рівня життя пасивної частини населення. Ефективність соціального захисту залежить від правильно обраного державою співвідношення між цими витратами, яке б не унеможливило пригнічення стимулів до праці; від правильно побудованої системи фінансування соціального захисту; від правильних прогностичних розрахунків показників соціально-економічного розвитку у період трансформації суспільства.

Сучасна система соціального захисту населення України фінансується за рахунок таких джерел: кошти Державного і місцевих бюджетів, витрати, які фінансуються за рахунок фондів соціального страхування, та витрати, які фінансуються з інших (недержавних) джерел.

З прийняттям Бюджетного кодексу України посилилось значення місцевих бюджетів як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. У розділі III (глава 11) Кодексу статтею 64 визначено склад доходів, що закріплюються за бюджетами місцевого самоврядування. З перерахованих у цій статті доходів видно, що реальну основу для наповнення дохідної складової бюджетів є розвиток виробництва та підприємницької діяльності у формі малого й середнього бізнесу.

Важливою частиною Бюджетного кодексу України є розмежування видатків між Державним та місцевими бюджетами. Видатки Державного бюджету складаються з 21 виду видатків, з яких один напрямок відведений цільовому призначенню на соціальний захист та соціальне забезпечення. До нього входять шість статей, а саме: державні спеціальні пенсійні програми; державні програми соціальної допомоги; державна підтримка громадських організацій інвалідів і ветеранів, які мають статус всеукраїнських; державні програми і заходи стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї; державна підтримка молодіжних громадських організацій на виконання загальнодержавних програм і заходів щодо дітей, молоді, жінок, сім'ї; державні програми підтримки будівництва (реконструкції) житла для окремих категорій громадян [16].

Слід звернути увагу на те, що у бюджетах обласного рівня та бюджетах АР Крим видатки на соціальні потреби представлені опосередковано, а такий напрямок, як соціальний захист та соціальне забезпечення, не представлений взагалі. Тому основний акцент на вирішення бюджетного фінансування соціального захисту та соціального забезпечення зроблено на районні бюджети, бюджети міст республіканського та обласного значення.

У даний час зростання потреби в соціально-економічному захисті зумовлене збільшенням вартості життя, перебуває у суперечності з можливістю задоволення цих потреб через недостатність матеріальних та фінансових ресурсів.

За оптимістичним прогнозом, до 2010 р. кількість людей, які будуть мати потребу у соціальному захисті, становитиме 35% від загальної чисельності населення України.

Безсумнівно, в такій ситуації для досягнення у майбутньому сприятливіших показників соціально-економічного розвитку України необхідно більш активніше запроваджувати механізми саморозвитку економіки, здійснювати таку її інноваційно-структурну перебудову, яка б передбачала інтенсивний розвиток бізнесу.

Досвід зарубіжних країн свідчить, що у період трансформаційних процесів в економіці дієвого соціального захисту потребують насамперед найбільш уразливі в

соціальному плані верстви населення. Щодо працездатного населення, то на перших порах функціонування ринкової економіки воно повинно власними зусиллями забезпечувати добробут та соціальну захищеність.

Необхідність залучення населення до активного самозахисту через працю, надання пріоритетності стимулюванню соціальної підтримки трудової активності на підприємстві, яку концентрує в собі середній клас, становить головне джерело та об'єктивну основу напрямку підвищення суспільного благополуччя і стабільності. Складність становлення та закріплення середнього класу як основного продуцента захисного потенціалу для інших категорій населення, нижчих за рівнем життя, на наш погляд, пов'язана в першу чергу з неврегульованістю перерозподільних відносин у суспільстві і потребує особливих реагувань з боку держави, зокрема через удосконалення державних механізмів регулювання соціального захисту.

Основними напрямками удосконалення державних механізмів соціального захисту населення, вважаємо, мають стати такі:

- розробка теоретичних і методичних основ досягнення пріоритетних на даний момент часу цілей – таких, як подолання бідності та становлення середнього класу;
- розвиток і посилення засобів державного забезпечення системи соціального захисту населення, що передбачає в першу чергу укріплення і розвиток фінансово-економічної бази, посилення законодавчо-правових гарантій та удосконалення стандартів, удосконалення інформаційного забезпечення і моніторингу, посилення організаційно-програмних важелів;
- удосконалення механізмів державного регулювання соціального захисту населення в ринкових умовах, а саме – соціального страхування, державного забезпечення та надання соціальних пільг і послуг, соціальної допомоги та соціальної підтримки непрацездатних і малозабезпечених громадян.

Кошти Державного і місцевих бюджетів, які спрямовуються на фінансування соціального захисту населення країни, мають обмежений характер і є недостатніми для реалізації державних програм соціального захисту та соціального забезпечення. Це пояснює необхідність того, що обмежені фінансові та інші ресурси Державного і

місцевих бюджетів в першу чергу повинні спрямовуватись на соціальну підтримку найуразливіших верств населення, які не мають інших джерел забезпечення прожиткового мінімуму. До цієї категорії населення належать насамперед пенсіонери, тому у структурі витрат на соціальний захист найбільша питома вага припадає саме на пенсійне забезпечення. Проте сучасний незадовільний стан системи пенсійного забезпечення населення похилого віку викликає певну ностальгію за пенсійною системою радянських часів, коли розмір пенсій, хоча і був нижчий, ніж у розвинених країнах, але давав можливість ведення повноцінної життєдіяльності осіб відповідної вікової групи на рівні історично сформованих потреб. Система ж матеріальної підтримки сімей з дітьми і в той історичний період була вкрай слабка та нерозвинена, такою і залишилась сьогодні. Сім'ї, що мають дітей, – друга вагома категорія населення, яка потребує першочергової підтримки з боку держави і від якої на відміну від пенсіонерів можна очікувати віддачі в майбутньому. Враховуючи багаточисельність вказаних незахищених груп населення та обмеженість коштів Державного і місцевих бюджетів, стає очевидним необхідність постійного пошуку та залучення до фінансування соціального захисту недержавних джерел.

На сучасному етапі найактуальнішим питанням соціального захисту є завдання достатнього матеріального забезпечення працівників після виходу їх на пенсію. Про це свідчить і соціальна спрямованість бюджетів 2004-2006 рр., і здійснення реформування чинної загальнодержавної пенсійної системи. Її фінансову неспроможність у майбутньому доводить той факт, що через кілька десятиліть при збереженні наявних демографічних тенденцій та діючої солідарної системи державного пенсійного забезпечення потребуватимуть більше половини громадян. Проте вже тепер для збереження поточного рівня витрат Пенсійному фонду не вистачає приблизно 1 млрд. грн. на рік. Очевидно, що здійснювані зараз пенсійні виплати недостатні для забезпечення навіть мінімально допустимого рівня життя осіб похилого віку.

Основним джерелом фінансового забезпечення державного пенсійного страхування України є внески страхувальників (роботодавців та осіб, що

займаються підприємницькою діяльністю, а також іншими видами діяльності) і самих застрахованих громадян від їх сумарного заробітку (прибутків) до бюджету Пенсійного фонду України. Ці внески з 1991 р. через фінансову неспроможність пенсійної системи країни декілька разів змінювались. Так, для компенсації дефіциту коштів Верховна Рада України спочатку запровадила тариф страхового внеску з підприємств 55,87 відсотка фонду оплати праці, а через деякий час вона змушена була зменшити цей непосильний внесок спочатку до 32,56, а згодом – до 31,8 відсотка. Нині близько 33 відсотків коштів фонду оплати праці спрямовуються на пенсійні виплати, з них 1-2 відсотки сплачуються самими працюючими. Це, ми вважаємо, доволі високе навантаження на економіку. Якщо і далі залишаться такі високі ставки страхових внесків, то це негативно позначиться на економічному стані держави. Умови стабілізації економіки значно погіршаться, повернуться процеси падіння виробництва. Тому залишається інший шлях – зменшення витрат на пенсійне забезпечення.

Доволі висока ставка внеску у фонд оплати праці є основним фактором стимулювання тіньової економіки. Тому ефективність надходжень страхових внесків до Пенсійного фонду залишається недостатньою, часті випадки ухилення від цього внеску, вагома частина працедавців і працівників ухиляються від фінансування пенсійної системи. Це призвело до того, що високі внески на фонд заробітної плати не в змозі профінансувати навіть дуже невеликі пенсії. Отже, зрозуміло, що такий шлях, крім зростання несплати внесків та посилення „тіньового” сектора, ні до чого позитивного не приведе. Тобто очевидною є потреба пошуку інших, недержавних джерел фінансування пенсійного забезпечення населення країни відповідного віку.

Систему норм щодо особливостей оподаткування суб'єктів недержавного пенсійного забезпечення та внесення відповідних змін до законодавства, а також розробка нових стандартів щодо обліку та звітування за коштами пенсійних активів, яких у системі стандартів ще немає, пропонують розробити провідні фахівці в галузі пенсійного страхування [154, 28, 50, 111, 147, 156, 163].

Зазначимо, що питання регулювання діяльності недержавних пенсійних

фондів повинно вирішуватись шляхом встановлення державного контролю за межами, в яких вони працюють. Особливої уваги потребує процедура рейтингування фінансових установ та емітентів цінних паперів, які будуть об'єктами інвестування пенсійних коштів визначення і дотримання граничних рівнів ризиків при розміщені та управлінні активами недержавних пенсійних фондів тощо. Заохочення здорової конкуренції і дотримання стандартів захисту інтересів споживачів фінансових послуг на ринку недержавного пенсійного забезпечення – так ми можемо окреслити перспективні завдання державного нагляду.

Усе це потребує створення ефективного механізму функціонування недержавних пенсійних фондів в Україні. Через це нами вбачається необхідною розробка та реалізація таких заходів:

- визначення статусу і функції уповноваженого органу державної влади, який здійснюватиме контроль та нагляд за діяльністю недержавних пенсійних фондів (НПФ);
- планування комплексу робіт щодо управління пенсійним фондом та його активами компанією-адміністратором;
- обґрунтування вимог до обсягів мінімальних статутів і власного капіталу НПФ та зберігачів пенсійних активів;
- встановлення мінімально допустимої рентабельності операцій з активами пенсійних фондів не нижче від рівня інфляції за звітний період;
- запровадження механізму відповідальності компаній з управління коштами пенсійних фондів за їх збереженням, обов'язково передбачивши такі показники, як ліквідність та якість пенсійних активів, а також прибутковість і ризикованість операцій з цими коштами;
- забезпечення вільного доступу до інформації щодо обсягу нарахувань на персоніфікованих рахунках та руху цих коштів за першою вимогою.

Таким чином, включення до системи пенсійного забезпечення приватного елементу потребує тривалої підготовки. В першу чергу це стосується необхідності конструктивного доопрацювання прийнятого Верховною Радою України законопроекту „Про недержавне пенсійне забезпечення”. Так, зокрема необхідно

встановити зрозумілий зв'язок між системами індивідуальних внесків до пенсійних фондів, тобто зробити чіткішою процедуру накопичення та виплати коштів недержавних пенсійних фондів. Внески учасників пенсійних фондів і накопичений інвестиційний дохід на ці кошти мають обліковуватися на персоніфікованих рахунках вкладників, окремо від власних коштів адміністраторів та компаній з управління активами. Слід, на наш погляд, законодавчо закріпити граничні рівні ризиків для інвестування коштів пенсійних фондів у кожен вид фінансових інструментів і заборонити використовувати пенсійні кошти як заставу при отриманні кредиту в комерційних банках. Ми вважаємо, що державний контроль повинен торкнутися і диверсифікації інвестиційного портфеля пенсійних фондів, щоб не відбулось вкладення коштів у єдиний випуск цінних паперів або у випуск одного емітента. Після розробки і впровадження нового пенсійного законодавства необхідно вирішити питання щодо трансформації та приведення у відповідність до затвердження до національної системи стандартів юридичного статусу недержавних страхових пенсійних фондів та створення нових, відповідно до вимог міжнародної практики їх організації. Тобто врахування світового досвіду в Україні мусить сприяти розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення.

Важливим джерелом забезпечення соціального захисту населення країни є кошти державних соціальних фондів. Ще у 1998 р. Верховною Радою України було прийнято Закон „Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування”, яким встановлено основні принципи і порядок перерозподілу відповідальності за соціальне забезпечення між державою, роботодавцями і профспілками на страхових засадах.

На основі цього рамкового закону було створено відповідну законодавчу базу соціального страхування, яка регламентує діяльність основних суб'єктів правовідносин у цій сфері, у тому числі і державних позабюджетних соціальних фондів, за винятком Фонду медичного страхування.

Позитивними сторонами нових економіко-правових відносин у соціальній сфері є персоніфікація внесків і страхова солідарність. Інститут соціального страхування, з одного боку, пов'язаний з компенсаційним характером страхових

внесків, які ґрунтуються на принципі дотримання обов'язкової еквівалентності прав страхувальників, а з іншого – законодавчо гарантує кожній застрахованій особі в разі настання страхового випадку відповідний розмір допомоги і послуг.

Вітчизняний і світовий досвід у галузі соціального страхування підтверджує, що порівняно з іншими формами матеріального забезпечення цей інститут має істотні переваги, які полягають насамперед у тому, що організацією профілактики здоров'я, грошовими виплатами займаються спеціалізовані установи, страхові платежі мають цільовий характер, що захищає їх від довільних рішень страхувальника або державних органів.

Матеріальне забезпечення, закладене в інститут соціального страхування, забезпечує збереження та ефективне і цільове використання фінансових ресурсів, спрямованих на ці цілі. Сукупність гарантій базується на правових, економічних та організаційно-технічних аспектах.

Водночас система соціального страхування, яка діє в Україні, ще не набула тих завершальних форм, які широко використовують у багатьох розвинутих країнах. В існуючій практиці соціальне страхування уявляють тільки як диференційований і спеціалізований фінансовий інститут, де ігноруються процедури відносин з управління і контролю за процесом компенсації соціальних ризиків і діяльністю страхових фондів. Як результат – гальмується формування інституту соціального страхування, спостерігається незацікавленість зайнятого населення і роботодавців у повноті сплати страхових внесків.

Окремі напрямки обов'язкового державного соціального страхування в теоретичному плані ще недостатньо опрацьовані. Формування фінансових ресурсів страхових фондів не враховує реального змісту ринкової економіки, зокрема вартісні аспекти робочої сили та особливості встановлення паритетних джерел надходження коштів. Проблематика функціонування соціального страхування не представлена в Бюджетному та Податковому кодексах. Зберігаються елементи нестрахового розподілу. Наприклад, навіть у перспективі пенсійна система орієнтована на симбіоз страхових і нестрахових механізмів [104, с. 6-9].

Страхові платежі за своєю економічною природою дуалістичні: страхові

внески громадян – це частина необхідного продукту, яка резервується на випадок настання страхових ризиків. Страхові платежі роботодавця – це частина додаткового продукту. У деяких країнах платежі роботодавця є часткою витрат виробництва (собівартості продукції).

Функціональна нечіткість теоретичних форм страхових платежів постійно відтворює проблему фінансової нестійкості системи обов'язкового соціального страхування. Особливо важливим, на нашу думку, є розв'язання цього питання під час запровадження обов'язкового медичного страхування.

На сьогодні доволі важливою проблемою, з нашої точки зору, є дублювання окремих функцій соціальних фондів. Запровадження загальної для усіх фондів процедури стягнення та обліку страхових внесків є фактором підвищення ефективності адміністративного управління системою соціального страхування і зменшення дефіциту бюджету фондів. При цьому необхідно зберегти організаційну самостійність страхових фондів. Підтримку об'єднання окремих функцій фондів соціального страхування і введення єдиної інформаційної бази (реєстру) платників внесків і застрахованих осіб, на наш погляд, необхідно розглядати як проект, реалізація якого можлива в перспективі.

Стосовно соціального страхування від нещасних випадків на виробництві страховий або професійний ризик є доволі складним медико-соціальним явищем, обумовленим імовірністю втрати здоров'я та працездатності, а отже, і заробітної плати, з необхідністю асигнування коштів на лікування та реабілітацію. Отже, рівень професійного ризику залежить від імовірності втрати заробітку та обсягів матеріальних коштів, необхідних для відшкодування втрати здоров'я.

Побудова ефективної системи обов'язкового страхування від нещасних випадків на виробництві передбачає врахування світового досвіду в цій сфері та специфіки вітчизняної економіки. Для подальшого удосконалення актуарних розрахунків необхідно відновити відповідну статистику профзахворювань, запровадити бухгалтерську звітність, створити мережу банків інформації та страхових організацій. Удосконалення методичної бази оцінювання ризиків дасть можливість спиратися на розширену систему натуральних і вартісних показників,

які мають доповнювати один одного.

Одним з найважливіших напрямків розв'язання проблеми медичного обслуговування населення, вважаємо, є впровадження обов'язкового медичного страхування громадян.

Слід нагадати, що соціальний захист загалом передбачає не тільки захист малозабезпечених. Він полягає ще й у тому, щоб давати громадянам можливість працювати, заробляти і самих себе захищати. З цього приводу вважаємо необґрунтованою позицію органів державної влади та державного управління, які впродовж тривалого періоду скорочували розміри обов'язкових внесків у фонд сприяння зайнятості населення замість того, щоб захищати інтереси громадян. Кошти цього фонду в даний час не входять до складу Державного бюджету, проте фінансова основа соціального захисту громадян від безробіття на сьогодні є доволі нестабільною і слабкою. Вважаємо, що організації, які повинні забезпечувати соціальний захист населення (а це перш за все профспілки, держава та безпосередньо роботодавці), повинні активніше вести пошук шляхів вирішення проблем зайнятості, які стали загальнонаціональними.

Отже, питання зайнятості населення країни нині залишається однією з головних проблем. Можна констатувати, що сьогодні вітчизняна економіка вже є достатньо стабільною, але існує й інший бік цього: офіційно визнано існування півмільйона зареєстрованих безробітних, проте є також 2-2,5 мільйона громадян, які обліковуються як працюючі, але їх підприємства тривалий час простоюють. При цьому держава не отримує від таких підприємств ніяких внесків до цільових фондів. Виходить, що працівники таких підприємств фактично не захищені, вони не отримують жодної допомоги від держави і змушені забезпечувати себе самостійно. З іншого боку, держава на сьогоднішній день не створила дієвих механізмів закриття таких підприємств, а працівнику не дає офіційного статусу тимчасово безробітного, оскільки згідно з чинним законодавством, людина не може вважатися тимчасово безробітною упродовж тривалого періоду.

Очевидною є необхідність прийняття закону України про статус безробітного: якщо сьогодні законом про зайнятість визначено статус людини, яка залишилася

повністю без роботи, то, на наш погляд, повинен також існувати офіційний статус тимчасово безробітного. Ми вважаємо, що держава мусить реалізувати питання захисту людей, які опинилися у такому становищі, наприклад, шляхом зміни профілю підприємств, пошуку нових робочих місць. Сьогодні ж держава лише декларує перенавчання безробітних, а робочих місць для них, як і раніше, не створює.

Важливим завданням реформування механізмів соціального захисту населення є упорядкування системи пільг, безкоштовних послуг, компенсацій та привілеїв. А основною проблемою дії системи пільг є її фінансове забезпечення. Ця проблема виникла внаслідок того, що формування даної системи відбувалося без чітких підрахунків можливостей бюджету профінансувати її.

Ефективне реформування системи соціального забезпечення дасть змогу багато в чому вирішити його нагальні питання. За останні роки стратегічним завданням реалізації політики соціального забезпечення населення було здійснення переходу на адресне надання соціальної допомоги. Такий підхід не досягав довготермінового ефекту, оскільки не забезпечував захисту населення від соціальних ризиків.

Для успішного вирішення та впровадження адресних соціальних допомог пропонуємо послідовно проводити роботу у таких напрямках:

- сформувати банки даних отримувачів адресної допомоги. При цьому за основу потрібно взяти дані пенсійних фондів, доповнивши їх інформацією інших установ, які працюють з конкретними категоріями населення;
- провести роботу щодо оснащення регіональних установ соціального захисту необхідною обчислювальною технікою;
- підготувати методичні рекомендації стосовно організації роботи з надання адресної соціальної допомоги;
- здійснювати підготовку спеціалістів з надання адресної соціальної допомоги.

Вважаємо за доцільне включити в штатний розклад сільських місцевих органів самоврядування спеціалістів із соціальної роботи, основними функціями

яких на сучасному етапі повинно бути формування банків даних усіх категорій малозабезпеченого населення.

В умовах ринку перехід на принципи адресності має поєднуватися з процесом заміни натуральних пільг на цільові грошові виплати-компенсації. Заміна пільг на грошову компенсацію передбачає попередню інвентаризацію пільг, створення особливого реєстру певної категорії громадян, які потребують державної соціальної допомоги, де визначені такі характеристики, як склад сім'ї, доходи, стан здоров'я, житлові умови. На підставі такої інформації можна надавати адресну допомогу, яка матиме характер індивідуалізованої за розміром грошової компенсації.

Обмеження державних коштів на фінансування соціальної допомоги існування категорійних видів допомоги поряд з адресними призводить до дефіциту коштів і неефективного їх розподілу. Якщо для деяких сімей допомога має важливе значення, то в бюджеті інших сімей вона не відіграє істотної ролі. Тому за таких умов, ми вважаємо, доцільно було б зробити і цей вид допомоги адресним, призначаючи її лише сім'ям, які найбільше потребують державної підтримки. Це дало б змогу підняти розмір цих допомог, зробивши їх дієвішими для сімей з дітьми. Тим більше, що в такому обсязі ці допомоги втрачають таку свою важливу функцію, як стимулювання народжуваності в сім'ях. Вирішенню проблеми охоплення соціальною допомогою сімей з дітьми могло б сприяти створення цілісної системи соціального захисту саме цієї категорії сімей. Доволі гостро для зазначених сімей стоїть проблема житлових умов. Зауважимо, що забезпечення житлом у межах мінімальних норм входить у коло завдань соціального забезпечення населення. Якщо для сімей з дітьми проблемою є погана забезпеченість житловою площею на кожного члена сім'ї, то для значної кількості молодих сімей питання полягає в отриманні будь-якого окремого житла. Невирішеність даної проблеми в країні протягом тривалого періоду часу призвела до крайньої її ускладненості, що ми маємо сьогодні.

Для своєчасного забезпечення молодих сімей житлом та активізації демографічної політики у 1992 р. Асоціацією МЖК було створено Фонд сприяння молодіжному житловому будівництву. 29 червня 2002 р. Кабінет Міністрів України

затвердив Державну програму забезпечення житлом молоді на 2002-2012 рр. Одним із позитивних напрямків програми є те, що довгострокові кредити надають за кошти Державного і місцевих бюджетів. Проте вже сьогодні є очевидним, що для необхідної динаміки розвитку програми потрібні додаткові заходи, які б мали стимулюючий ефект для забезпечення більшого доступу молодих людей до отримання кредитів. З цією метою, на наш погляд, доцільно збільшити обсяги кредитів молодим сім'ям на будівництво житла. Для цього зокрема слід запровадити державну житлово-молодіжну позику [145].

Принциповою позицією під час розподілу і виділення державних кредитних ресурсів, ми вважаємо, може бути правило, за яким перевага у фінансуванні надається тим регіонам, які витрачають більше власних коштів на молодіжне будівництво житла. Такий захід спонукатиме регіони активніше використовувати можливості місцевих бюджетів і позабюджетні кошти. У відповідь Фонд сприяння молодіжному житловому будівництву може розраховувати на плідну співпрацю з боку органів самоврядування і державної влади на місцях.

Важливим соціальним завданням, на наш погляд, є спорудження спеціального житла для молоді з числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, за рахунок бюджетних і позабюджетних коштів.

Не менш важливим напрямком, вважаємо, має стати створення ефективного механізму спорудження житла з визначенням правової основи застави нерухомості та іпотечного кредитування, організація іпотечних банків, вторинного ринку застав, страхування довготермінових позик.

Важливою умовою подальшого економічного зростання в Україні та ефективного соціального захисту населення є стабільність законодавства, помірне податкове навантаження та надійний захист прав платників податків. В країні вже зроблено певні кроки в цьому напрямку. Так, у 2004 р. суттєво (з 10-40% до 15%) знижено податок на доходи громадян. Важливим напрямом поліпшення фінансування системи соціального захисту населення може бути виведення заробітної плати з тіні, головним чином, шляхом зменшення податкового тягаря на неї. Діюча в даний час система оподаткування доходів громадян, через високу

ставку не стимулює отримання таких заробітків з каси підприємства, а створює об'єктивні умови для її приховування та отримання у вигляді готівки. При цьому працівник економить на податках, але втрачає на послугах державного соціального страхування – пенсійного, медичного, на випадок безробіття, профзахворювання тощо. Роботодавець економить на сплаті внесків у соціальні фонди, що для нього є доволі вагомим джерелом отримання додаткового незаконного прибутку.

Зниження податкового тягара на доходи громадян приведе до легалізації значної частини виплат найманим працівникам, зацікавить громадян більше і якісніше працювати і, як результат, розширить базу фінансування фондів системи соціального захисту населення.

Потрібно провести інвентаризацію всього комплексу правової бази в сфері соціального захисту з детальними обрахунками вартості всіх "обіцяних" населенню соціальних допомог, послуг, пільг та підтримки і порівнянням її із фінансовими можливостями держави, адже в Україні до цього часу продовжується практика ухвалення рішень декларативного характеру, хід виконання яких практично неможливо контролювати.

Одним з напрямків удосконалення роботи муніципальних систем соціального захисту є запровадження такого виду соціальної технології, як добровільна соціальна допомога, яка доволі поширена в США і починає впроваджуватись в Росії. Так, в етичному кодексі Національної асоціації соціальних працівників США записано, що обов'язком її членів є пошук і створення ресурсів в інтересах своїх клієнтів. До таких ресурсів належать як матеріальні, так і людські та морально-етичні.

У нашому суспільстві повинна розширюватись взаємодія двох систем соціального захисту: формальної (державні соціальні служби) і неформальної (добровільні агентства чи товариства соціальної допомоги). Необхідним підґрунтям для створення таких неформальних структур є просвітительська функція засобів масової інформації щодо необхідності впровадження таких соціальних технологій. Засоби масової інформації повинні взяти на себе завдання навчати громадян способам взаємодії між собою та взаємодопомоги у сфері соціальних питань.

Природно, що членами добровільних агентств соціальної допомоги будуть люди різних професій. Тому неформальна система соціального захисту могла б надавати доволі широкий спектр послуг: перукарські, юридичні, медичні, послуги швачки, таксиста, інші. Якщо напрямки допомоги людям похилого віку будуть пов'язуватися з професійними інтересами добровільних соціальних працівників, то така допомога, на наш погляд, буде найефективнішою. Впровадження таких соціальних технологій дасть змогу вирішити багато актуальних питань місцевої соціальної політики, знизити навантаження на бюджети соціальних служб. Реальна дилема у сфері соціальної політики – стимулювати пошук роботи чи підтримувати більш-менш придатний рівень життя безробітного. Ми вважаємо, що на ринку праці потрібно ширше використовувати активні методи захисту. Важливим напрямком часткового вирішення проблем зайнятості населення є орієнтація на самозайнятість та залучення незайнятого населення до підприємницької діяльності. Особливо це актуально для сільської місцевості, де термін "самозайнятість" стосується насамперед зайнятих в особистому підсобному господарстві, які виробляють сільськогосподарську продукцію не лише для власного споживання, а й для продажу (або обміну). Тому потрібно активізувати роботу щодо організації кооперативів чи пунктів закупівлі сільськогосподарської продукції у селян.

Система пенсійного страхування викликає необхідність удосконалення і проведення актуарних розрахунків, завдання яких пов'язані з оцінюванням частот випадкових подій і тому ґрунтуються на математичних моделях теорії ймовірності і статистики. Досвід розвинутих країн показує, що для актуарного забезпечення пенсійних схем зазвичай потрібне проведення спеціалізованих досліджень. У США, наприклад, цією справою займається Товариство актуаріїв. До тематики актуарних досліджень для пенсійних схем входить збір та аналіз статистичної інформації, включаючи дані про смертність та інвалідність; фінансові й інвестиційні дослідження для пенсійних схем; математичне моделювання пенсійних схем (актуарна математика). В Україні дослідження у сфері актуарної математики мають фрагментарний та епізодичний характер, що пояснюється дефіцитом інформаційного забезпечення та кваліфікованих кадрів.

Використання економіко-математичних моделей у системі управління фінансовими ресурсами соціальної сфери потребує підготовки фахівців-аналітиків, які б досконало володіли економіко-математичними методами і одночасно розумілися на тенденціях розвитку соціальних процесів.

З метою підвищення рівня життя та зростання доходів громадян в Україні здійснюються заходи, спрямовані на реалізацію Стратегії подолання бідності та Концепції подальшого реформування оплати праці [27, с. 35]. Україна підтримала одну з найважливіших заяв Міжнародної організації праці (МОП) про те, що боротьба з бідністю є загальним обов'язком усіх країн.

Проте регулювання соціальної інфраструктури з боку уряду не встигає за лібералізацією і глобалізацією економічних відносин. На противагу цим тенденціям посилюється соціальна відповідальність комерційних структур і громадських організацій. Для підвищення зацікавленості підприємців у розвитку соціальної інфраструктури доцільно прийняти програми підтримки корпоративної політики.

Наголошуємо на необхідності створення якісно нових механізмів активізації соціальної політики в галузі заробітної плати і доходів населення, спрямованих на створення економіки ефективного попиту, підвищення ролі людського фактора. На основі комплексу заходів слід забезпечити стійке випереджувальне зростання заробітної плати порівняно з ВВП, прискорити підвищення заробітної плати працівникам бюджетної сфери та зменшити їх відставання за рівнем оплати праці від рівня зарплати у промисловості. Реформування оплати праці в бюджетній сфері необхідно здійснювати на єдиних принципах – упровадженням оновленої єдиної тарифної сітки. Потрібно перейти до нових методів визначення мінімальної заробітної плати, що забезпечують її регіональну і галузеву диверсифікацію. Механізм підвищення заробітної плати необхідно засновувати на державному регулюванні та системі соціального партнерства.

Подальше реформування системи соціального захисту, на нашу думку, доцільно здійснювати на основі:

- чіткого визначення джерел і розмірів фінансування за різними видами соціальних програм;

- усунення дублювання функцій;
- удосконалення методів контролю та підвищення ролі соціальних партнерів в управлінні соціальним захистом;
- збереження державних соціальних гарантій;
- створення економічних передумов зростання заробітної плати як найважливішого фактора соціального розвитку країни.

В Україні є всі можливості побудувати соціальну політику таким чином, щоб повернути процеси розвитку і глобалізації соціально-економічних відносин на користь людини.

Висновки до розділу 3

1. На основі проведеного дослідження встановлено, що однією з головних гарантій соціального захисту є реалізація функцій держави стосовно забезпечення і надання можливостей щодо підвищення рівня життя населення.

Встановлено, що основним джерелом збільшення соціальних виплат і середнього розміру пенсій є утримання середнього рівня заробітної плати у межах 400-480 грн. при дотриманні природної норми безробіття 3,5-3,7%. При зростанні розміру заробітної плати відбувається збільшення рівня безробіття, в зв'язку з чим виникає потреба у розробці механізму додаткового фінансування галузей національної економіки, одним з методів реалізації якого може бути можливість отримання довготермінових кредитів на розвиток виробництва.

2. Сучасна система соціального захисту населення України фінансується за рахунок коштів Державного бюджету, місцевих бюджетів, витрат, які фінансуються за рахунок фондів соціального страхування, та витрат, які фінансуються з інших джерел. З прийняттям нового Бюджетного кодексу України посилилось значення місцевих бюджетів як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Поряд з цим, у бюджетах обласного рівня та бюджетах АР Крим видатки на соціальні потреби представлені опосередковано, а такий напрямок, як соціальний захист та соціальне забезпечення не представлений взагалі. Тому вирішення проблеми

бюджетного фінансування соціального захисту та соціального забезпечення переважно зміщується на районні бюджети, бюджети міст республіканського та обласного підпорядкування.

3. Автором розроблено методологічний підхід щодо затвердження однакового рівня забезпечення прожиткового мінімуму для різних категорій населення, які потребують соціального захисту, та розроблено алгоритм визначення цього показника.

4. Визначені окремі напрямки обов'язкового державного соціального страхування у теоретичному плані ще недостатньо опрацьовані. Формування фінансових ресурсів страхових фондів не враховує реального змісту ринкової економіки, зокрема, вартісні аспекти робочої сили та особливості встановлення паритетних джерел надходження коштів. Проблематика функціонування соціального страхування не представлена в Бюджетному та Податковому кодексах. Зберігаються елементи нестрахового розподілу. Функціональна нечіткість теоретичних форм страхових платежів постійно відтворює проблему фінансової нестійкості системи обов'язкового соціального страхування. На сьогодні доволі важливою проблемою є дублювання окремих функцій фондів соціального страхування. Запровадження загальної для всіх фондів процедури стягнення та обліку страхових внесків є фактором підвищення ефективності адміністративного управління системою соціального страхування і зменшення дефіциту бюджету фондів.

5. Доцільно вдосконалити методологію формування соціально орієнтованої бюджетної політики країни. Для цього потрібно: оптимізувати механізм регулювання соціальних витрат шляхом розширення поля соціальних показників (стандартів) і включення їх у систему макроекономічних індикаторів; перейти від роздільного визначення обсягів фінансування соціальних витрат за окремими напрямками до формування їх у соціальному блоці бюджету; удосконалити міжбюджетні відносини на основі перегляду наявної системи розподілу соціальних обов'язків і фінансових потоків між Державним і місцевими бюджетами; складати проекти регіональних соціальних бюджетів з урахуванням міжрегіональних зв'язків.

6. Визначено напрямки щодо вдосконалення процедури формування недержавних пенсійних фондів та заходи стосовно врегулювання їх діяльності з боку держави.

7. Рекомендовано впровадження адресних соціальних допомог. Для цього потрібно послідовно проводити роботу в таких напрямках: формування банків даних отримувачів адресної допомоги; оснащення регіональних установ соціального захисту необхідною обчислювальною технікою; підготовка методичних рекомендацій щодо організації роботи з надання адресної соціальної допомоги; здійснення підготовки спеціалістів з надання адресної соціальної допомоги.

8. Однією з проблем вирішення зайнятості населення є орієнтація на самозайнятість та залучення незайнятого населення до підприємницької діяльності. Особливо це актуально у сільській місцевості, де термін „самозайнятість” стосується насамперед зайятих в особистому підсобному господарстві, які виробляють сільськогосподарську продукцію не лише для власного споживання, а й для продажу (або обміну). Тому потрібно активізувати роботу щодо організації кооперативів чи пунктів закупівлі сільськогосподарської продукції у селян.

Основні положення розділу висвітлені в працях автора [62, 63, 69, 72].

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження щодо аналізу теоретичних, організаційно-правових та практичних аспектів соціального захисту населення України дає змогу сформулювати наступні висновки та пропозиції.

Висновки теоретичного характеру.

1. Соціально-економічна ситуація, що склалася в нашій країні, зумовлює необхідність формування адекватної системи соціального захисту населення. В умовах ринкової економіки джерелом підвищення добробуту громадян мають стати ефективна праця, трудова активність та підприємницька ініціатива. Актуальним питанням є створення ефективної реформованості соціального захисту населення, яка повинна бути розрахована не тільки на окремі категорії громадян, які безпосередньо потребують захисту, а й на максимальний розвиток економіки, стимулювання трудових зусиль кожного працездатного члена суспільства.

2. Дано обґрунтування поняття соціального захисту і визначено, що це система заходів, спрямованих на попередження соціальних ризиків, пом'якшення та ліквідацію їх наслідків, компенсацію соціальної нерівності громадян, на забезпечення достатнього життєвого рівня кожної людини шляхом законодавчого закріплення державою соціальних гарантій.

3. У розмежуванні категорій “соціальний захист населення”, “соціальне забезпечення” та „соціальне страхування” вважаємо, що соціальне забезпечення – це поняття вузкого змісту, ніж соціальний захист, його складова. Соціальне забезпечення – це надання певним категоріям громадян соціальних виплат за рахунок коштів бюджетів, а соціальне страхування – система економічних відносин, за допомогою яких формуються і використовуються фонди грошових коштів, передбачені для матеріального забезпечення непрацездатних. Система соціального захисту, на думку автора, включає комплекс заходів щодо виявлення причин соціальних ризиків, вимірювання їх та порівняння із соціальними нормативами, використання різноманітних механізмів забезпечення прийнятного для даного суспільства рівня життя. Ми вважаємо, що система соціального захисту, крім

використання різноманітних механізмів забезпечення прийняттого для даного суспільства рівня життя, включає ще й комплекс заходів щодо виявлення причин соціальних ризиків, вимірювання їх та порівняння із соціальними нормативами.

4. Автором розроблено класифікацію видів соціального захисту та проведено їх систематизацію і класифікацію за певними ознаками. Такими ознаками ми вважаємо спосіб компенсації соціального ризику, ступінь охоплення населення, суб'єктивний склад, роль суб'єкта-одержувача, підстава надання.

5. Встановлено, що різниця в підходах до побудови систем соціального захисту обумовлена національними особливостями суспільства, однак у найзагальнішому вигляді практично в усіх країнах вони поділяються на підсистеми соціального страхування і соціального забезпечення. Наявність збалансованих систем соціального страхування і соціального забезпечення як базових елементів соціального захисту населення розширює та зміцнює трудові ресурси країни, підсилює національний потенціал економічного зростання, є необхідною умовою проведення реформ, а також сприяє політичній й економічній стабілізації суспільства.

6. Для вирішення завдань соціального захисту населення необхідно використовувати регулювання соціально-економічних індикаторів рівня життя. Це перш за все прожитковий мінімум, межа бідності, межа крайньої форми бідності, рівень бідності, межа малозабезпеченості, коефіцієнт диференціації бідності, глибина бідності, мінімальна заробітна плата, індекс реальних доходів населення, мінімальна пенсія; середня пенсія та інші. До найважливіших завдань економічної науки на етапі реформування системи соціального захисту населення України ми відносимо вирішення проблеми методології оцінки граничних показників соціальної безпеки громадян, що є особливо актуальним у зв'язку з переходом до адресної соціальної допомоги населенню.

7. Аналіз фінансового забезпечення соціального захисту населення дав змогу оцінити масштаби і рівень бідності в Україні. Головними причинами виникнення та поширення цього явища є: на нашу думку, є скорочення рівня зайнятості населення та зростання рівня безробіття, низький рівень оплати праці та пенсійного

забезпечення, заборгованість із заробітної плати і соціальних виплат, що мають суто економічне підґрунтя, відсутність розвинутої системи страхування життєвих ризиків та адресної соціальної допомоги.

8. Доведено, що джерелами фінансування існуючої системи соціального захисту населення України є кошти Державного бюджету, місцевих бюджетів, соціальні фонди, та витрати, які фінансуються з інших джерел. З прийняттям Бюджетного кодексу України посилилось значення бюджетів як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях. Поряд з цим, у бюджетах обласного рівня та бюджетах АР Крим видатки на соціальні потреби представлені опосередковано, а такий напрямок, як соціальний захист та соціальне забезпечення не представлений взагалі. Тому у вирішенні проблеми бюджетного фінансування соціального захисту та соціального забезпечення акцент зміщується на районні бюджети, бюджети міст республіканського та обласного значення.

9. Обґрунтована недосконалість теоретичного опрацювання окремих напрямків обов'язкового державного соціального страхування. Так, формування фінансових ресурсів страхових фондів не враховує реального змісту ринкової економіки, зокрема вартісні аспекти робочої сили та особливості встановлення паритетних джерел надходження коштів. Проблематика функціонування соціального страхування не представлена в Бюджетному та Податковому кодексах; зберігаються елементи нестрахового розподілу.

Функціональна нечіткість теоретичних форм страхових платежів постійно відтворює проблему фінансової нестійкості системи обов'язкового соціального страхування. Доволі важливою проблемою сьогодні залишається дублювання окремих функцій соціальних фондів. З огляду на це запровадження загальної для всіх фондів процедури стягнення та обліку страхових внесків є фактором підвищення ефективності адміністративного управління системою соціального страхування і зменшення дефіциту бюджету фондів.

10. Запропоновано удосконалити методологію формування соціально орієнтованої бюджетної політики країни, що виражається в наступному: оптимізації механізму регулювання соціальних витрат шляхом розширення поля соціальних

показників (стандартів) і включення їх у систему макроекономічних індикаторів; переході від роздільного визначення обсягів фінансування соціальних витрат за окремими напрямками до формування їх у соціальному блоці бюджету; удосконаленні міжбюджетних відносин на основі перегляду наявної системи розподілу соціальних обов'язків і фінансових потоків між державним і місцевими бюджетами; складання проектів регіональних соціальних бюджетів з урахуванням міжрегіональних зв'язків.

У процесі дослідження практичних питань ми дійшли наступних висновків:

1. Незважаючи на позитиви від запровадження субвенцій з Державного бюджету на фінансування соціальних програм (держава поділила з місцевим самоврядуванням відповідальність за фінансування соціальних програм, розпочалися реформи у системі надання пільг і субсидій, зміцнився контроль за соціальними видатками з боку державних органів), у нинішніх умовах існує надмірна централізація коштів (93-95% від усіх видатків місцевих бюджетів на соціальний захист населення фінансуються за рахунок субвенцій), а це, в свою чергу, не дає змоги оперативно реагувати на соціальні проблеми конкретного регіону.

2. На рівень формування доходів соціальних фондів негативно впливають різні фактори, до яких відносимо: скорочення чисельності активного населення, що працює, і зростання чисельності населення, котре потребує соціального захисту; низький рівень прибутковості підприємств; вплив грошової маси в позабанківський обіг за кордон та „тонізація” економіки; зростання цін на споживчі товари й послуги, що спричинює зниження реальних доходів громадян, низький рівень платіжної дисципліни.

3. До основних причин, що стримують розвиток добровільного медичного страхування в Україні, автор відносить: недосконалість чинної системи оподаткування, що не створює сприятливих умов для залучення коштів; діюче законодавство, що не спрямоване на використання інвестиційних можливостей страховиків у повній мірі; недостатня фінансова надійність та платоспроможність страховиків; недостатньо активний попит населення на страхові продукти,

спричинений низькою платоспроможністю, відсутністю стимулів вкладення коштів у медичну страховку, низьким рівнем страхової культури; відсутність чіткої законодавчої бази, яка б регламентувала діяльність сектору платних медичних послуг; висока вартість страхових програм, що обмежує попит на дані страхові продукти.

4. Стан системи соціального захисту населення України можна охарактеризувати наступними рисами: надзвичайно високим ступенем державної участі, слабою участю у її функціонуванні інститутів громадянського суспільства і особливо самого населення; великою кількістю та безсистемністю правових актів, що регулюють діяльність органів соціального захисту населення; дефіцитом коштів у бюджетах всіх рівнів для фінансування заходів у сфері соціального захисту; великою кількістю соціальних допомог, а також категорій їх отримувачів, розгалуженою системою пільг, переважанням безадресного порядку їх надання. Основною проблемою системи соціального захисту в Україні є недостатність коштів, у першу чергу бюджетних, для реалізації у повному обсязі вимог чинного законодавства.

5. У побудові кореляційної моделі автором встановлено доволі тісну залежність середньої заробітної плати від розміру ВВП. Такі дані можуть бути основою для висування тези про те, що коли суспільство бажає відраховувати на соціальний захист населення певну, заздалегідь визначену частку ВВП, що вплине на зростання фонду заробітної плати і збільшення відрахувань у соціальні фонди – це в доволі значній мірі відповідатиме зміні ВВП та спрощувати проведення фінансування системи соціального захисту населення.

6. З позицій системного підходу розроблена методика оцінки рівня соціальних виплат та середнього розміру пенсійних виплат, яка дала змогу визначити характерні тенденції розвитку соціальної політики держави в результаті функціонування тісних причинно-наслідкових зв'язків між факторами макроекономічного середовища.

7. Автором розроблено комплекс економіко-математичних моделей для оцінки та прогнозування провідних соціально-економічних індикаторів системи

соціального захисту. У результаті їх числової реалізації встановлено, що основним джерелом збільшення соціальних виплат і середнього розміру пенсій є створення державою умов для дотримання природної норми безробіття на рівні 3,5-3,7% і гарантування при цьому певного рівня заробітної плати.

8. Можливість збільшення заробітної плати може бути забезпечена при розробці механізму фінансування галузей національної економіки, який створює умови для підвищення прибутковості господарювання і збільшення додаткових робочих місць. Автор вважає, що сучасна модель економічного зростання характеризується, поряд з іншими, такими специфічними рисами, як рівна важливість ролі усіх видів активів як складових національного багатства: фізичного, фінансового, природного і людського капіталу та рівний розподіл можливостей доступу до освіти, охорони здоров'я, культурних заходів тощо. Зважаючи на вищесказане зазначено, що основними завданнями соціальної політики України на сучасному етапі повинні бути: стимулювання соціально-економічної активності населення та адаптація його до ринку; забезпечення державних соціальних гарантій для економічно несамотійних груп; забезпечення рівного доступу населення до соціальних благ; забезпечення ефективності соціальних видатків бюджету; збільшення ролі регіонів у реалізації соціальних програм; увага до підростаючого покоління та здоров'я нації.

9. Зростання потреби в соціально-економічному захисті, зумовлене збільшенням вартості життя і перебуває у суперечності з можливістю задоволення цих потреб через недостатність матеріальних та фінансових ресурсів. З цього приводу нами визначено основні напрямки удосконалення соціального захисту населення і ґрунтовно доведено, що подальше поліпшення системи соціального захисту населення потребує як значних матеріально-фінансових ресурсів, так і значних організаційних зусиль з боку державних органів влади, об'єднань громадян, роботодавців та інших зацікавлених осіб.

10. За недостатністю матеріальних і фінансових ресурсів для задоволення потреб у соціальному захисті населення одним з дієвих заходів залучення додаткових коштів, може стати введення пільгового оподаткування галузей

соціальної інфраструктури. Пропонується на законодавчому рівні перекласти витрати галузей соціальної інфраструктури щодо обслуговування малозабезпечених верств населення на доходи від прибуткових видів діяльності цих галузей і на цю величину зменшити суму їх оподаткування.

11. Визначено перспективні напрямки удосконалення процедури формування недержавних пенсійних фондів та заходи стосовно врегулювання їх діяльності з боку держави.

12. Розроблено методичні підходи до успішного впровадження адресних соціальних допомог, для чого пропонується проводити послідовну роботу в таких напрямках: формування банків даних отримувачів адресної допомоги; оснащення регіональних установ соціального захисту необхідною обчислювальною технікою; підготовка методичних рекомендацій щодо організації роботи з надання адресної соціальної допомоги; здійснення підготовки спеціалістів з надання адресної соціальної допомоги.

Висновки та рекомендації у цілому, спрямовані на удосконалення фінансового забезпечення соціального захисту населення і за умови їх впровадження, на нашу думку, сприятимуть зростанню соціально-економічного рівня розвитку держави та підвищення добробуту народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абакумова Н.Н. К вопросу о социальной защите человека труда в России // Проблемы праці, економіки та моделювання. – Ч. 1. – Хмельницький: НВП Евріка ТОВ. – 1998. – С. 3.
2. Азаров М.Я., Ярошенко Ф.О., Лібанова Е.М. та ін. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України. Т.2. Соціальна спрямованість бюджетної політики. – К.: НДФІ, 2004. – 376 с.
3. Азрилиян А.Н. Большой экономический словарь. – М.: Институт новой экономики, 1999. – С. 529.
4. Бабенко В. Медицинское страхование: опыт Франции // Экономика Украины. – 1995. – № 2.
5. Бабич А.М., Егоров Е.Н., Жильцов Е.Н. Экономика социального страхования: Курс лекций. – М.: ТЕИС, 1998. – 189 с.
6. Базилевич В.Д., Базилевич К.С. Страхова справа. – К.: Товариство «Знання», КОО, 1997. – 216 с.
7. Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Державні фінанси: Навч. посібник / За заг. ред. Базилевича В.Д. – К.: Атіка, 2002. – 368 с.
8. Бессараб В., Грушко Л. Оцінка доцільності пізнішого виходу на пенсію // Соціальний захист. – 2003. – № 2. – С. 16-18.
9. Борецька Н. Зарубіжний досвід удосконалення ринку праці та соціального захисту населення // Економіка України. – 2000. – № 10. – С. 79-81.
10. Борецька Н.П. Соціальний захист населення в умовах ринкової трансформації економіки. Автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.01.01. – К., 2002. – 39 с.
11. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі: стан і проблеми.-Донецьк: Янтара, 2001. – 352 с.
12. Борецька Н.П. Соціальні ризики як регулятор системи соціального захисту населення // Социально-экономические аспекты промышленной политики. – Донецк: ИЭП НАН Украины. – 2001. – Т.1: Социально-трудовые

отношения в современных экономических условиях. – С. 95-102.

13. Борецька Н.П. Соціальні та економічні аспекти регіональної політики // Схід. – 1999. – № 6. – С. 29-31.
14. Брус С.І., Яковенко С.М. Проблеми та перспективи впровадження недержавного пенсійного забезпечення в Україні // Наукові праці НДФІ 3-4 (26-27). – 2004. – С.189 –196.
15. Бюджетна система: Навчально-методичний посібник / В.М. Опарін та ін. – К.: КНЕУ, 2002. – 336 с.
16. Бюджетний кодекс України: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 37-38. – ст. 189. – С. 746-784.
17. Бюджетний менеджмент: Підручник / В. Федосов та ін. К.: КНЕУ, 2004. – 864 с.
18. Вареня В. Медичне страхування в бухгалтерському та податковому обліку // Страхова справа. – 2001. – № 2.– С. 64-66.
19. Вартанян Ф.Е., Гейвандова И.И. Нові підходи в розвитку охорони здоров'я Великобританії // Здравоохранение Рос.Фед. – 1991. – № 5.
20. Василик О.Д. Теорія фінансів: Підручник. – К.: НІОС. – 2000. – 416 с.
21. Василик О.Д., Павлюк К.В. Державні фінанси України: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 608 с.
22. Вегера С. Створення суспільства для всіх // Соціальний захист. – 2001. – № 10. – С. 7-9.
23. Вегера С.А. Засади формування соціальної складової державної бюджетної політики // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – № 8(26). – С. 174-192.
24. Ганслі Т.М. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки. / Пер. з англ. О. Препадя. – К.: Основи, 1995.
25. Гаряча О.В., Зарудний О.Б та ін. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах. – МПСПУ; Пенсійний фонд України, Київ, 2005. – 59 с.
26. Гнибіденко І. Організаційно-правові аспекти подолання бідності в Україні // Україна: аспекти праці. – 1997. – № 7. – С. 29-31.

27. Гнибіденко І. Соціальний вимір в умовах глобалізації як засіб забезпечення соціального захисту та прав людини // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 2. – С. 35.
28. Гнибіденко І.Ф. Недержавні пенсійні фонди та їх роль в іпотечному кредитуванні // Соціальний захист. – 2003. – № 1. – С. 10-12.
29. Головина М.А. Из истории борьбы в США за государственную систему медицинского страхования // США. – 998. – №1. – С. 59-72.
30. Гордей О.Д. Фінансова оцінка суспільного добробуту // Фінанси України. – 2001. – № 7. – С. 41-47.
31. Гордей О.Д. Фінансування соціальних гарантій як чинник зростання суспільного добробуту // Фінанси України. – 2002. – № 5. – С. 44-50.
32. Гордієнко Д. Західноєвропейський досвід соціальної держави // Людина і політика. – 2000. – № 6. – С. 63.
33. Горянська С.В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення // Фінанси України. – 2001. – 6. – С.87-95.
34. Грег Мак Таггарт. Пенсійна реформа у постсоціалістичних країнах // Соціальна політика і соціальна робота. – 2001. – № 1. – С. 19-25.
35. Гриценко Н.Н. Социальное государство (задачи и программы социальных реформ с точки зрения концепции социального государства). // Общество и экономика. – 1996. – № 8. – С. 43.
36. Гришин И. Шведская модель общественного развития // Мировая экономика и международные отношения. – 1991. – № 4. – С. 17.
37. Губар О.Є. Соціальне страхування у забезпеченні суспільного добробуту // Фінанси України. – 2002. – № 8. – С. 130-136.
38. Дема Д.І. Державне регулювання соціального захисту населення в країнах з ринковою економікою // Фінанси України. – 2000. – № 9. – С. 59-62.
39. Державна програма зайнятості населення на 2001-2004 роки. Затв. Законом України від 7 березня 2002 р. № 3076-III // Соціальний захист. – 2002. – № 8. – С. 3-9.
40. Деда В. Формування та використання коштів Фонду загальнообов'язкового

державного соціального страхування України на випадок безробіття у 2002 році // Соціальний захист. – 2003. – №4. – С. 26-27.

41. Европейская социальная хартия (пересмотренная), Страсбург, 3 мая 1996 г. // Человек и труд. – 2001. – № 1.
42. Економічна енциклопедія: в 3 т. – К.: “Академія”, 2000. – Т. 1. / Редкол.: С.В. Мочерний та ін. – 864 с.
43. Єпіфанов А.О., Сало І.В., Д’яконова І.І. Бюджет і фінансова політика України. – 2-е вид. – К.: Наукова думка, 1999. – 301 с.
44. Єрмолівська О.Ю. Соціальний захист як фактор стабілізації життєвого рівня населення в умовах трансформації економіки. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. – Х. – 1996 .
45. Жілкина Н.С. Порівняльна характеристика сучасного страхового ринку Франції та України // Фінанси України. – 2000. – № 10.
46. Загальна декларація прав людини // Вісник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – 1999. – № 1.
47. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах. Міністерство праці та соціальної політики України. Пенсійний фонд України. – К., 2005. – 132 с.
48. Зайчук Б., Боніславський А., Дідовик В. Технологія документообігу персоніфікованих документів первинної звітності Пенсійного фонду України та засоби її автоматизації // Соціальний захист. – 2002. – № 1. – С. 20-26.
49. Залетов О., Сідько С. Огляд ринку добровільного медичного страхування на території України // Страхова справа. – 2003. – № 2(2).
50. Іванкевич В. Пенсійна реформа в Україні // Україна: аспекти праці. – 2001. – № 2. – С. 22-29.
51. Івченко А.О. Тлумачний словник української мови. – Харків: Фоліо, 2001. – 540 с.
52. Інтернет-ресурс: Офіційний сайт Міністерства праці та соціальної політики

України. – <http://minpraci.gov.ua/>

53. Капильцова В.В. Соціальні гарантії в умовах становлення ринкових відносин в Україні. Автореф. дис. ... канд.екон.наук: спец. 08.01.01. – Донецьк, 2002. – 20 с.
54. Карлін М.І. Міжнародні фінанси. – К.: Кондор, 2004. – 384с.
55. Кир'ян Т., Шаповал М. Рівень життя – обличчя держави // Урядовий кур'єр. – 2002. – № 137. – С. 6.
56. Кириленко О.П. Фінанси: Навч. посібник. – Тернопіль: Астон, 2002. – 212 с.
57. Кисільова Т. Державна служба зайнятості і приватні агентства зайнятості: не конкуренти, а потенційні партнери // Соціальний захист. – 2002. – №8. – С.19-21.
58. Кір'ян Т., Шаповал М. Прожитковий мінімум: надія чи розчарування? // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 117. – С. 6.
59. Кір'ян Т., Шаповал М. Прожитковий мінімум – соціальний стандарт рівня життя // Соціальний захист. – 2001. – № 10. – С. 57-60.
60. Кір'ян Т., Шаповал М., Вітер В. Світовий досвід застосування соціальних стандартів // Соціальний захист. – 1999. – № 3. – С. 66-73.
61. Клівіденко Л.М. Думки з приводу // Фінанси України. – 2002. – № 12. – С. 151-152.
62. Клівіденко Л.М. Основні напрямки удосконалення системи соціального захисту населення України. Зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2003, Т. IV, випуск 186. – С. 1135-1151.
63. Клівіденко Л.М. Перспективи розвитку соціального захисту населення // Регіональні перспективи, – 2003. – № 2-3 (27-28). – С.188-190.
64. Клівіденко Л.М. Проблеми формування системи соціального страхування населення України. // Вісник Тернопільської академії народного господарства. – 2004. – № 6. – С. 149-155.
65. Клівіденко Л.М. Реформування соціального страхування в Україні. В кн.: Сучасні проблеми інноваційного розвитку держави: Матеріали

Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. Т. 4. – С. 46-48.

66. Клівіденко Л.М. Рівень законодавчої бази з питань соціального захисту населення. Держава та регіони. – 2003. – № 1. – С. 125-129.
67. Клівіденко Л.М. Соціальне страхування в системі соціального захисту. В кн.: Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. пр. Дніпропетровськ: ДНУ, 2003. Т. IV, випуск 207. – С. 194-200.
68. Клівіденко Л.М. Соціальне страхування: шляхи його реформаторства. В кн.: Фінансово-економічні проблеми розвитку регіонів України: Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003 Т. I. С. 71-72.
69. Клівіденко Л.М. Соціальний захист населення та шляхи подолання бідності в Україні // Вісник КНТЕУ. – 2004. – №3. – С.41-49.
70. Клівіденко Л.М. Соціальний захист населення України, його суть та значення. // Наук. записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Економіка. – 2001. – № 7. – С. 93-96.
71. Клівіденко Л.М. Фінансові відносини в системі соціального захисту населення. В кн.: Науковий потенціал світу – 2005: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2005. Т. 4. С. 11-12.
72. Клівіденко Л.М., Дзюник І.В. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні. В кн.: Економіка: проблеми теорії та практики. Зб. наук. пр. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. Т. IV, випуск 191. – С. 992-996.
73. Коваленко Ю. Інвестиційна політика недержавних пенсійних фондів // Фінанси України. – 2004. – № 8. – С. 91-96.
74. Кононенко І., Лисицький В., Пономарьов А. Досвід прогнозування соціально-економічного розвитку України // Економіка України. – 1998. – № 12. – С.73-77.
75. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії ВРУ 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – С. 381-417.

76. Косова Т.Д., Басанцов І.В. Сутність і критерії ефективності системи соціального захисту // Фінанси України. – 2000. – № 8. – С. 26-32.
77. Кузнецова Р.П., Шитік Н.В. Законодавчо-нормативна база як основа розрахунків у моделі соціального бюджету // Соціальний захист. – 2001. – № 4. – С. 57-62.
78. Кучер Г. Механізм забезпечення додаткових гарантій зайнятості соціально вразливих осіб на ринку праці // Соціальний захист. – 1999. – № 1. – С. 57-59.
79. Кучер Г. Нові підходи до організації соціального обслуговування населення // Соціальний захист. – 2000. – № 11. – С. 34-37.
80. Лепа В.В. Управління соціальним ризиком (на прикладі Донецької області). Автореф. дис. ... канд.екон.наук: спец. 08.09.01. – Харків, 2002. – 18 с.
81. Лібанова Е. Бідність в Україні: діагноз поставлено – будемо лікувати? // Дзеркало тижня. – 2001. – 31 березня – 6 квітня. – № 13. – С. 1, 10.
82. Лібанова Е. Підвищення пенсійного віку: необхідність чи вигадка лібералів // Людина і політика. – 2000. – № 6. – С. 54.
83. Лібанова Е., Івашкевич В., Бевз В. Досвід соціальної політики в країнах розвиненої ринкової та перехідної економіки і можливості його використання в Україні // Україна: аспекти праці. – 1997. – № 1. – С. 36-41.
84. Луніна І. Податкова політика України у контексті створення умов для економічного зростання // Економіка України. – 2000. – № 9. – С. 37-47.
85. Луніна І.О. Державні фінанси України у перехідний період. – Харків: Форт, 2000. – С. 68.
86. Максюта А.А., Чугунов І.Я. та ін. Бюджет України на 2000 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України – Київ, Мінфін. – 2001. – 135 с.
87. Мандибура В., Соколовська Х. Методологічні проблеми формування ринкової системи соціального захисту населення // Формування нової парадигми економічної теорії в Україні: Наук. збірник. Спец. випуск. –

2001. – № 8. – С.526.

88. Мандибура В.О. Рівень життя населення та механізми його регулювання. Автореф. дис. ... докт.екон.наук: спец. 08.09.01. – К., 1999. – 40 с.
89. Мельник О.М. Реформування пенсійного забезпечення в Україні // Фінанси України. – 2002. – № 4. – С.32-38.
90. Мельник С. Вісім нагальних питань сфери праці та соціально-трудоких відносин // Соціальний захист. – 2003. – № 5. – С. 45-50.
91. Мельник С., Коропець П. Яким бути закону України «Про зайнятість населення»? // Соціальний захист. – 2003. – № 2. – С. 47-50.
92. Методика комплексної оцінки бідності: Затв. наказом Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Держкомстату України, НАН України // Людина і праця. – 2002. – № 5. – С. 11-22.
93. Механізм державної підтримки малозабезпечених сімей // Соціальний захист. – 2002. – № 4. – С. 15-17.
94. Миргородська Л.С. Стимулювання розвитку накопичувальної системи пенсійного забезпечення податковими важелями // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 1 (55). – С. 206-210.
95. Міщенко Т. Допомога малозабезпеченим родинам // Соціальний захист. – 2003. – № 1. – С. 19-20.
96. Мортиков В. Пенсійне забезпечення і зайнятість // Економіка України. – 2000. – № 2. – С. 63-66.
97. Мочерний С.В. Економічна теорія: Посібник. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 656 с. (Альма-матер).
98. Мюрдаль Г. Мировая экономика (проблемы и перспективы). – М., 1958. – 268 с.
99. М'яковський А.І., Чугунов І.Я. та ін. Бюджет України на 2002 рік: Статистичний збірник Міністерства фінансів України. – Київ, Мінфін. – 2003. – 265 с.

100. Надточій Б. Як побудувати фінансово-збалансовану пенсійну систему // Україна: аспекти праці. – 2002. – № 2. – С. 33-36.
101. Надточій Б.О. Соціальне страхування чи соціальне забезпечення? Погляд з позицій системи прав, установ та принципів // Україна: аспекти праці. – 2003. – № 1. – С. 24.
102. Найман Е., Вальчишен О., Головин В. Оранжевый стероид // Бізнес. – 2005. – № 11-12.
103. Негосударственные пенсионные фонды в России: текущее состояние, проблемы и пути развития // Информационно-аналитический бюллетень. – 2004. – № 62.
104. Новиков В. Актуальні питання реформування системи соціального захисту населення. // Україна: аспекти праці. – 2005. – № 4. – С. 6-9.
105. Нонко В. Іноземний досвід медичного страхування // Страхова справа.- 2002. – № 3(7).
106. Одинець В. Шляхи удосконалення соціального захисту населення // Економіка України. – 1999. – № 11. – С. 76-80.
107. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія) – К.: КНЕУ, 1999. – 164 с.
108. Опарін В.М., Малькова В.І., Кондратюк С.Я. Бюджетна система: Навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К.: КНЕУ, 2000. – 208 с.
109. Осадець С.С. та ін. Страхування / Підручник - Вид., 2-ге, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2002. – 599 с.
110. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 23. – Ст. 121. – С. 378-390.
111. Плиса В.Й. Страхування: Навч. посібн. для вузів. – К.: Каравела, 2005. – 392 с.
112. Положення про Фонд соціального захисту інвалідів. Затв. постановою КМУ від 26 вересня 2002 р. № 1434 // Соціальний захист. – 2002. – № 12. – С. 7-8.
113. Полозенко Д.В. Соціальна інфраструктура села та джерела її фінансування

// Фінанси України. – 2002. – № 1. – С. 3-12.

114. Порядок використання коштів Фонду “Для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення”. Затв. постановою КМУ від 20 червня 2000 р. № 987.
115. Порядок призначення і виплати державної допомоги сім’ям з дітьми. Затв. постановою КМУ від 27 грудня 2001 р. № 1751 // Соціальний захист. – 2002. – № 2. – С. 7-14.
116. Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім’ям. Затв. постановою КМУ від 24 лютого 2003 р. № 250 // Соціальний захист. – 2003. – № 4. – С. 5-8.
117. Про бюджетну класифікацію та її запровадження: Наказ Міністерства фінансів України № 604 від 27.12.2001 р. із внесеними змінами і доповненнями / Комп’ютерна версія “Право”.
118. Про внесення змін до деяких законів України з питань допомоги малозабезпеченим сім’ям: Закон України // Соціальний захист. – 2003. – № 1. – С.3-4.
119. Про внесення зміни до Закону України “Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України // Соціальний захист. – 2003. – № 1. – С.4-5.
120. Про Державний бюджет на 2004 рік: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 17-18. – Ст. 250. – С.578-792.
121. Про Державний бюджет на 2005 рік: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 7-8. – Ст. 162– С.290-511.
122. Про Державний бюджет України на 2006 рік: Закон України // Казна. – № 3(65). – С. 2-39.
123. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 48. – Ст. 409. – С.983-990.
124. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України // Закони України: в 11 т. – Верховна Рада України. Інститут законодавства. – К., 1996. – Т. 4.

– С. 247-266.

125. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 50. – Ст. 302. – С.947-957.
126. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання: Закон України // Все про бухгалтерський облік. – 2001. – № 40.
127. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 22. – Ст. 171. – С.370-387.
128. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49-51. – Ст. 376. – С.1552-1598.
129. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням: Закон України // Все про бухгалтерський облік. – 2001. – № 21.
130. Про зайнятість населення: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 14. – Ст. 170. – С. 361-375.
131. Про запобігання захворювань на СНІД та соціальний захист населення: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 11. – Ст. 152.
132. Про затвердження Порядку фінансування видатків місцевих бюджетів на здійснення заходів з виконання державних програм соціального захисту населення за рахунок субвенцій з Державного бюджету: Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2002 р. № 256 із змінами, ост. 12.09.05р. // Офіційний Вісник України. – 2002. – № 10. – Ст. 482.
133. Про затвердження стратегії заміни системи пільг на адресну грошову допомогу населенню: Постанова КМУ від 2 березня 2002 р. № 253 //

Соціальний захист. – 2002. – № 5. – С. 7-8.

134. Про збір на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 37. – Ст. 237. – С. 650-652.
135. Про збір на загальнообов'язкове соціальне страхування: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 37. – Ст. 238. – С. 652-654.
136. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170. – С. 379-429.
137. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 47-48. – Ст. 372. – С. 1504-1548.
138. Про оподаткування прибутку підприємств : Закон України // Баланс. – 2003. – № 6 (444). – С. 7-63.
139. Про податок з доходів фізичних осіб: Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 37. – С. 308-388.
140. Про прожитковий мінімум: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 38. – Ст. 348. – С. 788-790.
141. Про соціальний захист дітей війни: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 4. – Ст. 94. – С. 164-166.
142. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 15. – Ст. 190.
143. Про статус ветеранів військової служби та їх соціальний захист: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 40-41. – Ст. 249. – С. 818-822.
144. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – 16. – Ст. 200. – С. 414-439.
145. Програма реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2002-2005 роки та на період до 2010 року. Схв. постановою КМУ від 14 лютого 2002 р. № 139.

146. Птіцин Д. Альтернативна пенсія на свій страх і ризик // Контракти. – 2003. – № 29. – С. 10.
147. Рейтинг негосударственных пенсионных фондов Украины // Финансы для всех. – 2005. – № 6. – С. 33-35.
148. Реформування системи пенсійного забезпечення в Україні. Основні нормативно-правові акти. – К.: ПАДКО, 2002. – 162 с.
149. Ріппа М.Б. Структуризація і фінансове забезпечення пенсійної реформи // Фінанси України. – 2001. – № 12. – С. 64.
150. Ріппа М.Б. Фінансові проблеми реформування системи пенсійного забезпечення // Фінанси України. – 2000. – №5. – С. 98-101.
151. Роик В.Д. Социальное страхование перед новыми проблемами. // Общество и экономика. 1995. – №9. С. 40.
152. Романенко О.Р. Фінанси: Підручник. – К.: Центр Навчальної Літератури, 2003. – 312с.
153. Ротова Т., Губар О. Стан і перспективи розвитку добровільного медичного страхування // Вісник КНТЕУ. – 2005. – № 6 – С. 48 – 54.
154. Салман Р.Б., Фигейрас Дж. Реформы системы здравоохранения в Европе. Анализ современных стратегий: Пер. с англ. – М.: ГЭОТАР Медицина, 2000.
155. Самборский М. Как люди работают с пенсионными активами // Финансовые услуги, № 2. – 2005. – С. 48-50.
156. Самбірський М. Недержавні пенсійні фонди: можливості і переваги // Україна BUSINESS. – 2006. – № 4. – С.5.
157. Сіденко С.В. Розвиток систем соціального захисту в умовах глобалізації економіки. Автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.05.01. – К., 1999. – С. 27
158. Скомарохова О.І. Соціальна політика та соціальний захист економічно активного населення України. Автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.09.01. – К., 1998. – 21 с.
159. Слюсаренко О.О. Медичне страхування – стан та тенденції розвитку // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К., 2002. – С.

17-22.

160. Соціальне забезпечення в Україні: Зб. законодавчих актів та офіційних джерел. Випуск 4. – К.: 2001.
161. Статистичний щорічник України за 2003 рік. – К.: Вид-во “Консультант”, 2004. – 632 с.
162. Статистичний щорічник України за 2004 рік. – К.: Вид-во “Консультант”, 2005. – 592 с.
163. Сличинський Б. Щодо галузевої належності інституту недержавного пенсійного забезпечення // Право України. – 2003. – № 8. – С. 93-96.
164. Стратегічні цілі державної політики у соціальній сфері // Соціальний захист. – 2002. – № 7. – С. 12-13.
165. Стратегія подолання бідності. Затв. Указом Президента України від 15 серпня 2001 р. № 637/2001 // Соціальний захист. – 2001. – № 9. – С. 4-11.
166. Страховий ринок України: Альманах / Ред. Захаревич Н. – К.: ПП “Поліграфічні послуги”, 2003. – 352 с.
167. Финансово-кредитный словарь: В 3 т. / Гл. ред. Н.В. Гаретовский. – М.: Финансы и статистика, 1988. – Т.3.: Р-Я. – 511 с.
168. Финансы, деньги и кредит: Учебник / Под ред. О.В. Соколовой. – М.: Юрист, 2000. – 784 с.
169. Финансы: Учебник для вузов / Под ред. Л.А. Дробозиной. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 2000. – 527 с.
170. Фінанси. Навч.-метод. посібник / за ред. Юрій С.І. – Тернополь: ТАНГ, 2002. – 207 с.
171. Черенько Л.М. Оцінка масштабів та рівня бідності населення України. – Київ: РВПС України НАНУ – 2000. – 75 с.
172. Черенько Л.М. Проблеми бідності в Україні: методи визначення та напрями подолання. Автореф. дис. ... канд.ekon.наук: спец. 08.09.01. – К., 2000. – 20 с.
173. Шаповал М., Лукович В. Фінансові аспекти пенсійної виплати за віком у солідарній системі // Україна: аспекти праці. – 2002. – № 2. – С. 26-32.
174. Шклярський Ю. Соціальний захист в економічній структурі суспільства //

Соціальний захист. – 1998. – № 8. – С. 33-40.

175. Юрій С.І., Бескид Й.М. Бюджетна система України. Навч. посібник. – К.: НІОС, 2000. – 400 с.
176. Юрій С.І., Дем'янишин В.Г., Будзуган Я.М. Антологія бюджетного механізму. Монографія. – Тернопіль: Економічна думка. – 2001. – 250 с.
177. Юрій С.І., Шаварина М.П., Шаманська Н.В. Соціальне страхування. Підручник. – К.: Кондор. – 2004. – С. 15.
178. Ягодка А.Г. Соціальна інфраструктура і політика: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2000. – 210с.
179. Brian N., Whelan Ch.T. Resources, Deprivation, and Poverty. – Oxford: Clarendon Press, 1996. – P. 10-38.
180. Republic of Kazakhstan – Financial Sector Assessment Program Update. Technical Note – Investment Opportunities for Pension Funds. IMF Working Papers, August 2004.
181. Rose R. Adaptation, Resilience and Destitution: Alternatives in the Ukraine // Studies in Public Policy. – Glasgow: Centre for the Study of Public Policy, University of Strathclyde, 1995. – P. 7-24.
182. Schultz T.W. The Economics of Being Poor. – Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell, 19.

Додатки

Додаток А

Субвенції з Державного бюджету місцевим бюджетам Тернопільської області на фінансування програм соціального захисту населення за 2003 – 2004 роки*

Вид субвенції	2003 рік		2004 рік	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
На виплату допомог сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям та інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам	82,87	54,3	76,44	49,6
На будівництво та придбання житла військовослужбовцям, учасникам бойових дій в Афганістані та воєнних конфліктів у зарубіжних країнах, членам сімей військовослужбовців, які загинули під час виконання ними службових обов'язків, а також військовослужбовцям, звільненим у запас або відставку за станом здоров'я, віком, вислугою років та у зв'язку зі скороченням штатів, які перебувають на квартирному обліку за місцем проживання	1,59	1,0	2,36	1,5
На надання пільг ветеранам війни і праці, ветеранам військової служби, ветеранам органів внутрішніх справ, реабілітованим громадянам, які стали інвалідами внаслідок репресій або є пенсіонерами, та субсидій населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати, вивезення побутового сміття та рідких нечистот	48,31	31,7	44,39	28,8
На надання пільг ветеранам війни і праці, ветеранам військової служби, ветеранам органів внутрішніх справ з послуг зв'язку та інших передбачених законодавством послуг та компенсацію за пільговий проїзд окремих категорій громадян	9,20	6,0	15,23	9,9
На надання пільг ветеранам війни і праці, ветеранам військової служби, ветеранам органів внутрішніх справ і субсидій населенню на придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу	9,04	5,9	13,42	8,7
На надання пільг громадянам, які постраждали внаслідок чорнобильської катастрофи на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати, транспортних послуг, послуг зв'язку та на придбання твердого і рідкого побутового палива особам, які проживають в будинках, що не мають центрального опалення.	1,60	1,1	2,38	1,5
Всього субвенцій з Державного бюджету на фінансування соціальних програм	152,61	100	154,22	100

*Таблиця складена автором на основі річних звітів про виконання місцевих бюджетів Тернопільської області за 2003-2004 рр.

Додаток Б

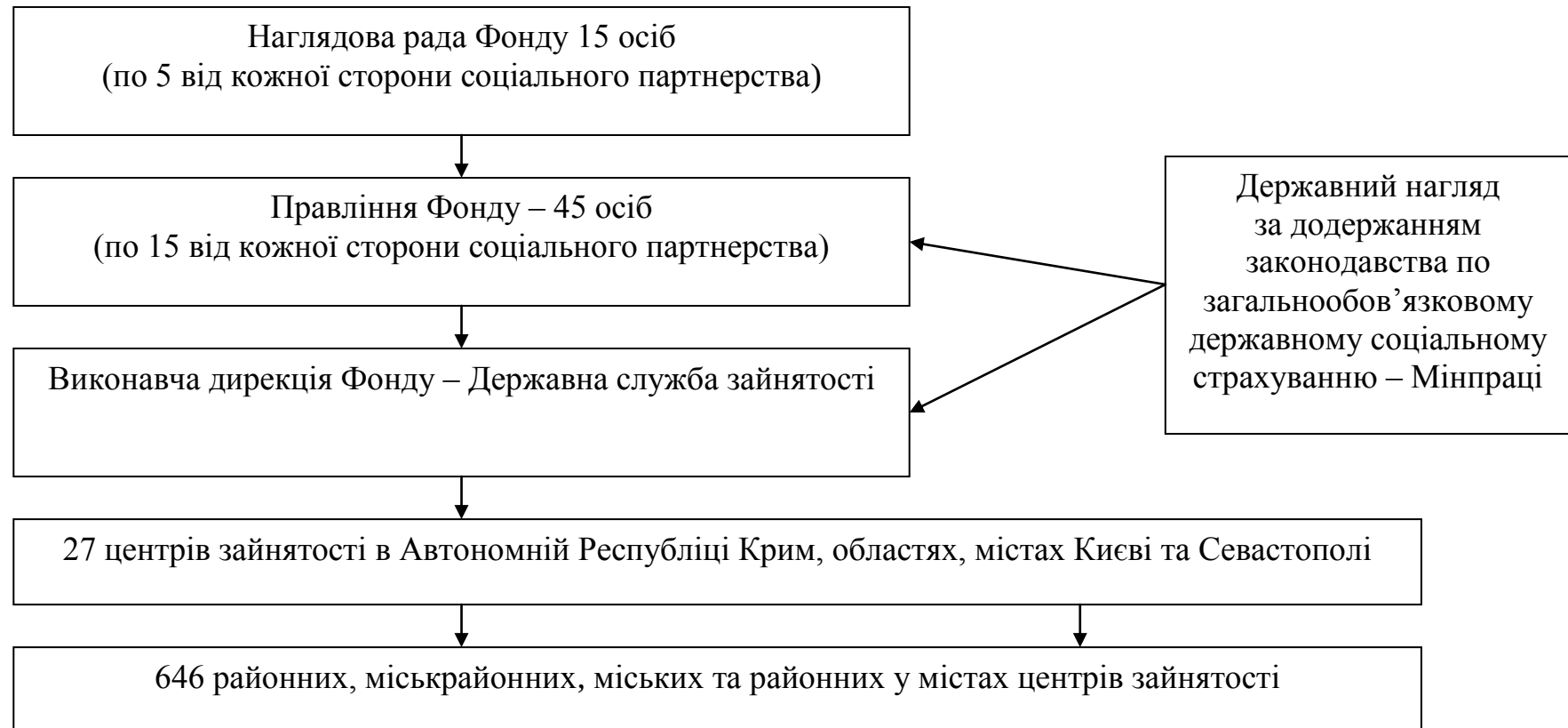
Субвенції з Державного бюджету місцевим бюджетам Хмельницької області на фінансування програм соціального захисту населення за 2003-2004 роки*

Вид субвенції	2003 рік		2004 рік	
	млн. грн.	питома вага, %	млн. грн.	питома вага, %
На виплату допомог сім'ям з дітьми, малозабезпеченим сім'ям та інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам	57,27	36,1	63,90	30,6
На будівництво та придбання житла військовослужбовцям, учасникам бойових дій в Афганістані та воєнних конфліктів у зарубіжних країнах, членам сімей військовослужбовців, які загинули під час виконання ними службових обов'язків, а також військовослужбовцям, звільненим у запас або відставку за станом здоров'я, віком, вислугою років та у зв'язку зі скороченням штатів, які перебувають на квартирному обліку за місцем проживання	5,44	3,4	7,61	3,6
На надання пільг ветеранам війни і праці, ветеранам військової служби, ветеранам органів внутрішніх справ, реабілітованим громадянам, які стали інвалідами внаслідок репресій або є пенсіонерами, та субсидій населенню на оплату електроенергії, природного газу, послуг тепло-, водопостачання і водовідведення, квартирної плати, вивезення побутового сміття та рідких нечистот	64,78	40,9	66,73	31,9
На надання пільг ветеранам війни і праці, ветеранам військової служби, ветеранам органів внутрішніх справ з послуг зв'язку та інших передбачених законодавством послуг та компенсацію за пільговий проїзд окремих категорій громадян	15,98	10,1	23,13	11,1
На надання пільг ветеранам війни і праці, ветеранам військової служби, ветеранам органів внутрішніх справ і субсидій населенню на придбання твердого та рідкого пічного побутового палива і скрапленого газу	15,01	9,5	47,76	22,8
Всього субвенцій з Державного бюджету на фінансування соціальних програм	158,48	100	209,13	100

*Таблиця складена автором на основі річних звітів про виконання місцевих бюджетів Хмельницької області за 2003 –2004 рр.

Додаток В

Структура управління Фондом соціального страхування на випадок безробіття

Додаток Д

Рівень безробіття за методологією МОП в різних країнах*

(у середньому за рік; відсотків до економічно активного населення)

	1999	2000	2001
Австралія	7,2	6,6	6,7
Австрія	6,7	5,8	6,1
Бельгія	11,7	10,9	10,8
Болгарія	13,7	18,1	17,5
Бразилія	7,6	7,1	6,2
Данія	5,6	5,3	5,1
Ірландія	5,8	4,1	3,8
Іспанія	15,9	14,1	13,0
Італія	11,4	10,6	9,6
Канада	7,6	6,8	7,2
Корея	6,3	4,1	3,7
Нідерланди	3,1	2,6	2,0
Німеччина	11,7	10,7	10,4
Норвегія	3,2	3,5	3,5
Польща	12,0	14,0	16,2
Португалія	4,4	4,0	4,1
Росія	12,7	10,5	9,0
Румунія	11,3	11,2	9,0
Сполучене Королівство Великобританії	4,3	3,8	3,4
Сполучені Штати Америки	4,2	4,0	4,8
Туреччина	7,6	6,6	8,5
Угорщина	7,1	6,5	5,9
Україна	11,9	11,7	11,1
Фінляндія	10,2	9,8	9,1
Франція	11,0	9,5	8,8
Швейцарія	2,7	2,0	1,9
Швеція	5,6	4,7	4,0
Японія	4,7	4,7	5,0

*Складено автором на основі статистичного збірника Держкомстату України, 2002.

Додаток Е

Використання коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття у 2002-2005 роках

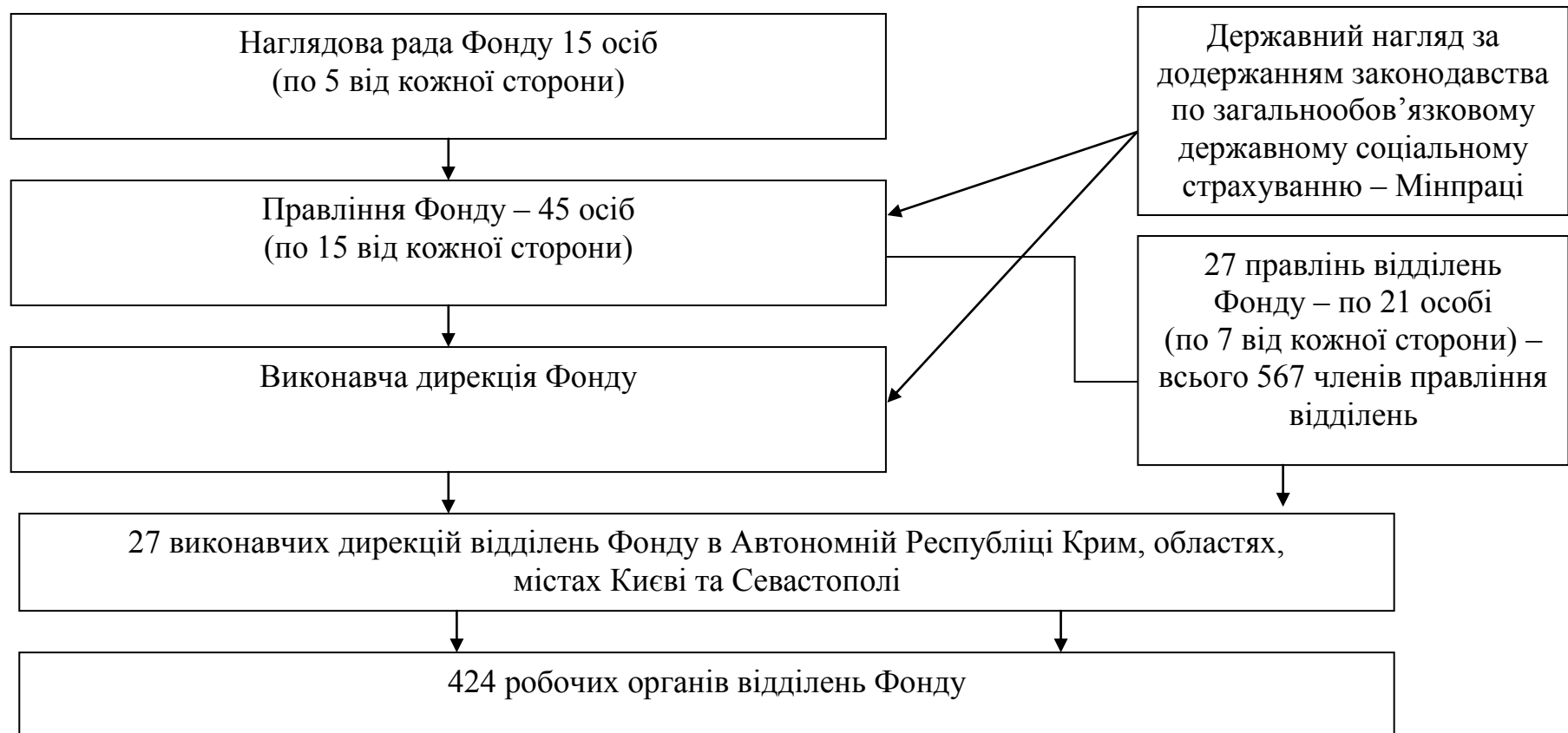
Видатки	2002 рік		2003 рік		2004 рік		2005 рік (план)	
	млн. грн.	Питома вага, %	млн. грн.	Питома вага, %	млн. грн.	Питома вага, %	млн. грн.	Питома вага, %
Фінансування матеріального забезпечення та соціальних послуг, всього	1010,6	70,3	1307,6	72,0	1604,8	67,3	1994,9	71,4
Виплата допомоги у зв'язку з безробіттям	775,5	55,0	946,7	52,1	1091,1	45,8	1344,9	48,1
В т.ч.:								
матеріальна допомога в період професійного навчання	33,2	2,3	33,3	1,8	39,1	1,6	50,1	1,8
Одноразова виплата для зайняття підприємницькою діяльністю	60,2	4,2	84,1	4,6	112,0	4,7	139,6	5,0
Матеріальна допомога, допомога на поховання	41,0	2,9	62,7	3,5	60,4	2,5	32,5*	1,2
Послуги банків	4,2	0,3	5,2	0,3	5,9	0,3	7,9	0,3
Професійна підготовка, підготовка на підвищення кваліфікації безробітних	44,1	3,1	61,3	3,4	90,4	3,8	105,0	3,7
Організація громадських робіт	20,0	1,4	33,1	1,8	41,2	1,7	56,5	2,0
Надання дотацій роботодавцям на створення додаткових робочих місць	51,4	3,6	92,8	5,1	150,2	6,3	209,3	7,5
Інформації та консультації, послуги, пов'язані з працевлаштуванням	41,3	2,9	72,4	4,0	126,7	5,3	49,1	1,8
Інші види матеріального забезпечення та соціальних послуг	33,1	2,3	33,4	1,8	38,9	1,6	189,7	6,8
Розвиток інформаційно-довідкової системи обслуговування безробітних	99,9	6,9	60,5	3,3	91,0	3,8	60,0	2,2
Відшкодування Пенсійному фонду витрат, пов'язаних з довготерміновим виходом працівників на пенсію	73,9	5,2	87,7	4,8	95,7	4,0	154,0	5,5
Спрямування на створення нових робочих місць працівникам вугільної промисловості, які вивільняються у зв'язку із закриттям шахт	-	-	98,2	5,4	104,3	4,4	107,4	3,8
Утримання та забезпечення діяльності виконавчої дирекції, її робочих органів, ІПК Державної служби зайнятості	167,5	11,7	192,1	10,6	283,0	11,9	378,4	13,5
Створення умов для прийому та надання соціальних послуг робочими органами виконавчої дирекції Фонду	85,0	5,9	71,0	3,9	206,5	8,6	70,0	2,5
Резерв							30,9	1,1
Видатки, всього	1436,9	100	1817,1	100	2385,4	100	2795,6	100

Додаток Ж
Середньомісячна допомога по безробіттю

Області	2000 р.		2001 р.		2001 р. у % до 2000 р.	2002 р.		2002 р. у % до 2001 р.	2003р.		2003 р. у % до 2002 р.	2004р.		2004 р. у % до 2003 р.
	Середньомісячна допомога з безробіття, грн.	у % до прожит, мінімуму для працездатної особи (287,63 грн.)	Середньомісячна допомога з безробіття, грн.	у % до прожит, мінім, для працездатної особи (331,05 грн.)		Середньомісячна допомога з безробіття, грн.	у % до прожит, мінім, для працездатної особи (365,00 грн.)		Середньомісячна допомога з безробіття, грн.	у % до прожит, мінім, для працездатної особи (365,00 грн.)		Середньомісячна допомога з безробіття, грн.	у % до прожит, мінім, для працездатної особи (386,73 грн.)	
Україна	53,7	18,7	78,1	23,6	145,4	96,2	26,4	123,2	112,4	30,8	116,8	131,9	34,1	117,3
АР Крим	52,4	18,2	76,3	23,0	145,6	94,7	25,9	124,1	107,9	29,6	113,9	132,9	34,4	123,2
Вінницька	46,1	16,0	65,4	19,8	141,9	90,9	24,9	139,0	113,6	31,1	125,0	128,7	33,3	113,3
Волинська	44,7	15,5	65,9	19,9	147,4	87,1	23,9	132,2	102,2	28,0	117,3	115,9	30,0	113,4
Дніпропетровська	64,7	22,5	85,2	25,7	131,7	105,8	29,0	124,2	124,4	34,1	117,6	147,3	38,1	118,4
Донецька	62,5	21,7	90,2	27,2	144,3	106,9	29,3	118,5	119,6	32,8	111,9	145,7	37,7	121,8
Житомирська	48,2	16,8	69,7	21,1	144,6	92,2	25,3	132,3	109,6	30,0	118,9	128,5	33,2	117,2
Закарпатська	38,5	13,4	58,6	17,7	152,2	83,4	22,8	142,3	99,5	27,3	119,3	111,1	28,7	111,7
Запорізька	63,2	22,0	87,5	26,4	138,4	100,1	27,4	114,4	116,4	31,9	116,3	137,2	35,5	117,9
Івано-Франківська	44,0	15,3	68,8	20,8	156,4	90,4	24,8	131,4	110,1	30,2	121,8	127,3	32,9	115,6
Київська	59,3	20,6	80,3	24,3	135,4	108,6	29,8	135,2	128,7	35,3	118,5	159,3	41,2	123,8
Кіровоградська	50,9	17,7	69,2	20,9	136,0	91,0	24,9	131,5	104,4	28,6	114,7	123,7	32,0	118,5
Луганська	58,6	20,4	81,0	24,5	138,2	100,3	27,5	123,8	116,9	32,0	116,6	136,4	35,3	116,7
Львівська	44,6	15,5	68,6	20,7	153,8	89,9	24,6	131,0	104,1	28,5	115,8	121,6	31,4	116,8
Миколаївська	50,0	17,4	73,9	22,3	147,8	95,6	26,2	129,4	109,7	30,1	114,7	138,2	35,7	126,0
Одеська	56,5	19,6	76,2	23,0	134,9	94,2	25,8	123,6	101,7	27,9	108,0	119,1	30,8	117,1
Полтавська	57,3	19,9	79,6	24,0	138,9	101,0	27,7	126,9	116,7	32,0	115,5	135,6	35,1	116,2
Рівненська	45,8	15,9	63,5	19,2	138,6	83,3	22,8	131,2	100,8	27,6	121,0	117,2	30,3	116,3
Сумська	53,7	18,7	78,7	23,8	146,6	98,4	27,0	125,0	112,4	30,8	114,2	131,3	34,0	116,8
Тернопільська	39,4	13,7	60,1	18,2	152,5	79,6	21,8	132,4	97,1	26,6	122,0	107,4	27,8	110,6
Харківська	60,1	20,9	81,2	24,5	135,1	101,5	27,8	125,0	123,9	33,9	122,1	146,2	37,8	118,0
Херсонська	55,0	19,1	73,8	22,3	134,2	89,6	24,5	121,4	101,0	27,7	112,7	119,9	31,0	118,7
Хмельницька	50,2	17,5	71,7	21,7	142,8	85,4	23,4	119,1	99,5	27,3	116,5	117,6	30,4	118,2
Черкаська	51,9	18,0	71,3	21,5	137,4	92,6	25,4	129,9	107,3	29,4	115,9	125,7	32,5	117,1
Чернівецька	40,9	14,2	56,8	17,2	138,9	78,9	21,6	138,9	93,2	25,5	118,1	110,9	28,7	119,0
Чернігівська	57,7	20,1	79,6	24,0	138,0	99,4	27,2	124,9	116,1	31,8	116,8	130,8	33,8	112,7
м. Київ	105,0	36,5	152,1	45,9	144,9	223,9	61,3	147,2	286,7	78,5	128,0	356,8	92,3	124,5
м. Севастополь	77,2	26,8	102,8	31,1	133,2	146,3	40,1	142,3	173,3	47,5	118,4	205,5	53,1	118,6

Додаток 3

Структура управління Фондом соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та витратами зумовленими народженням та похованням

Додаток К

Мінімальні соціальні гарантії, які забезпечуються за рахунок коштів Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності та витратами, зумовленими народженням і похованням за 2001-2006 рр. [122]

Назва виплати	2001 рік			2002 рік			2003 рік		2006 рік	
	Мін. розмір, встан.* законом, у % до ПМ	Розмір, затверджений правлінням Фонду		Мін. розмір, встан.* законом, у % до ПМ	Розмір, затверджений правлінням Фонду		Розмір, затверджений правлінням Фонду		Розмір, затверджений правлінням Фонду	
		грн.	% до ПМ		грн.	% до ПМ	грн.	% до ПМ	грн.	% до ПМ
Допомога при народженні дитини	64	177 – з 01.01 180 – з 01.10	64 65	64	200 – з 01.01 300 – з 01.04 320 – з 01.10	65 97,7 104,2	320	104,2	8500	1963
Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею 3-х років	- *	-	-	11	40 – з 01.01 45 – з 01.04 58 – з 01.10	11 12,3 15,9	80	21,9	114	26,3
Допомога на поховання	50	166	50,1	50	За страхув. з тимчас. втрати працездатності 200 – з 01.01 300 – з 01.04 380 – з 01.10 За страхув. на випадок безробіття 240 – з 01.02 300 – з 01.08 380 – з 01.10	54,8 82,2 194,1 65,8 82,2 104,1	380 365 - з 01.03	104,1 100	1200	277,1

*прожиткового мінімуму;

**до 1 січня 2002 р. виплачувалась за рахунок бюджетних коштів.

Структура управління Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань

Додаток М

**Вихідні дані щодо розрахунку ступеня зв'язку між зміною розміру ВВП
в Україні та середньою заробітною платою**

Рік	Місяць	Валовий внутрішній продукт в Україні, млн. грн.	Середня заробітна плата, грн.
1	2	3	4
1996	Січень	5060	114,52
	Лютий	5140	120,93
	Березень	6488	129,33
	Квітень	5062	129,59
	Травень	5730	132,10
	Червень	7075	137,74
	Липень	5155	143,73
	Серпень	6740	143,05
	Вересень	10615	146,09
	Жовтень	4810	148,21
	Листопад	7529	144,76
	Грудень	12115	163,69
1997	Січень	5920	139,50
	Лютий	6107	138,90
	Березень	6701	147,73
	Квітень	7493	146,75
	Травень	6998	153,39
	Червень	5994	158,33
	Липень	8383	165,06
	Серпень	7503	159,92
	Вересень	10190	163,36
	Жовтень	6584	162,92
	Листопад	8205	160,24
	Грудень	13287	178,32
1998	Січень	6544	152,17
	Лютий	6511	153,73
	Березень	7816	165,82
	Квітень	7189	161,58
	Травень	7640	163,71
	Червень	8538	172,98
	Липень	8262	173,33
	Серпень	8594	166,43
	Вересень	12052	169,80
	Жовтень	7701	171,01
	Листопад	9905	170,54
	Грудень	11841	188,30
1999	Січень	8017	148,16
	Лютий	7960	152,03
	Березень	9003	166,61
	Квітень	9318	165,53
	Травень	10043	168,87
	Червень	9835	180,76

1	2	3	4
	Липень	12173	183,27
	Серпень	11980	180,91
	Вересень	13480	186,44
	Жовтень	11844	186,85
	Листопад	12851	190,39
	Грудень	10622	218,88
2000	Січень	9934	180,97
	Лютий	10887	190,62
	Березень	11488	210,67
	Квітень	12857	205,35
	Травень	12705	213,21
	Червень	12327	228,78
	Липень	17243	238,49
	Серпень	16564	247,44
	Вересень	17431	249,04
	Жовтень	15948	254,11
	Листопад	16662	257,58
	Грудень	16024	296,26
2001	Січень	13616	253,39
	Лютий	13720	263,66
	Березень	15069	281,03
	Квітень	16179	288,93
	Травень	16104	302,96
	Червень	15641	317,81
	Липень	20896	327,31
	Серпень	21388	329,33
	Вересень	16684	326,34
	Жовтень	21130	335,75
	Листопад	18121	334,44
	Грудень	13379	378,45
2002	Січень	14128	320,76
	Лютий	13412	328,70
	Березень	16159	354,81
	Квітень	14845	355,78
	Травень	17080	358,88
	Червень	17968	377,41
	Липень	19226	398,10
	Серпень	23474	390,07
	Вересень	21381	391,14
	Жовтень	16363	397,49
	Листопад	18623	395,70
	Грудень	27897	442,88
2003	Січень	15021	400,59
	Лютий	15562	391,20
	Березень	20623	415,49
	Квітень	16043	422,58
	Травень	18509	439,26
	Червень	19125	476,16

Додаток Н

Результати моделювання оцінки соціальних виплат від основних макроекономічних показників

Множинний R	0,996636951
R-квадрат	0,993285212
Нормований R-квадрат	0,973140849
Стандартна похибка	668,8728652
Спостереження	9

	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	6	132360634	22060105,72	49,30834587	0,020009401
Залишок	2	894781,82	447390,9098		
Всього	8	133255416			

Показники рівняння	Коефі- цієнти	Стандартна похибка	t-статис- тика	P- значення	Нижня межа довірчого інтервалу 95%	Верхня межа довірчого інтервалу 95%
Y-перетин	11645,062	6855,7199	1,6986	0,2315	-17852,71	41142,84
Змінна П	0,0688	0,1021	0,6743	0,5696	-0,3704	0,5081
Змінна ДЕФ _{бюд}	-0,3316	0,1463	-2,2670	0,1516	-0,9610	0,2978
Змінна КР	0,0331	0,1135	0,2913	0,7982	-0,4552	0,5214
Змінна I _ц	-66,2868	40,3376	-1,6433	0,2420	-239,8457	107,2720
Змінна СЗП	18,2087	26,5085	0,6869	0,5631	-95,8483	132,2658
Змінна Р _{безр}	-845,3296	331,0447	-2,5535	0,1252	-2269,69	579,0408

Додаток П

Результати моделювання оцінки розміру пенсій від основних макроекономічних показників

Множинний R	0,994450113
R-квадрат	0,988931026
Нормований R-квадрат	0,955724106
Стандартна похибка	10,1341544
Спостереження	9

	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	6	18351,1667	3058,527786	29,78087112	0,03284071
Залишок	2	205,402171	102,7010853		
Всього	8	18556,5689			

Показники рівняння	Коефі- цієнти	Стандарт- на похибка	t-статис- тика	P- значення	Нижня межа довірчого інтервалу 95%	Верхня межа довірчого інтервалу 95%
Y-перетин	25,1153	103,8716	0,2418	0,8315	-421,8083	472,0389
Змінна П	0,0006	0,0015	0,4032	0,7258	-0,0073	0,0060
Змінна ДЕФ _{бюд}	-0,0013	0,0022	-0,5792	0,6210	-0,0083	0,0108
Змінна КР	0,0002	0,0017	0,1296	0,9087	-0,0072	0,0076
Змінна І _ц	-0,1336	0,6112	-0,2186	0,8472	-2,7632	2,4960
Змінна СЗП	0,2739	0,4016	0,6819	0,5657	-1,4542	2,0020
Змінна Р _{безр}	-0,2951	5,0157	-0,0389	0,9725	-21,3856	21,7759

Додаток Р

Результати моделювання оцінки середнього рівня заробітної плати від рівня безробіття і індексу споживчих цін

Множинний R	0,651942727
R-квадрат	0,425029319
Нормований R-квадрат	0,233372425
Стандартна похибка	141,9969748
Спостереження	9

	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	2	89429,8749	44714,93745	2,217657348	0,190080296
Залишок	6	120978,845	20163,14085		
Всього	8	210408,72			

Показники рівняння	Коефі- цієнти	Стандартна похибка	t-статис- тика	P- значення	Нижня межа довірчого інтервалу 95%	Верхня межа довірчого інтервалу 95%
Y-перетин	738,8786	599,4943	1,2325	0,2639	-728,031	2205,788
Змінна I _ц	-5,0504	4,6450	-1,0873	0,3187	-16,4164	6,3156
Змінна Р _{безр}	45,0256	39,8235	1,1306	0,3014	-52,4189	142,4702

Додаток С

**Результати моделювання оцінки дефіциту бюджету від показника суми
кредитів виданих банками**

Множинний R	0,97919494
R-квадрат	0,95882273
Нормований R-квадрат	0,248529318
Стандартна похибка	2198,458262
Спостереження	8

	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	1	16022446	16022445,51	3,31506733	0,118499982
Залишок	6	28999312	4833218,73		
Всього	7	45021758			